

4973.

1536

1536

N°. 4973. Maa-rahwa

Rodu = Arst

ehf

Lühikene juhataja,

kuida

igakuks mõistlik inimene omas maas ja peres,
kui keegi haigeks saab, aga arsti ep ole
saada, võib aidata.

Kolmes jaus.

- I. Jagu: Terwise hoidmisest.
- II. Jagu: Apteeki - rohtudest, mis meie
maal kaswawad.
- III. Jagu: Haigusist, mis Maa-rahwa seas
leida.

Meljas parandatud trük.

Tartus 1870.

Trükitud ja müüa G. Laakmanni juures.

№ 1536

Историческое

издание

Дозволено цензурю. — Рига, 6. Февраля 1870.

1536

Esimene jagu.

Kuida inimene oma terwist peab hoidma, et ta oma enese süü läbi haigeks ei saa ning enneaalse surma sisse ei satu.

Meie Maa-rahwa „Kooliraamatu“ 4. jagu 1856 annab terwise hoidmisest nii väga armast õpetust, et meil selle poolest muud enam poleks tarwis rääkida, kui aga selle nimetud raamatu jau peale juhatada, et seda lugeda ja õpida. Aga et igaüks, kelle käes nimetud raamat ei peaks olema, neist asjust ka siin raamatus õpetust pärida võib, — sest et selle õpetuse peal ommeti inimese terwis juurdumas on, — olgu lühidelt seda tähele panna:

Inimene, kes mingi ihuliku walu ega wiga ei tunne, inimene, kes rõõmsal ja ergal waimul oma kättega tööd teeb, on tõeSte ihulikud terwises.

Tema esimene, kõige ülem kohus on: Issandat igapäaw sellesinatse tema taewaliku kalli ande eest südamest tänada ja kiita. Oh! et ta seda ommeti ika teeks!

Kui inimene oma terwist ika suureks asjaks peaks, kül hoiaks ta siis ka seda paremine, kui ta tõeSte teeb.

Kui ka inimesel mite võimalik ei ole, kõige haiguste eest ennast hoida, ehk ika terwise juure jääda, kui haigus sagedaste ka ilmsüüta võib peale tulla; ika on tarwis tähelepanemise ja hoolekandmise läbi haiguse hakatust eemal hoida. Nimelt tuleb elumaea,

elamise, ihu harimise, söömise ja joomise, töötegemise, magamise, ja teiste niisuguste asjade eest tähtselt hoolt kanda.

I. Mis elumaea ja elamise poolest tähele panna.

Et kui maas maeas elada, terwisele parem on, kui niiskes, kus kergelt mitmesugused haigused siginewad; et parem on elada, kus rohket päewa paistab, kui pimedas; et wärskel puhast tuul toas parem, kui pakas ja haisew; et puhast, kasitud toapõrand wiisakast perenaest ennemine ülesnäitab, kui roojane puhastamata; seda teab igaüks mõistlik inimene isegi. Aga ikka on meeles pidada, et nimetud asjad ka terwisele väga tarwilikud on.

Kõik elamine, elamine elajatega üheskoos, kasimata tuba on inimesele kahjutegew. Sest nii tarwiline puhast tuul ehk terwisele, nõnda rikub paha aur elajatest, ehk muu paha hais toas inimese terwist. Aga kui puhast tuul ehk juba iga terve inimesel suur tarwitus on, ilma kellelgi tema hingada ega elada ei wõi — kui palju enam lähäb ta haigele tarwis?

Päawa walget saawad mitmed talu inimesed ainu toa uksest, mis ülemalt poolt lahti seisab, ilma et klaasaknat näha oleks. Mis siis tüfide klaas suurte asja tuleb maksma, ehk olgu ka suuurem tüf, ehk paras aken? Mis siis suurte kasu toa pimedus jaadab?

Ehk mikspärast peaks raske olema hoolt kanda, et toas laud-põrand oleks? Sawi-põrand on enamast jaust niiske ning haigust sünnitaw.

Ehk üks ole parem, kui suits ja wing kornast wälja läib, kui et ta silmade siise lähäb ja neid rikub, peawalu teeb, ehk ka hooletuse läbi surma

saadab? Seda mõistab igaüks mõistlik inimene, et seda kõik ilma suure kuluta, muud kui mõninga töö ja waewanägemisega saada võib. Aga mitmed hooletumad ei taha oma wana õpind wiisi maha jätta. Nemad ütlewad: Meie oleme seda jo noorest õppind. Nad põlgawad enam pisut kulutamist, kui ihuliku häda, kardawad enam pisut waewa, kui haigust, mis neile ommeti wara wai hilja palju suuremat kulu teeb.

2. Mis ihu harimisest tähele panna?

Et puhas iho inimesel enesel suur tarwitus terwiseks on, seda ei haka ükski salgama. Ommeti armastawad mitmed inimesed ropu elamist enam, kui puhtust, nagu mitmed pimedust enam armastawad, kui walgust. Aga puhahtamatast, ropu elamisest tõusewad mitmed kurjad asjad, sügilised ja teised naha haigused.

Sellepärast on ihu harimist, igavääwast puhahtamist ja pesemist, juukste soetamist kõikipidi tarwis. Nädalas mine lord sauna. Ära tee seda mite, kui praegu oled sõõnud. Suwel suple jões ehk järwes; aga jahuta ennast, enne kui ja wete lähäd. Kui so ihu väga palaw ehk higine on, siis hoiu ennast, et sa mite äkitselt külma tuule kätte ei tule, waid wõta riideid tüf tüfult aega mööda maha. Niisama hoiu ennast, kui higine oled, midagi külma joomast. Seeläbi wõid sa äkitselt haigeks jääda ja enesele surma walmistada.

Riided ja särk so ihu peal olgu puhtad. Olgu riided ka wonad, puhtad peawad nad ika olema. Kes ihu poolt roojane, näitab sagedaste ka roojane oma waimus. Suwel olgu ihu ja pea-kate kerge. Karwase nahk-mütsi pane kõrwale. Kui suwe aeal pead

liaste soojalt katad, karda et veri, mis seeläbi kangeste peasse tõuseb, äkitselt sind ei sureta.

Talwel pea kõhtu ja jalgu soemalt, kui muu keha; sest kui sa kõhtu ehk jalgu külmetad, valmistad sa enesele mitmesugusi kõhu- ja kõha-haigusi.

Kui ühel haigel külgehaigaja tõbi on olnud, siis ära pane tema riideid mite selga, muidu võid sa tema haigust enese külge saada.

Teekäimises ehk wihma käes olles, on iga terwisele kahjuline, kui riided läbi ja läbi märjaks saavad. Kül paned sa kotiriet ehk rogosi klade ümber, aga sadu tükib läbi. Palju parem on, kui sa selle tarwis koti riet tõrwaga joodad. See ei lase wihma läbi. Seda võta teekäimises enesega. Niisugust riet pane ka oma kauba asju peale.

3. Mis toidust tähele panna?

Toidus on ihu ülespidamiseks ja terwise hoidmiseks niisama tarwiline, kui liigsöömine ja joomine terwisele kahjuline. Ära söö enam, kui kõht isaldab. Liig söömine, mis üheksend mite enam wastuvõtta ei jõua, sünnitab haigust. Paha wiis on, et kui sul juhtub rohkem käes olemad, sa siis nii palju süsse ajad, et oma kõhtu otsegu kotti väljavenitad. Söö nõnda, et sul iga weel isaldust järele jääb, see on terwisele tarwilik.

Igapääwane leib jääb iga kõige esimene ja parem toit. Ta olgu aga iga nõnda kui muu teedus parajaste valmist ja küps. Taignane leib, mis hamaste wahetele jääb, niisama kõik toores roog rikub kõhtu, seedmist ja termist.

Wana leib kui ta mite hallitanud ei ole, on tervem seeda, paremine suus puretada, kui praegu

füpfetud, ja fifikond wõtab teda hõlpsam wastu. Ülepea on kõik terwiline roog terve inimesele ilma kahjuta, kui ta seda parajal aeal ning kasiuaste wõtab.

Kui haigel sööma isu ei ole, siis ära anna temale sundmise wiisi. Ära arwa, et kui ta enam ei söö, tema jõud ka pea otsa lõpma peab. Sundimine toitu wõtma, teeb teda weel haigemaks.

4. Mis joogist tähele panna?

Janu on palju libedam ja rassem kanda, kui nälga. Kõige parem jook, mis janu kustutab, on puhas külm kaewu wesi. See ei tee iialgi pahat, waid teeb werd kergeks, ja on igal inimesel terwiseks tarwis, kes ennast hästi tuule käes liigutab. Kes palju külma wet on joonud, ei tohi mahaištuda, waid peab kõndima.

Slujoomine teeb werd paksuks ja wõib terwist rikuda, kui soo-kaelaid, — kuidas kül sünnib, et teda kängemaks teha — sisse segatakse. Siiš sünnitab ta pea-walu ja teeb inimest uimaseks.

Uga kõige kurjem, mis inimese terwist suutumaks ärarikub ja sellepärast õigeks surmarohuks nime-tada wõib, on wiin. Kui ka mõni wiinasõber tun-ništab: Ma olen hea tül aega wiina joomises õpe-tud mees, ilma et ma temast surma oleksin wälja õpind; siis wõib see kül wabest olla, sest et inimene ka kihwi söömisest wõib õpind olla, ilma et ta sest sureb. Uga awalik tõsi on, et wiin inimesel iialgi weel head, waid ifa aga kurja on teinud. Wiin on jo suurt õnnetust ihu, hinge ja elu sisse toonud, on maea, wara, abielu õnne ja rahu suutumaks ärariku-nud, suurt õnnetust, waesust ja häda elu sisse saat-nud. Seda teab igauks mõislik inimene.

Arwab mõni, et wiin südant ja sififonda kinnitab, siis on se üsna wale jut. Wiin teeb enamast jaust inimese ihu nõrgaks ja pöduraks. Kui wiinal ka wiis on, et ta silmapilgu aegaks meelt lõbusaks teeb, sünnitab ta ommeti peale selle pea-walu. Üks suutäis ei wõi sul kül suurt kahju teha, aga selle suutäie juure ei jää. Wiinal on kuradi wiis, et kui sa temale sõrme annad, wõtab ta kõik kät ja kõik ihu taga järele, ja saadab ka so hinge hukatuse sisse. Sellepärast hoiu ennast niisuguse kurja eksitaja eest.

Teekäimise peal arwad sa, et wiin sind külma käes soendab. See näitab aga nõnda esimeses silmapilgus; pärast hakad weel enam külmetama. See õlut soendab palju parem.

Weel wähem tohid sa haigele, nurga-naestele ehk lastele wiina anda. Neile on ta üsna surma rohi. Haigel on kõige parem wesi, mis küpsatud palawa leiwakoorikude peale walatud tük aega seisnud on. Ka keedetud rõõsik piim weega segatud on hea, ehk ka kalli, mis wärske, aga mite liig hapu.

5. Mis töötegemisest ja puhkamisest tähele panna?

Töötegija inimene hoiab oma terwist iga kõige paremine.

Kes tööd teeb ja ennast hästi oma tallituses liigutab, selle weri jookseb kergeste, kõik roog on temal magusam, seedmine parem, ihu jõud on kinnitud mitme haiguse wastu.

Laisa lugu hoopis teine. Weri on raske, sest et ta waewalt ennast liigutab. Töötegemine on temale tülik. Ihu tahab alati puhkada. Aga puhkamine on laiskust kaswatamas, teeb inimest nukraks, enne

aegu jõutumaks, wanaks. Töötægija inimene waatab hoolega oma maepidamise järel, et kõik korra pärast on. Temal on iga küllalt talitamist, hoolekandmist oma elu ülespidamise eest. Temal ei ole ka mite puudust kitsal aéal.

Raisal aga on wast iga puudust. Ika on temal wabandamist, et tööd ei ole saada, kellest ommeti iial puudu ei ole, kui ta aga oma käed ja jalad liigutada tahaks.

Töötægija inimesel on iga aea puudust; aeg on temal raha. Aga tema teeb oma tööd ka Issandat tänades, et ta temale jõudu ja terwist on annud. Tema puhkab ka hea meelega Issanda pääwal, et ennast kinnitada uue nädala tööle; aga kannab ka hoolt oma hinge eest; laisk oma magamise eest.

6. Mis magamise juures tähele panna?

Kui töötægemise läbi ihu ärawäsinud, lähäb inimesele ka puhkamist ja jahutamist tarwis. Kes rahuliste tahab puhkada ja magada, ärge heitko ennast täis söönud lehaga maha, sest see rikub terwist.

Ära heida ennast ka mite palawa ahju taha, ega riides põrandu peale, ega mähi ka oma pead pakjuste kinni. Iseäranis kannu hoolt, et wingu toas ev ole, sest selle läbi võib inimene ühe korraga oma wiimast und leida. — Ära maga ka mite suwe aéal õues, ehk märjas riides, ega niiske maa peal, kuidas see õitjes ehk teekäimises sünnib, sest sealäbi tõusewad mitmed haigused: kõhu-tõbi, külm palawik, kõha j. t. s.

Ära maga ka mite padjade peal, kus peal haige inimene on maganud, lialt, kui temal külgehakaja tõbi on olnud. Kui sa neid padju — kuidas tarwis

— ei taha ärapõletada, siis pead ja neid hästi pu-
hastama, lahti võtma, kadaka suitsuga neid läbi suit-
sotama ja tuulutama, ning padja püürid ja kõik wil-
last katet, mis haige ümber on olnud, hästi puhtaks
pesema.

Ära sallid ka mite, et lapsed wana inimeste kõr-
wal, ehk et terwed haigedega ühes koos magavad,
sest seeläbi võib haigus ka terwele külge hakata.

Waata, armas Maa-rahwas, kõik niisugused, sinu
arwates ehk kül tühjad asjad, on tarwis meeletule-
tada, et ja sedamööda teed. Seeläbi ükspäinis on
wõimalik, mitmesugusi haigusi eemal hoida ja oma
terwist kaitsema.

Jõsand andku, et see sõna head maad sinu süda-
mes leiaks!

Teine jagu.

Apteeki-rohud, mis meie maal kaswawad.

Meie maal kaswawad nii mitmed ja mitmesugu-
sed kallid arstija rohud, mis nii hästi inimeste kui
weiste haiguses ja tõbes, kui ka muu tarwituses in-
mesel head, tarwilised ja kasulised on, et neid kül
enam tuleks tähele panna, kuidas see tõeste sünnib.

Kui meie Maa-rahwas ka mõned neist tunneb
ja pruugib, lähab ommeti tarwis, selgemat õpetust
anda, et mõistmatad neid mite kõweraste ei pruugi.

Bealegi tuleb heaks kasuks nimetada, et neid roh-
tusi mite tarwis ep ole apteekidest kalli hinna eest osta
ja nende pärast pikad teed käia. Balju enam võib

finna neid hea hinna eest müüa. Oleme sellepärast ka püüdnud nimetada, mis sugused rohud hinnas, ja mis nende eest maksetakse.

Aga et apteekid siis ükspäinist rohtusi hea meeleaga ostavad, kui neid parajal aeval korjatud ja õigel wiisil kuiwatud, õpi:

Kõik lehti ja juuri korja enne rohu õitsemist; aga õitsemi enne nende täie õitsemise. Pane neid siis jaheda, warjolise kohta kuiwama ja kanna hoolt, et ja neid mitte niiske ega muu haiseva asjade ligi seisma ei pane. Wäga kasuline on ka neid rohtusi ja juuri tundma õpida ja kokukorjata, mis ma eapidamiseks ja toiduks inimestele ja wiistele pruugitawad on. Kui wilja ikalduse läbi puudus tuleb, et ei tea, mil wiisil iseennast ehk weiksi toita; ehk ole siis hea, kui rahwas on hoolt kannud, et midagi oleks wilja sika segada, ehk wiistele anda? Olgu ka pisut waewanagemist kokukorjamise juures; iga on parem hoolt kanda õigel aeval, et midagi on, misga kitsal aeval läbi wõib saada.

Wiimselt oleme weel neid surma-rohtusi nime-
tanud, mis meie maal kasvawad, et ka need, kellel
nad peaksid weel wõerad ja tundmata olema, neid
õpiksid tundma ning nende eest ennast hoidma.
Apteeki-rohud on nüüd:

I. Alant.

Kaswab enamast jaust rohu aedades, aga ka
aedade ääres ja põllu peal. Wars on 4—6 jalga
pik ja karwane. Lehed on suured, karwased, kortsu-
lised. Sied: suured, kollased. Juured: paksud,
arulised, kuiwatud magusast haisust ja kangeist libe-
dast maust.

Kui rinnad rõzased ja finni, kui inimene almatud, ehk tema luuliikmed wärisewad: wõta peeneks lõigatud ja ärafooritud Alanti juuri, teelusika jau korteri keema wee peal, pane seda tunni aegaks soea koha, pärast kurna wedelat nartsu läbi ja anna seda iga tunni järel poole tassi jau sisse. See puhastab werd, ajab higistama, teeb rinna-rõga lahti ja annab sissikonnale uut rammu.

Alanti juur on ka hea abiroht kárnade wastu. Kärna-salwi tee sedawiisi: wõta $\frac{1}{2}$ \mathcal{R} peeneks lõigatud juuri, keeda neid, et pudru sarnatseks saawad, lisa selle juure $\frac{1}{4}$ \mathcal{R} sea raswa ja $\frac{1}{4}$ \mathcal{R} musta seepi. Sega kõik hästi läbi, et parajaks salwiks saab. Sellega määri iga õhtu, kui sa magama heidad, kárnased ihu kohad. Salw ulatab suure verele. Teisel hommikul pese ihu seebiweega puhtaks. Õhtul wõid ka weel tassi täit ülemalt nimetud Alanti wet juua.

Alanti juure nael maksab apteekis 16 kop. h.

2. Angerpistid ehk wormid.

Miiskel heinamaal, soo kohal, weekrawides leida. Wars on 2 jalga pik. Lehed peaaegu jala pikused. Sied walfjad punased ja magusast haisust, nõnda ka lehed. Juured on libedast maust.

Kui juuri peeneks õerud ja keedad, annawad viimaga segatud rammukat toitu.

Kui poole sööma lusika jau wärskeid lehti wõtad, korteri täis keema wet peale walad, seda finni katad ning tund aega seisata lased, see annab siis head abi walge naeste asjus, kui see kaks kord pääwas saab sissewõetud. \mathcal{R} 7 kop.

3. Ema tus.

Draze wälja peal, rohu-aedades ja tee ääres. Ditsjed Mai ja Augusti kuul. Wars 1 jalg pik, jahwtine. Lehed kolmelapilised, wastastiku seisemas. Tema purpuri punased ditsjed on warre otjas kobaras koos. Rohi on mõru.

Rohu jahwti lusika jau piima-weega siise wõetud teeb kõhtu pehmete lahti ning werd wedelaks. $\text{R } 15$ kop.

4. Särja Papsad ehk Koisid wiina lilled.

Kuima heina- ja rohu-maal, kus nad otsegu maad kattawad. Died on ilusad pisukesed, kollased kui jahuga puistud.

Hea roht lastele, kui rinnad finni. Wõta sööma lusika täis died, wala forteri täis keewa wet peale, lase tük aega seista, furna seda läbi, ning anna weega segatud aeg aealt teelusika jau siise. Apteekis maksab $\text{R } 1$ rubl. h.

5. Halliku Kirsid.

Wee-fraawides ehk niiske heinamaa peal. Lehed: südame sarnatsjed, ääres kandilised, jahwtised. Warred seisawad püsti, jala pikused. Lilled pisukesed walged. Lehti sünnib süüa kui salati.

Ta teeb kõhtu lahti, werd kergeste jooksema, annab abbi, kui ei ja wet lasta, ning aitab weište kopsu tõbes.

6. Hapu oblikas.

Heinamaal, wäljade peal ja lepikus. Wars 2 jalga kõrge. Lehed 4—6 tolli pikad ja pikerkused. Kõik rohi on hapust maust.

Keedetud noored lehed annavad head, terwilist suppi. Weiksed jõowad teda hea meelega.

Peeneks tõugatud juure pulwrit noa otja täis siise mõtetud ajab lõhtu lahti.

7. Heina putk.

Miiskes maas, raisnikus, metsades ja kraawides. Wars 4—6 jalga kõrge, aruline, õõnes, file, triibuline, sõlmiline. Lehed suured, siledad, pikad; pise-mad saagimiisi. Sied walwakad rohelisted, kobaras koos.

Beu täis peeneks lõigatud juuri 6 taäsi täis weega keedetud, 4 kord pääwas taäsi täis siise mõtetud, kinnitab sififonda ja aitab, kui ei saa wet lasta. Juurt suus puretud hoiab külgehakaja tõbe wastu.

8. Hovra marjad.

Metsa warjus, kus palju samblid. Sitseb Mai ja Juuni kuus. Warred jala pikused, tulewad pak-sust juurest wälja. Sied paatjas rohelisted, al neli lehti kui tähekesed. Marjad tumekad pruunid; pif-keste kirsti marja sarnatsed, aga kihwtised.

Kui marju sööd, teewad pead uimaseks, ajawad oksjele ning teewad lõhu-näpistamist.

9. Sullu kovera rohi.

Suedes, rohu aedades, aedade taga, prügi kohtades. Wars on 2—3 jalga pik, püsti seismas. Lehed ja kontjad wastastiku. Sied tumekad kollased. Range surma roht.

Juurte hais aeab hiiri ja rotta metsa. Serud ja palawa sui acal hobusid ja weiksid rohu sahwtiga, siis yarmud ja kärbsed ei tule külge. Apteekis pru-gitakse seda rohtu palju. W maksab 15 kop.

10. Jänese oblikad.

Metsas warjul. Walged lilled punase riipsudega, katabad sagedaste maad kui walge linaga. Lille warred on 3 tolli suured, kolm on ümberkäändud, jüda sarnatsjed warre ümber.

Rohust tehakse soola, misga pesust mustad tinti-plekid wõib wälja wõta, ilma riet ärarikumata.

Maa-rahwas armab, kui see rohi rohkeste õitses, märja juuwe, ja kui wähe, siis kuiwa juuwe ollewad. Lehe nael maks. 25 kop.

Juuda kapid, waata Poi rohi.

11. Jooksi rohi.

Metsa warju paikab, kus mite wäga niiske. Wars on 6—10 tolli pik, maa peal maas, otsaga püsti üles ajamas. Lilled walfjad sinised, õitsewad Juuni kuus. Lehed magus-libedad, kisuwad suud koku.

Rõha ning rinna haiguses wõta söögilusiku täis lehti, wala korteri täis keewa wet peale, lasse seista ja joo seda wet 4 kord pääwas poole tassi täis. — Rewadisel aeal on lehed rammukamad, kui need, mis talwel lume alla jäänud. Apteekis maks. W 20 kop.

12. Käekapsad, Käotus, Kookslahed, Kortshein.

Heina- ja karjamaal, rohu-aedades, metsades ja tee ääres. Saagi wiisi lehed, seisawad pika warrede peal, mis pakust, mustast juurest wälja tulewad. Died on koldjed rohelisted.

Lehed, wärskke haawade peale pandud, teewad neid rutu terweks, annawad nii kui died head kollast wärwi ja nahavarki, weistele head sööti ning lehmadele rohkem piima. Kus seesinane rohi kasvab, on ka palju muud head rohtu leida.

13. Kadakas.

Armastab liivast maad. Sest puust on kõik tululif ja kasuline: puu, marjad, juured.

Õuka marju peeneks, laje kuuma weega ummut, ses seista ja joo seda wet; see teeb higistama, kui ennast oled külmetanud. See aitab ka, kui enne ei saanud wet lasta. — Kui marju weega keedad, pisut jahu juure lisad, lehmadele joogiks annad, siis annavad nad rohkeste piima. Soola sisse segatud, on ta neile, kui ka lammastele, kõikipidi terve jook. — Kui piima pütta kadaka puust tehakse, ehk ka kadaka wee sees leutakse, saab piim see läbi väga head magu. Suitjotamine kadaka marjadega on hea külgehaigaja tõbe vastu ning ajab paha haisu toast. — Kadaka marju keedetud ja mõni lord pääwas neid kohad, mis kärnas, pestud, ajab kärnad ära. — Kui neid marju katti muljud, kange wiina peale walad ja nädala aegs seisma lased, saad head kõhurohtu, mis kui poolt lusika täit sisse võtad, abi annab, nõnda ka luuwalus, ja kui luuliikmed sellega pesed. — Kael marjo maksab 5 kop.

14. Kallad.

Kuiwa tamme metsades. Kõwad, waksja pikused warred on püsti seismas, mis juure poolt mitmes walges narmakesis ennast jagawad ja igal pool lehtedega täis on. Lehtede nurgas on kollased seemne kaunad, kus sees waksjas kollane pulwer. — Weega keedetud peab see pulwer weiste täid ära kautama. — Kael maksab 15 kop.

15. Kalkuni rohi ehk sea wööd.

Sawi maa, hoonede juures, õuedes, lahja heinamaal ja tee ääres; katab sagedaste maad. — Aned

ja kalkunid söövad seda rohtu hea meelega. — Kinnitab lendvat liiva.

16. Kamarik ehk Kamar.

Bõesa sarnane, 1—2 jalga kõrge, kasvab ta kuiwas ja liiwases, aga ka turba maas. Kus ta kord sigineb, ei anna ta enam maad ühelgi muu rohul. — Ta on pruugitam liiwased teed parandada, kus teda hao kaura ja kubu wiisti tee peale pannakse. Kui seda rohtu 3 tundi aega wass katla sees keedad, saad head odawat naha parki. — Warred ja õied annawad punast wärwi; paned sa kallist tuhka ehk potassi juure, saad punakat pruuni wärwi; kui löögi soola juure paned, punakat kollast wärwi, ja maarja jäega tumikat kollast wärwi.

17. Kana perse.

Saksa kana-perse sarnane, aga suurem ja pahast haijast. Maust on ta kibe ja mõru, kasvab kuiwa kesaamaas ja wäljade peal. Bihu täis wee sees keedetud ja wist soola juure pandud, on terwiline weikste lõõtsjutamise wastu, mis halwast seedmisest tuleb. — Anna seda jooki homikul ja õhtul weikstele sisse.

18. Karu käpad.

Mäe kinklude peal, kus palju pääwa paistet. Juure lehede wahelt tulewad paljad lillewarred wälja, kus peal sinised õied otsegu kellukesed maharipuwad.

Juured ja lehed on kihwtised ja tõmbawad, kui neid palju ihu peale pandud, rafusi. Õied hobuste wana haawade peale pandud, peawad haawu terweks tegema. Lilled wäljamuljutud jahwt annab head rohelist wärwi. Nacl m. 5 fop.

19. Karu putt.

Wägewas maas, rohu aedades, aedade taga. Putk on selge karwane, 6 jalga pik. Lehed: suured

pikad, karwased, lapilised. Lilled walfjad kollased, ehk rohelisted, ehk ka walfjad punakad.

Noorelt wõib seda rohtu kui spinati süüa. Paned lehti õlle juure, siis annab õllel head magu. Juur, koor, putk ja seeme on wängest haisust.

20. Kassi naered.

Uedade taga, prügi hunnikude peal, weefraawides ja wälja peal. Warred maas ja visut karwased, lehed ka. Kui rohtu sõrmede wahel õerud, on temal magus hais, aga maust on ta libe.

Kinna walus annab ta terwilist teewet. Kui näpu täit rohtu õlle waati paned, hoiab õlle hapnemise eest. — Kui hobustel woolmed, keeda kolm peu täit toobi weega pooleks toobiks sisse ja anna seda kael korral. — Kui neil walge kale silma peal, sega rohu sahwti piimaga ja woia kalet lord hommikul, lord õhtul. Weised söowad seda rohtu hea meelega. Nael m. 5 kop.

21. Kirbu rohi.

Uedade taga, tee ääres ja wäljade peal. Alune wars on maa peal maas ja file. Lehed 6 tolli pikad, 2 tolli laiad, pikerkused, peal tumekad pruunid tipsud. Lilled walwakad punased. Rohi on libe kui pipar; kisub rakku ihu peal üles! Keeda $\frac{1}{4}$ ℥ lehti toobi weega ja anna seda wet weistele sisse, kui nad ei saa kusta. Kirbud peawad rohtu wäga põlgama. ℥ maksab 15 kop.

22. Ritse hein.

Mäe kinkude ja kuiwa wäljade peal. Pakjust walgest juurest ajawad ümmargused, rohelisted punakad, filedad jala pikused putked. Died koldsed ehk

punakad, kobaras koos, tulewad Augusti kuus wälja. Lehed : siledad, lihased, sahwtised, piferkused. Muljutud lehed annawad head abirohtu haawadele. Sahwt odrajahuga segatud wähendab musta põletuse walu.

23. Kobru lehed.

Hoonete juures, rohu-aedades, prügi kohtades ja wägewa maa sees. Putk on 3 jalga pik, paks, karwane. Lehed suured, paksud, laiad, karwased.

$\frac{1}{4}$ \mathcal{R} juuri toobi meega keedetud, 4 kord pääwas sisse antud on wäga hea roht kärnade wastu. Põletud warred annawad kallist tuhka.

24. Kõõmlid.

Wäljade ääres, kuiwa karjamaas, aedade taga. Wars on püsti, triibuline file, 2 — 3 jalga pik. Lehed pika konsaga, pisukesed. Died walged, kobaras, tulewad Juuni ja Juuli kuus wälja. Seeme on Juuli kuu otsas walmis. Wäga prugitam maeapidamises, annab head magu leiwale, kui teda sissejõtkud ehk peale raputad, ajab puhutused ära. Kui teda peeneks tõukad, leiwa tainaga segad, ädikaga koku jõtkud ja mau kohta paned, aitab ta, kui kõhtu kolukisub. Nael maks. 10 — 15 kop.

Koera vispnu, waata Lodja : puu.

25. Koera : putk, Koera : kõõmlid, Koera pööri rohi.

Hoonete ja rehtede ligi, prügi hunnikude peal, rohu-aedades, aedade taga wägewa maas. Putk 4 jalga pik, 1 tol paks, ümmargune, file, õõnes, pruunikad punased tipsud peal. Lehed mitmearulised. Died : walged ja kobaras. Rohi on wängest haisust, inimestele ja elajatele üsna surmaroht, lialt juur,

mis naere sarnane, sõrme paksune, kollane. Kui inimene seda siise sööb, teeb ta pead ümberkäima, oksendama, hullu meelt ja saadab äkilist surma. Aga sellegivärrast on ta mitmes haiguses pruugitaw ja apteekis maks. R 15 kop.

26. Koi rohi.

Kuivase maaš, hoonete ümber, õuedes, kus wana prügi kohad ja muial. Warš 3 jalga pik. Died: üleültse warre ümber kui pijsukesed koldsed nupud. Hais kange, magu mõru.

Wäga kallis ja pruugitaw rohi olgu lendwa tõbes, ehk kui lastel solkmed, ehk kui kõht walutab ja ennast kokufisub. Wõta pool pudeli jau koi rohtu diedega, wala selle üle kange wiina, lase seda siis soojas kohas mõne päewa seista ja anna sest 3—4 kord päewas teelusika täis lapselle siise, mis jo 8—10 aastane. — Kui paistetuse äkitselt tõuseb, tõwa ja punane on, pane noyitud died pehme linase kotikesse siise ja seda kuivalt paistetuse peale, mis siis nii kaua peal seisab, kuni paistetuse kaub.

Wala koi rohu peale keewa wet, lase külmaks jääda ja wirtsuta seda wet putukate ehk maakirbude peale, kes noori taimi ärasöowad, see suretab neid ära. — Kui mesivuuft met wälja wõtad ning koi rohu warretega suitsotad, jääwad liinnud uimaseks, et met wõid wälja wõta. — Kui lambadel kõhu tõbi ja pasandawad, anna koirohu wet neile juua. Mael maks. 15 kop.

Koldsed wiina lilled, waata: Härja kaapsad.

27. Kollad, nõia-kolla.

Kuivas lewifudes, metsades ja maa-finkude peal, kus ta jagedaste maad katab. Warred 3—8 jalga

pittlad, maa peal ronimas. Lehed peenikesed, otsegu soomuksed teine teise peal. Seemne tolm, mis Augusti kuus korjatakse, teeb laste ihu, kust märja ning kokumuljumise läbi nahk pealt äraõrutud, kuivaks ja termeks. Tolm tule sisse puhutud, põleb otsegu püssirohi. — Apteekis maks. ₦ 25 kop.

28. Koldsed kupu lehed.

Tiikides, weefraawides ja järvedes. Lilled kollakarwa kollased, läikiad. — Lehed ja juured on hea sea nuum ja naha - parik. Juured piimaga segatud suretawad kilgid toas.

29. Kopsu rohud, rämmalga kõrwad.

Leitakse lehe puude tülade külges otsegu mahawajutud, katki ristud ja wõrguline, pealt nähes punakas roheline, alt kollane ja wiltne. — Weega keedetud: lamaste lõha ja weikste kopsu tõbes pruugitaw. — 20 kop. ₦.

30. Kõrbe osjad.

Weefraawides ja soode peal, 4 jalga pik. Osjad seest õõned, waheliikedega, mis fergelt wõib wälja tõmmata. — Tiislaridel ja treialidel puu riistade ja wase karastamiseks pruugitaw. 20 kop. ₦.

31. Ruue pääwa rohi.

Brügise kohtades, hoonete ligi, aedade taga, tee ääres. Sitseb Juuni ja Augusti kuus. Wars 2 jalga pik. Lehed 2 tolli suured, pikerkused, kandilised. Lilled walged, kobaras, maha ripumas. Marjad mustad, ka punased, erne tera suured. — Üsna surma rohi. On hoolt kanda, et lapsed neid marju ei söö.

32. Kufe marjad.

Katab sagedaste lagemat liiwast maad. Sitsib Mai ja Juuni kuus. Sied on kollased. Warred 6 tolli pikad ja juures ja arudes jaetud, kus külges ümmargused, ilma kontjata paksud lehed. — Rohu jahwt on kange kibe, mis kui ihu peale õerud, raku tõmbab. Sissemõetud ajab oksendamata. Kui rohtu toas ülesriputad, haljendab ja õitsib ta kaua aega.

33. Kulli küüned ehk kufikud.

Kuiwa metsades ja heinamaal, 1 jalg pik. Warred pikad, lehed sulewiist, Sied punased, paari wiist warre peal istumas. Hais otsegu siku hais. — Rohi on pruugitaw, kui weised werd kufewad.

34. Lamba kõrwad.

Kuiwa metsades warjul. Lehed seisawad punaka pika warrede peal, mis juurest wälja tulewad ja talwe ael rohelistes jääwad. Lilled on koldsed.

Kui lehti haawade peale paned, kisuwad neid koku.

35. Lamba nisad.

Wäljade peal ja kuiwa heinamaal. Kus ta furd kaswab, ei wõi teda enam ära kautada, sest et tema juured wäga sügawad maa sees. — Kui lehmad seda rohtu sööwad, hakawad werd kufema, hambad hakawad logisema ja kufuwad wälja. Hobused sööwad seda rohtu hea meelega, ilma et see neile kahju teeks.

36. Lamba oblikad.

Kuiwa maal, mäekinklode ja mägede peal. Warred 4 tolli pikad. Alumised lehed poole tolli pikad kotsade peal. — Rohi on kibedam hayu kui hayu

oblikad. Rammastel väga armas ja annab head sööti. Kui lehmad teda sööwad, teeb ta piima were karwaks.

37. Leestof, lipstof, Faru-rohi.

Rohu aedades. Sigineb juure läbi. Butk on paks file, õõnes; lehed tulewad juures üles, arulised. Died walfjad rohelisted, kobaras. Magu ja hais kange paha. — Weised sööwad rohtu hea meelega, aga lehmade piim saab sest paha magu. Saunas ja wanni suplemiseks väga pruugitaw, annab ihule uut wõimu. — Mesilaste noort sugu finni pidada, wõrutakse linnupuud selle rohuga. Hobustele ja weistele antakse juuri peeneks muljutud, weega sisse et werd ja sifkonda puhastada ehk kui kõht liialt finni. Apteekis maks. W 15 kop.

38. Linnu rohi.

Rohuaedades ja wägewa maas ümberringi roo-
mamas. Lehed on pisukesed, ümmargused. Lilled walged. — Weistel ja linnudel väga rammukas söök. Wähkidel on ta yarem toit kui nõgesid. Seemne terad on linnudel väga armsad. — Kui died kessu 9 hommikul lahti lööwad, siis ep ole sel päawal wihma oodata; aga kui tahab wihma sadada, jääwad died finni ja maharipuma.

39. Lodjapuu ehk Koera oispuu.

Wäljade peal, aedade ääres, ka niiske wõjulise, warjulise kohtades, kus wiljakandja maa. Warred on paksud, 4 jalga pikad, arud wastastiku seismas lehtedega, mis pikergused, lapilised. Died on punakad warre otsas kobaras seismas. Morjad, kui wal-
mis on, mustad; nende sahwit sinine. Rohul on paha

ja wänge hais, aga hea roht. — Wäljamuljutud jahwt paraneb haamu ja ajab paistetust ära, nenda ka, kui rohu lehti ja kvort weega keedad ja paistetuse peale paned. Muljutud seeme noa otsa täis sissewõetud, teeb seeft lahti, ja antakse iga kase tunni pärast meetõbe wastu. Hiired ja lutikad põlgawad seda rohtu. *W* maks. 25 kop.

40. Lustiad, lusted ehk Farnu kaer.

Ruki orase sees. Ta on ühtlase ruki leikuse aeal walmis. Seemne tera on nii kõwa, et ta aastat 2—3 mullas seisab, enne kui ta ülestõuseb.

Wilja puuduse aeal võib lustiad rukijahu wabele jahwatada. Ka võib temast wiina võietada. Noorelt sööwad weised teda. Dietega võib ilusat rohelist farwa wärwida.

41. Luutõbe walu rohi ehk peetrid.

Lehepuu metsades. Warred kondilised, 2 jalga pikad. Lehe nurgadest tulewad Juuni kuus ühkikud õied, mis alla poole ripumas otsegu trehtrikesed, walgest karwast, suur poolt rohelist, aga ilma haisuta. Marjad, kui walmis, on punased, aga ka mustad, 15 tüki neist sissewõetud, ajab offendama. Juured, mis sõlmilised, walged, magusad, ilusad, annawad head tärklise jahu, mis keeta võib, ehk leiwaks küpsetada. Luutõbe walus peab seda rohtu ka antama.

42. Madaras.

Wälja ääres, aedade taga, lepikuis j. t. l. Warõ 2—3 jalga pik, neljakandiline. Iga jau külges 2—3 pisukesed konjad, kus külges 8 õhukesed lehekesed. Warre otsas koldsed lilled, kannel magus hais.

Piima sisse pandud, saab piim karand. Sied, maarja jeäga keedetud, wärwivad willu kollaseks. Juured, mis kewadisel ehk sügisel ael korjata, kui neid õllega keedetakse, wärwivad kollast willu punaseks.

43. Mäda reigas.

Kaswab niihästi rohu-aedades, fuhu teda istutakse, kui weefraawides ning muu niiskes, wägewas maa. Metja mädareigas on libedam, kui mis rohu-aedades. Noa tarwis on juured väga termilised ja suures hinnas. Lehed on rammukas sööt weistele; lehmad annawad rohkem piima. — Kui head mädareigast tahad saada, pane teda pude, aga mite väga wägewa maa sisse. Istuta kewadel juure alumised otsjad, nenda, et ülem ots, mis lehti ajab, kõrgemalt tuleb seisma. Kui juured Juuni kuus ju hästi lehti on ajanud, siis wõta juuri lahti ja leika nendest ülemaid kõrwalist juuri ära ning jäta aga alumist juurt liikumata. Siis kata juurt jälle kinni. Sügisel ael saad sa siis suuri paksu juuri, mis heast maust on. Kui sa sedawiisi ei tee, siis sa ei saa enne kolmat aastat häid juuri. Et mädareigast talwel hoida, ehk ka terve aasta läbi, wõta juuri sügisel wälja, wõhast neid narmadest, õeru neid willase nartsuga kuiwaks ning pane neid kuiwa liiwa sisse seisma, et nad ära ei külmeta. — Kurgu walus on hea, õrutud wärsket mädareigast nartsjo wabel faela ümber panna. — Nenda tee ka luuwalu tõbes, ning pane teda walusa koha peale, aga hommikul ning õhtul wõta woole söömalusika täit sisse. — Kopsu tõbes wõtku haige inimene hommikul ning õhtul, enne kui ta weel midagi söönud ei ole, hea noa otsa täit teelusika täie meega sisse. Kurgu hooligu, kui seeläbi uuesti kõhale

saab fibutud, kui aga kõha ise südamesse ei haka. Tunni aea pärast võtku ta teelusika täit puhast kollast õli subkruga sisse. Kui kõha rängemaks läheb, jäta mädareigast meega maha ning võta seda õli subkruga hommikul ning õhtul enne toiduse võtmist. Aga arsti nõu ning abi ifa kõige parem.

44. Maa-möölad.

Kuiwas lehepuu metsades, maa-kinkude peal, hoonete ligi, aedade ääres, kus ta Mai ning Juuni kuus õitseb. vars seisab püsti, neljakandiline, alt pool punakas, karmaline, 2 jalga pik. Sied on kollased, dielehed teine teisest äraseisemas. Juurel on magus võeramaa rohu hais. Kewadel väljarõetud on ta kõige rammusam. Ta on sõlmeline, väljapoole tumekas pruun ning kui teda läbi leigatakse, on temal keskkel punane süda. — Juure pulver on kõige parem arstia rohi kõhuhaiguses, kinnitab sisikonda, aitab külmas palavikus, kui seda pulbrit enne külma peale tulemist noa otsa täit sisse võtad, ning pärast iga kabe tunni pärast noa otsa täit võtad. Kui hambade vahel juurt puretad, kinnitab ta hambaigemed, kui hambad suus logisewad. — Kui juuri õllewaati paned sel aeal kui õlu käib, siis ta ei saa hapuks. Apteekis maks. R 15 kop.

45. Maarja sõnajalg.

Kivises kuiwas maas, kõrges jõe kaldas, kuiwas metsades. Lehed on paksud, otsegu juurest välja tulemas, täis sahwti. Lilled kui roosi lilled. Seeft lehed ifa pisemad, katkimuljutud haawade ning paisede peale pandud, jahutawad palawat, tõmbawad finni ning teewad neid terweks. — Noored lehed

wõib jupi sõsse panna ning jüüa. — Barem weel on see rohi sawi seinu finnitada, kui seinade peale istutakse; niisamuti finnitab ta ka katused.

46. Maasika rohi.

Rohu lehtist wõib väga palju head tee-rohtu teha, mis peaaegu niisama hea, kui wõeramaa tee-roht. — Kui seda tahad saada: wõta kõige nooremaid maasika rohu lehti kewadisel aeal korjata, lialt niisugusist maasika-taimedest, mis kuiwaß, lagedas koh-tades ja mäekinklude peal kasvawad. Korja neid, kui ilma ke kuiw. Leika lehede konsad ära, kuiwata lehti siis warjulises paigas ilma pääwa paistet ning kaaruta neid tihti. Siis pane neid üsna puhta panni peale, aga mitte pakjult, jaheda ahju, kust leib wälja-wõetud; lase neid seal sees nii kaua seista, et nad mite koguni kuiwaks ei saa, ning keerle neid siis puhta käega keeruliseks. Lase neid siis kogune kuiwaks saada, ning külmal pane neid klaas pudeli sõsse ning korgiga pudeli suud finni, et see tee-roht ära ei hinga. On see töö sul hästi forda läinud, wõid sa selle eest head hinda saada, kui äramüüd. Poodis maksab wõeramaa tee-rohi 1, 2, 2½ ja 3 rubl. nael ja weel enam.

47. Mets-pipar.

Metsa warjus, niiskes lepihus. Juured roomawad maa peal. Warred on lühikesed, karmased, läikjad, otsegu nahased lehed külges. Villed seisawad pika karmase warre peal, wäljaspoolt ka karmased, rohelised, punased, seeft mustad ning punased. Villed kui juured on nii kangest ning wängest haisust, otsegu ülekäija rohi, ning teewad pead uimaseks. Juuri

pruugitakse, kui hobuistel woolmed. Aga inimestel keeldata, sest et kahjutegem on, kui lehti ning juuri siise võetakse, et seeläbi siskonda puhastada ehk võhtu lahti teeta.

48. Müntid.

Kõige enamist rohu-aedades wägema maa sees. Kõigil magus hais. Kui rinna-last äravõrutada ja piim rinnadest peab kaduma, võib muljutud müntirohtu rinna peale panna. Nõnda ka konna müntirohtu. Kõige parem münti selts on: pipar münt. Temal on väga kallis hais, on rammujam müntidest ning kui teda juus puretad, teeb ta suud otsegu külmaks. Kui võht lahti ja walutab, võta pool lusika täit pipar-münti rohtu ning pool münti rohtu, wala keema wet (kortereri jau) peale, lase ummuses seista ning joo seda wet kui magama heidad. Väga tarwis oleks, et rahwas seda rohtu oma aedadesse võtaks istutada; sest tuleb sagedaste pruukida, on väga tarwiline ning kallis roht, mis apteekides 35 f. ʒ maksab.

49. Must juur.

Niiskes heinamaas, madalas lepikuis, kus ta Mai ja Juuni kuus õitseb. Juured on paksud, mustad ja näpu wahel otsegu raswased, seest walged. Wars 2 jalga pik, karmased, pikerkused, jala pikused lehed külges. Lilled on otsegu kellukesed, vurpuri punased, maharipumas. — Plane juur on muljutud hea abiroht haawadele, ning weistele siise antud, aitab ta, kui neil seest läbi käib. Noored lehed võib otsegu noori kapsta lehti supiks teeta.

50. Naeste punad ehk olankad. Arnika.

See ääres, lehepuu metsjades, kuiwas kohtades ja aedade ääres, kus ta Jaani pääwa aeal õitseb. Wärs on puine, sile, peaaegu kaheterane, sirge, 1 ja 1½ jalga pik. Lehed on lõmbilised, siledad, mitme läbi paistwa tipsokestega. Need on täis õli ning purpuri punast sahwti. Lilled on kollased. — Lusika täie rohu peale wala rohket korteri jau keewa wet, seda kata finni ning laje tül aega seista. Seda wet wõta siis iga kahe tunni pärast kopsu tõbes, ehk kui inimene tõstmise läbi wigä saanud. Wärske haawadele, muljumises, põletamises ei wõi paremat abirohtu leida, kui selle rohu sahwti, — parem weel, kui seda joodawa wiinaga wõimalik segada, — peale panna. — Willu wärwitakse temaga kollaseks. Wiina siise vandud, teeb ta seda pruun-punaseks. — Weised sööwad teda hea meelega. — Igaühes maeas ja peres on tarwis seda rohtu pidada. Aptcehis m. W 40 f.

51. Naise niine-puu ehk kiiwitsa-puu.

Oma nime järel on ta küll puu, aga oma olemises on ta üks wõju, 2—4 jalga pik. Raewab igal pool madala mäda-maas, metja warjus, kuusikudes ning wee-kraawides. Sied on ilusad, walfjad punased ning on neil magus hais juures, mis pead uimaseks teeb. Kolm sied on ifa üheskoos warre külges nuppis. Pärast õitsemist 3—4 nädalat hakab ta lehtma. Lehed seisawad salkus konjade otjas, on walfjad rohelisted, pehmed, siledad. Koor on walfjas hal ning laheb ennast peenikesiks narmokesiks jagada. Marjad on ümmargused sõetra karwa punased, siledad, kollane seeme terake sees; kui marju, wart ehk

juurt hammašte wahel puretad, ei ole eestotsast mingi magu tunda; aga pea hakab ta keele peal otsegu tuli põlema ning teeb hambad logisema.

Marjad, 5—6 sissewõtud, ajawad kangeste oksle, teewad paistetust, weretõbi ning saadawad surma. Kümnest marjast saab kül, hunti suretada. Tema koor ihu peale pantud, tõmbab kui paanswligi plaaster rafusid üles. Kui naha wirkumine ei ole hea, waid nõrk; siis õrutakse seda ihu kohta, kuhu nasina-koort peale panna, enne ädikaga, siis pannakse teda wärskest peale. On tema koor kuiw, siis pane teda paari tunni peale ädika sisse ligunema ning siis ihu koha peal, kus ta peab tõmbama, nartsuga kinniseatud. Iga pääw, hommiku kui õhtu, pane uut koort peale, nii kaua kui ihu nahk lõhki lähäb. Siis ära pane enam kui kahe pääwa pärast ükskord peale. Bahad wet lase nii kaua naha alt wälja tulla, kui see sul wõimalik kannatada. Luu- ehk jookõja tõbes on see wäga hea ning terwiline abi; ka hambawalus, kui koort kõrwade taha paned, ehk kämbla peale, ehk kui kõrwad kinni, kulla taha.

52. Naadid.

Enamist rohu-aedades, aedade taga, wõsu al ning muu harimata kohades. Kewadisel aeal korjatakse tema noori lehti keeduks. Weised söowad seda rohtu hea meelega. Lehmad annawad enam piima. Korja neid talweks. Siedega wõid ilusat kollast wärwida, kui lõngad ja willad enne maarja-jeä meega keedad, siis ilma wäljawirutamata kuiwatad, õied siis paea põhja raputad, jagu willu peale, jälle õied n. n. t. paned, wet peale walad, et kõik katab ning siis hästi

läbi feedad. Pärast tõmba willu lehelise läbi ning pane ilma wälja wirutamata kuiwama.

53. Nääred.

Tee ääres, lepikuis, kuiwas heinamaas. Sitseb Juuni ja Juuli kuus. Wars on sirge, wõjuline, file, 1, 2, 3 jalga pik. Lilled on walged. Hais ja magu hea ja magus. Kollane, seest walge juur, kui wane-maks saanud, on täis sinist sahwti; põleb, kui teda hambade wahel puretad, keele peal.

Rinna ja kõhugaigusēs wõta 2 lusika täit lehti poole toobi wee peal, feeda looleks, et korteri osa järele jääb, sisse, kurna wet läbi; rinna tarwis sega seda wet pisut weega, ning wõta iga tunni aea pä-roost suu täie. Külmas palawikus feedetakse rohku õllega ning wõetakse sisse, tassi osa igas tunnis. Wiina teeb see rohi siniseks. Weistele on ta terwi-line; kui lehmad teda söowad, annawad enam piima.

54. Nõges.

Brügises kohtades, rohu-aedades, aedade ääres, hoonede ligi ning lepikus wägewa maa sees. War-red: suured pikad, sirged, karmased. Weised söowad neid hea meelega. Tarwis neid talweks korjata, kui-watada ning äraõerutud pihu täit weiste joogi sisse segada, see teeb neid rammusaks, lehmadel enam ja rammusamat piima. Noori lehti, nii pea kui lume alt wälja tulewad, wõib feeduks wõta.

Slankad, waata: Naeste punad.

55. Oras rohi.

Umbrohi, mis wiljale kahjuks. Aga kõrred on weistele ommeti hea sööt, ning juured, kui neid puh-taks pesed, annawad hobuõtele, weistele ja seadele

rammukat jööti. Soomemaal tehakse wilja puuduses juurtest rammukat leiba. Juured saamad peeneks raiutud, rööstitud, jahvatud ja segatakse siis neid jahuga taignaks, mis küpsitud saab. Maa-rahwas püüab seda rohku wälja pealt ärahufata, kui pärast aastamist teda hunnikusse koku paneb ning seal seista lasseb, et ta äramädaneb. Aga ta ei mädane; waid kui maad uueste küntakse, tuleb ta ka maa sisse ning juurdub enne kui pärast. Kui teda ärahufata tahad, pead teda ärapõletama, tema tuhk annab rammukat sõnnikut.

56. Palu takijas.

Kuivas, liiwases metsades katab ta maa-lagedat. Ta on okjaline, arud püsti seismas kui hirwe sarwed, alt laiem kui ülewalt. Ääred peenikeste punaka pruuni kõrwakestega täis, ning kõik naha sarnane.

Kessel kopsu haigus ning sant kõht, kange kõha ning rinna haigus, wõtku 4 lusika täit pal. tak., walagu keewa wet peale ning audugu seda tüf aega. Pärast wala wet ära ning keeda teda toobi osa weega nii kaua kui wesi ilaseks lähäb. Siis kurna wet läbi ning sega seda pijut meega. Iga tunni järel wõta lusika täie. Ka weiste nuumaks sünnib palu takijat pruufida, kui teda enne libega lasseb liguneda ja siis puhta weega äraloputad, et mõru magu tema seest kaub. Palawal suwel, kui piim rutu hapuks lähäb, pane mõni tükikeist, mis enne terwe pääw ligunenud ning pärast jälle kuiwatud, piima astja ehk anfru sisse, siis piim ei saa hapuks ega tarreta. Apteekides maksab R 30 kop.

57. Waisu lehed.

Sawises, niiskes maas, õitseb kewadel. Kohul

on ilane jahwt, mõru magu. — Kõha vastu väga kiidetud. Võta pihu täis lehti, kuivata ning õeru neid pulvriks; tõuka pruuni suhkrut peeneks ning sega 2 jagu suhkrut, 1 jagu pulvrit, ning võta sest 4 kord pääwas teelusika täis weega sisse, seni kui kõha lõpeb. Juuri võib ka nõnda pruukida, 2 jagu lehti, 1 jagu juuri ja 1 jagu suhkrut keedetud. Seda joo 5 kord pääwas poole tassi täis. Seeläbi saab kõha ja rinnad pehmemaks ning röga lahti. Rohi on väga pruugitaw ka lammaсте mäantamise vastu, kui lehti piima ning pisut tahmaga keedetakse, läbi kurnatakse ning poole korteri jau soojalt sisse antakse. Apteekis maksab ʒ 15 kop.

58. Partsi hein.

Wee kraawides, niiskes ning mäda-maas, kasvab kõige paremine wee sees 6 jalga pikaks. Lehed on wee peal väljalautud. Sitsemise aeg on Mai ja Augusti kuu. Seeme on magusast maust, manna tangu sarnane. Ta on vägew ning teetes nii väga paisumas, et poole tassi ehk sööma lusika täiest wee-ehk piimaga keedetud, inimesel kül saab, kõhtu täita. Sellepärast oleks väga kasuline, seda wiljalist partsi heina seemet väljakülwada. Waka maa peal oleks aga tarwis 4—5 ʒ seemet külwada. Võib kül loota, et kui seesamma ilma väljakülwamata hästi kasvab, külwatud rohket wilja saaks kandma ja siginema.

Peetrid, waata luutõbe rohi.

59. Piibe lehed.

Lehe-puu metsades ning tee ääres, kus ta Augusti kuus õitseb. Warred 2 jalga pikad. Lehed juure

poolt, on maa peal maas, warre ümberringi, laiad farwased. Villed ilusad finised ning ifa 3 koos. — Lehtedega wärwitakse willu rohelisteks. Pane wärskeid lehti jau kaupa willadega paa sisse, keeda meega pool tundi ning lasse öö otsa seista. Müüd wõta willad wälja. Aga weel nad ep ole rohelisted; waid pane pada lehtedega, kus sees willad enne ju olid, tule peale, riputa willad kepikese peale paa sisse ning kata seda riiega kinni, nõnda et aur willadest läbi käib. Seesinane aur annab siis seda õiget rohelist wärwi. Pärast wõta willad wälja, wäana neid wälja, wala uuest keema wet paa sisse ning pane willad jälle sisse, kuni nad üsna rohelisteks saanud. Weised sööwad seda rohutu hea meelega. Apt. m. N 20 f.

60. Võldhumalad.

Kuiwas maas aedade ääres ja wäljade peal. Warred on jala pikused. Lehed ja arud wastastiku seismas, pikergused, siledad; suurtel lehtedel on lühikesed kopsad. Villed on walfjad punased, salguis arude otsas, õitsewad Juuli ja Augusti kuus. Rohi on mõru, wäga tarwiline. Eialt hea abi-roht, kui kõht kinni ning ummistuses, ehk kui siiskond ärändr-gand. Ka külmas palawikus saadab ta head abi, kui näpu täie õied poole toobi meega keedad ning enne tõbe pealetulemist tassii täie kuumalt ärajood. Rohu wõib ka humala asemel õlle juure panna. Apteekis maksab N 15 kop.

61. Voiud ehk poi-rohi.

Hoonede ümber, rohu-aedades, prügi kohtades, 6 jalga pik. Lehed on alt poolt wiltised, hambalistes, laiemad, pealmised pikergused. Rohi on libe

maust. — Riidetakse teda hea olewad, kui naeste-
rahwa kuu-tõbe asjad korra pärast ei ole, ehk ära
jäänud, et 3 sõrme täit sest rohust weega keeta (3 tass
täit) ning teda hommiku wara ning õhtul juua.
Nõnda on ka wee-tõbes teha. Ka põletud haawade
peäle pannakse seda rohku. Saunas wõetakse seda
suplemiseks, et ihule uut rammu anda. Tema
juuri korja sügisel, kuiwata neid warjolises kohas
ning pane neid klaasi sisse tallele. Lange-tõbes
wõetakse tema juure pulwrit teelusika täit sooja õs-
lega igal teisel pääwal. Enam ei tohi anda. Haige
inimene heidab siis maha, katab soojaste ennast kinni
ning joob peale selle weel pisut sooja õlut. Pärast
hiigistamist hoidku haige ennast külmetamast, wiina
wõtmast ehk wihastamast. Nõnda tehakse nii kaua
kui tõbi hoopis mahajäänud. —

62. Voi rohi ehk jänese munnid.

Turbalise, mätliko maas, lepiku warjul. Sitsib
Juuni kuus. Rohu putk on 6—12 jalga pik. Lehed
on pikergused, pruuni tipsudega täis. Lilled on pur-
puri punased, salguks koos. Juured on enamast jaust
kõhes sõlmes kokukaswanud. Wäga prüugitaw arstia
rohi, mis salepiks nimetakse. Haigedele annab ta
head rammusat toitu. Üks ainus loot tema juurest
pulwriks, jahu sarnaseks tõugatud, poole toobi wee-
ga järgeste ümberliigatud, keedetud, annab nii head
ning rammusat tarretand, mis inimesel, kes terwises,
küllalt saab kõhtu täita.

Weel magusam saab see roog, kui seda jahu pii-
maga keedetakse. Kui neid juuri katki lõikad, kuiwa-
tad, rööstid, kuidas kohwiga tehakse, ning seda jah-
watad, siis saad nii head kohwi, et teda hea meele-

ga mõid juua. — Kõige parem aeg juuri forjata on, kui Augusti kuu hakab, siis on selle rohu seeme valmis ja juured ei kasva enam. Pane siis juuri poole minuti aegs keema wee sisse, võta neid välja ning koort pealt maha. Pane neid panni peale ning lasse neid kuivada. Uga ahi ärgu olgu valam, et juured mite ei küpse, vaid aga hästi läbikuivavad. Pärast lasse neid ahju peal nii kaua seista, kuni kuivad kül, et neid pulvriks võib tõukada. R maks. 80 f.

63. Võie rohud.

Levikuis vägevast maa. Warred on sirged, 2—3 jalga pikad. Lehed teine teisega vastastiku seismas, siledad, pikeraused. Lilled valkjad punased ehk hoopis valged. Rohul on viha magu. Juured iseäranis apteekides pruugitud. Mael maksab 25 kop. Lilled ja juured on otsegu seep, ilased. Võib nendega pešta ja rasvapekka riidedest välja võtta. Klaasid, kus sees õli peeti, võib nende lehtedega kõige paremine puhastada.

64. Varsad, soo-faelad, faelud ehk soo-fanad.

Soo- ehk turbalises maa, rabadikuis ning metsa varjul. Võju on 1—2 jalga pik. Lehed on alt poolt otsegu roostetand. Sied konsade otsas valges salgus. Hais on paha ja wänge ning teeb peavalu. Arsti käes pruugitav roht. Keeda pihu täit sookaela lehti toobi wee sees, ilma et pada kinnikatta tarwis, sellepärast, et kange ja wänge hais rohust võiks ära hingada. Selle weega võib lutikaid sängidest ning toadest äraautada, kui need kohad, kus nad siginewad, selle weega võitakse. See suretab ka weiste

täid, kui neid sellega pestakse; on väga kiidetaw wilja-koi wastu, kui seda rohtu wäljade peale puitad. Aga väga kahjuline terwisel, kui seda rohtu õlle siise pannakse, kuidas mõni kord tehakse, et õlut see läbi kangemaks teha. Naha parfimiseks väga pruugitaw, mis nahka pehmemaks teeb, kui muu park. Apt. maks. R 5 kop.

65. Punad. Une-rohi.

Jõe kaldas, wäljade ja tee ääres. Sitseb Juuli kuus. Warred karmased, lühikeste kopsadega. — Lehed karmased, pikergused, tolli pikused. Lille pead walfjad punased, pikergused. Hais ning magu kange, aga mõnus. Rohi ajab, siise wõetud, higistama. Sied ja lehti wõib tee-rohuks pruukida. Õlle waadi siise pantud, keelab õlle harnemist. Rohuga wärwitakse punast. Kael maks. 10 kop.

66. Raud reia-rohud.

Wäljade peal, aedade ääres ja hoonete ümber. Warred püsti seismas, peaaegu jala pikused. Sied walfjad punased ehk hoopis walged, nuppiis warre otjas. Rohi on maust mõru ja libe, kalli rohu hais juures. Väga pruugitaw, terweline arstia rohi. — Kolm sõrme täit poole toobi weega keedetud, 3 kord pääwas tassi täis siise wõetud, finnitab kõhtu, ajab puhutusi ning waigistab kui kõhtu kokkuisub ja näpistab. Barem weel on see rohi haawadel. Mulju rohu lehti ning õisi hästi läbi, pigista sahwti nartsu läbi, sega seda tüli waha ja raswaga koku, et parajaks salwiks saab, ning pane nartsuga haawa peale. Kui haawad on pistetud, kust werd wälja ei tule, ning kangeste on paistetanud, wõta raud-reia rohtu,

tee teda peeneks, lisa pisut haaberrauti ja kummelid juure ning keeda seda kõik tüf aega läbi; pärast sega joodawat wiina paar lusika täit siise ning pane nartsuga haawa peale. Rohi annab ka head nahaparki. Apteekis maks. ₦ 20 kop.

67. Naud nõgesed.

Tema seeme on, nii hästi värskelt, kui kuitatud, wiinaga segatud külmas palawikus pisuke teelusika täis söömalusika täie wiina peal, enne tõbe pealetulemist siise antud, hea palawiku vastu. Kui seest läbi käib, võta kartohwli tärklisist sööma lusika täis ning sega teelusika täis seemet siise, ning võta seft teelusika täis weega.

68. Rabanduse rohi.

Liivases maas, katab lagedat, liiva pinnitades. Ta on madalast kasvust. Died on sinised ehk walfjad punased. — Et teda rabanduse haiguses kui teewet juuakse annab temale nime. Tehakse temast ka kunsen-palsamit. Wanni suplemise wee siise pandud, teeb ta ihu sooned rammusamaks. Apteekis maks. ₦ 15 kop.

69. Heinwars. Heinwarred.

Rohu-aedades, tee ääres, wäljade peal, aedade taga. Died on kuldkarwa koldsed, lagedas nuppiis koos. Rohu hais on kalli rohu sarnane, wiha, aga väga kaunis magu. — Temast keedetud wesi siise wõetud, ajab higistama ning wet lastma. Died ja seeme piimaga keedetud on kiidetud laste solkmede vastu. Ka hobustel kõige parem abi-roht. Lehed annawad rohelist wärwi. Wõib neid ka humalate asemel üle

juure panna. Weised sööwad teda hea meelega. Rael maksj. 15 kop.

70. Neifa hein, tenged, haraka ladwad.

Umbrohi, mis põllude peal juureks tülikš ja kahjuskš, liialt odra orase sees, kus ta wilja sagedaste äraummistab. Kollased õied ei ole kui tõlged kinni, waid lahti. Kaunete sees on palju seemet, mis õlles wõib pruukida, ehk ka sinepiks. Kui rohi õitseb, nõnda, et ta otsegu kollase linaga orast katab, pead seda maha niitma; siis aga wõid teda ärasaata.

71. Nebase händ.

Hea heinamaas ning wäljade peal. Kõrred 2—3 jalga pikad, tulewad juurest wälja, on ümmargused, filedad, triibulised ning kabe- ehk kolmeõlmelised. Juure lehed otsegu paelad, jala pikused. Seeme on pikergune, kollane, file, läbipaistaw. — Weised sööwad seda rohku hea meelega. Rohi annab rohket niitet. Ta on nii wäga kasuline, et tarwis oleks rohkem teda tähele panna ning wäljakülwada. Kümme tuhande □ küünra maa peal ei ole enam seemet tarwis, kui aga 2 ehk 2¹/₂ naela. Hea maa annab 2—3 niitet.

72. Nistifhein. Härjapea-lehed.

Teda on punase, walge ning pruunika peaga leida: wäljade peal, põllude ääres, heinamaas, lepinkuis ning muial. Weised armastawad seda rohku ülewäga. Sellespärast oleks tarwis ifa enam hoolt kanda, et rohu seemet rohkemine wäljakülwada ning seeläbi weištele paremat sööti saata, et parem siginewad, et lehmad enam piima annawad ning et enam

õnnikut saab. Kus heinamaad niisked, mätlifud, seal ka ristifhein ei wõi figineda. Sellepärast on tarwis heinamaad, mis niisked, kuiwaks teha kraawilõikamise läbi. Kasu, mis sest tuleb, on ifa ilmarmamata suurem, kui waewanägemine selle juures. Seda enam ristifheina niit, seda parem kaswatamine ning figinemine.

73. Noowi hein.

Tee ääres, aedade taga, prügi kohtades ning muial. Seda mööda maa, kus ta kasvab, pea suurem, pea pisem. Warred on 2 jala pikused; lehed õhukesed; õied wäljad kollased, warre otjas kui katuse kiwid teine teise peal. Magu on kibe, hais on wledri-puu sarnane. Ta sõigitab walu mitmes haiguses, kui tema õied keedetakse ning juuakse. Piima sees leitud, suretab ta kärbsid. Mael maks. 15 kop.

74. Saksa kana. Saksa kanapersed ehk kummelid.

Biljakandja maas, hoonete ligi, rohu-aedades, olgu et iseenesest, ehk olgu külwatud kaswamas. Seda pruugitakse mitmes haiguses:

1) Kõhu-tõbes, näpistamises, krambis juuakse temast keedetud wet. Waksu, mis järele jääb, pannakse nartsju wabel soojalt mau kohta. — 2) Piimaga keedetud audutakse paksuga lõwa paistetusi, nii kaua kui pehmeks saawad. — 3) Kuiwalt pannakse teda linase kotifeseaga helitingu peale. — 4) Kui naeste asjad ja kuu aegsed ep ole omas korras ning ärajäänud ehk peaksid tulema, ei ole paremat, kui kummeli wet soojalt juua, 3 kord pääwas tassit täie, ennast soojas pidada sängis ning külmetamise eest

hoida. Nõnda on ta mitmes haiguses abi saatmas ning oleks tarwis teda enam harida, alati teda pida- da ning korjada. Apt. maks. R 20 kop.

75. Salw ehk salwei rohi.

Raswab rohu-aedades, kui teda külwatakse. Teda pruugitakse palju. Peaks igas maeas olema. Lehed on magusast haisust. Kui lehti noa otsa täis sal- peetri-soolaga keedad, meega segad, saadab kurgu ning kaela haiguses, kui kurt kinni ehk paistetuses, ehk kui kael walutab, head abi, kui selle weega kurgu kuris- tad ning siis wälja sülitad, ning seda mitmel korral pääwas teed. Kui salwei rohtu ei peaks käes olema, wõta selle asemel raud-reia ohtu, ehk ka haaberrauti ja tee sedama wiisi. Peale seda pane wene seebi plaas- tert ehk haputaignat ädikaga ja sinepiga segatud kaela ümber. Nõik, mis haige joob, olgu wesi, mis seisnud, aga mite külrm. Nõwa paisjete peale on hea salwei tee-wet panna, ning seda aeg aealt soojendud jälle peale panna. Tammaste kopsutõbes keedetakse seda rohtu pisut soolaga ning antakse sisse. Apteekis maks. R 20 kop.

76. Sõna-jalg.

Metsades, lepinkuis, kuiwas maas, 2—3 jalga pik. Juure pulwer on kõige parem roht kera- ehk laia-ussi wastu, mis inimese siiskonda waewab, teda haigeks ning õnnetumaks teeb. Kes kera-ussi enese sees tunneb olewad see läbi, et temal sagedaste äga- tust, kõhuwalu ja minestust on ning näeb ussi tükkä wahest enese seest äraminewad; wõtku sõna-jala pee- nekõ tõugatud pulwrit noa otsa täis sooja weega sisse. Esimest kord hommiku wara enne kui toidust on wõt-

nud. Kolme tunni pärast jälle noa otja täis pulbrit; ning siis aeg aealt kahe tunni pärast lusika täit öli, kuni uss äralähab. — Võid jeda rohtu ka seebi asemel pruukida. Kuivata sõna-jala lehti, pane üht pada maa sisse kaevatud auku ning põleta lehti tuhaks. Seda tee meega taigaks ning kuivata teda sooja ahju sees, kuni kõvaks saab, siis on ta pesuks valmis. — Rohtu sünnib ka weiste söödiks pruukida, kui teda Juuli kuus leikad, kuivatad ning paigale paned. Kui weistele ete annad, wala keewa wet peale ning pane pisut soola sisse. Lehmad ja liiati lambad sööwad teda hea meelega. Ka õlgede asemel põhuks pruugitud annab ta head sõnnikut. Mael juurimaks. 20 kop.

77. Sea kapstad.

Weefraawides, märja heinamaas n. m. Alumine warre jagu maas, ülemine püsti. Lehed ning rohu arud seisawad wastastiku, 1—2 tolli pikused, pakjud, siledad, läikjad ning lühikeste konsadega. Wäljad sinised õied tulewad lehtede kõrvalt wälja nupis. Sahwt, wärskelt wäljamuljutud, on kui seebine, hea haawade peale panna. Rinna haigusel ning kui was tõbes antakse pulbrit tema juurtest sisse. — Weistel annawad head sööti.

78. Sinep ehk tõlk.

Kuiva wäljade peal, tee ääres, aedade taga, prügi kohtades, 1 jalga pik. Warred on püsti seismas. Lehed mõlemilt poolt karwased; õied kollased ning karwased kui kauned, mis warre külges finni ülespoole pöördud. Seemnest võib sinepid saada. Katki tõugatud, pool teelusika täie seemes

jahu, teelusika täie meega segatud kolmeks forraks wõtta, saadab head abi kõha waistu.

79. Soo-tainad. Sundi kurikad ehk soo möögad.

Mäda- ehk soo-maas. Pea on 6 tolli pik, tumeda pruuni karwa. Juuri wõib keedetud süüa. Kõrredest punutakse matid. Tema kuriku pea willust tehakse pulstrid ning madratsid, mis ilwese heina ehk jänese willaga wõib segada. Wiimselt nimetud rohi on kui pehme poomwil, mis sünnib lõngaks kedrada ja kududa, ehk kübera wildiks teha.

80. Soo-ingwer ehk kalmus.

Tiigides, järwedes, kraawides ning soo-maas. Lehtedel, iseäranis juurtel on kaunis kalli rohu häis ning magu. Juur kuivatud ning peeneks tõugatud, annab (noa otša täis) head abi, kui siskond nõrgaks ning lahjaks saanud, et seedmine enam ei kõlba. See soojendab kõhtu ning annab temale kinnitust. Lehti ning juuri pruugitakse ka wanni suplemise tarwis. Kui hambad suus lahti ning hamba igemed kinni ei seisa, mis halwa seedmisest tuleb, wõib hamba igemed tema pulwriga õeruda. — Juuri ning lehti pannakse ka weiste söödi sisse, kui neid tõbe cest hoida tahetakse ehk kui neil tõbe on. R maksj. 15 p.

81. Tamme koor.

Mitab külma palawikus, kui 2 söömalusika täit tamme koorrest yuruks tõufad, toop wet peale walad ning poole osaks sisse keedad, läbikurnad, ning iga 2 tunni aca pärast ühe söömalusika täie sisse annad. Tema tõrud, rööstitud ning lehwiks peeneks jahwatud ning piimaga segatud, on wäga terweline jook-maaeg soolte waistu, kopsu ehk kuwas tõbes.

82. Sūdame rohud ehk fana foolja.

Medades, tee ääres ning warju kohtades. Warred on madalad maa peal maas ning siledad. Lehed on sūdame sarnased, läikjad siledad, keskkel mustaka plekidega. Died kollased. Juured libedast maust. Tõmbavad suud koku. Kui neid ihu naha peale paned, ajavad rakusi.

83. Tee lehed.

Tee ääres, kuiwas heinamaas ning igal pool. Pikerfused laiad lehed on enamast tee peal maas, tulewad otsekohe juurest wälja ning nende wahelt karwalised warred, pika õhukeste peaga, kus külges pisukejed sinikad ja punakad died. Lehe komsad on rennisarnased, lehed ise, seda mööda maa, suuremad wai pisemad. Wärskest haawade peale pantud, wäga hea rohi. Tee lehede sahwti kiidetakse terweline olewad wereoksendamises sisse wõlta, ehk kui naeste riie pealsed üleliiga käiwad, ehk kuiwas tõbes. Tema seemet antakse, kui tõht seest lahti, ehk tõhu tõbes, ning enneaegust mahasaamist teelda. Pulwrist antakse noa otja täit sisse.

84. Tedre madarad.

Kuiwas lepikuis ning metsades. Warred jala pikused, kahe arulised. Ilma komsata lehed seisawad wastastiku. Juure lehtil on kontsu, kolme ümmarguste lapidega. Tema kollased died õitsewad terwe suwe läbi. Juured, sõrme paksud, pikad. Rõhu tõbes pruugitud, sest et kokufisumad. Temast pulwer sõigitab weioste werekussemist. Rõik see rohi annab head naha parki, nahk saab ennemine walmis ning hoiab enam, kui muu park. Selle tarwis peab juuri

Mai ning Juuni kuus wäljakaewama. Juurtega wõib ka ilusat punast wärwida. \mathcal{R} maks. 18 kop.

85. Tõnikesed, tõnised.

Warju kohtades, lepikuis, kuiwas heina maas, warjulise jõe kaldas, kus ta Juuni ning Juuli kuus ditseb. Warred on 1—2 jala pikad. Lehti on pisut külges. Alumesed on südasarnased 2 tolli suured. Kõnsad pikad, karmased, ülemalt lehed pisemad. Lilled, nõõri wiisi, purpuri punased, otjas tungil seismas. Died ning lehed on magusast haisust. Kuivatud ning ðerutud pulwer ninasse tõmmatud, ajab haewastama. Kui rohtu piimaga keedad ning weistele sisse annad, kes surma rohtu sisse sõõnud, saadab neile abi. Wõtad sa tema kuivatud juure pulwrit pisut sisse, siis ajab see sind oksendama ning pasandama.

86. Tudar ehk tuder.

Wäljade peal, sagedaste lina rohu wahel. Wäga tarwiline rohi. Lehed on peenikesed. Wäljad kollased died seisawad warre otjas korda mööda pisukeste kõnsade peal koos. Kaaned on siledad, peaaegu südasarnased ning ülemalt laiemad, täis seemet, kusti kõige paremat õli wõib teha, mis wärskelt sünnib süüa, ning kõiges kangemas külmas ei tarreta. Seeme on pudulõjustele rammus toit. Selle, ning liialt õli pärast, mis seemnest tehakse, oleks wäga kasuline teda enam harida. Ühest ainsast wakast seemet saab wähemalt arwatud 40 \mathcal{R} õli, ning \mathcal{R} seemet maksab 10 kop., aga \mathcal{R} õli 25 kop.

87. Uba lehed.

Üena niiske heinamaas, kus ta kawa wee sees seisab, soo-maas ja wee kraawides. Died on wälk-

jad punased, sirge, jala pika palja warre peal. Lehed filedad, konsad pikad ning ifa 3 lehti koos. Ditseb Mai ja Juuni kuus. — Rõhu haiguses väga terve-line, soojendab siskonda ning annab temale uut rammu, liialt külmas palawikus, mee-tõbes, rinna haiguses, kuiwas tõbes. Wõta 2 lusika täit uba lehti, wala 1½ toopi wet peale ning keeda seda nii kaua et toobi jagu järele jääb. Sest anna 2 tunni pärast lusika täit. Warsti pulwriks õerutud ning pisuke noa otša täit sisse wõetud, ajab ta kõhu lahti ning oksjale. Lehmade ning lammaste kopsu haiguses on selle rohu pulwer, jahu ning soolaga keedetud, abiks. Nõnda ka, kui neil kõha. Lehmale anna hea pihu täis, lambale 3 sõrme täis. Juurt wõib selle tarwis niisama hästi pruukida. \mathcal{R} maks. 15 f.

88. Üheksa wäguine ehk üheksa mehe wägi.

Lepikuis, kuiwas metsades, tee ääres, prügi ning kiwi hunnikude peal. Warred ümmargused, sirged, wiltised, 6 jalga pikad. Lehed krõmpsulised; alumised lühikeste konsjade peal ja suured; warre külges on lehed ilma konsjata, mõlemilt poolt wiltised. Warre otšas pik pea koldse õiedega ümberringi. — Rohi on väga kiidetaw haawadele, mis muljutud, pigistud ning kus weri soontes finni jäänud. Rohu pannakse wärskelt peale. Kui hobused halvasti naelatud ning häda saanud kabjas, wõta selle rohu pulwrit, mulju teda pisut waha ja küünla raswaga läbi salwiks ning pane, kus toores liha, nartsuga peale; see teeb seda wiga terweks. Juured annawad weiste kopsu haiguses head abi, kui neid pulwriks peeneks teed ning sisse annad. Hiiri ja rotta ajab selle rohu hais ära. \mathcal{R} lehti maks. 30 kop.

89. Üleäkia rohi ehk paldrian.

Metsades, leplikuis, niiskes aga kuivas maas. Mis kuivas maas kasvab, on kangem. Juur ajab ümmargusti, joonelisi warsti 2—4 jala pikusest, kus külges lehed wastastiku seisawad, siledad, pikerkused, hambalised. Villed on warre otsas kobaras koos; walfjad-punased ning kangest haisust. Sitseb Juuni ja Juuli kuus. Juurtel on pakane, aga ometi mite paha hais, ning kibe kalli rohu magu. Rohi on mitmes haigusis pruugitaw, söigitab siiskonna walu, annab soontel rammu ning ajab higitama, ka solkmede, luuwalu tõbes, lange tõbes ja muu haigusis wäga hea rohi. Kui teda tuleb sisse wõtta, siis see sünnib nõnda: et ehk tema juuri peeneks leikad ning keedad, ehk tema õied wõtad ning keewa wet peale walad, pisukesse lusika täie peale 3 tassit wet, seda finni katad ning iga kase tunni pärast juua annad. Aptekis maks. 20 kop. ½ juuri.

90. Walged kupu lehed.

Sügamas weefraawides, tiigides ja järwedes. Villed: ilusad walged, juured, roosi sarnased. Lehed südasarnased, pika komsadega, wee peal wäljalautud. Best, mis juurtest aetakse, peab hea olema weretõbe wastu, õli temast peab und tegema. Juured annawad, kui neid kuwatakse ning jahuks jahwatakse, piimaga keedetud, head toidust.

91. Were rohud, punase ehk õue töbi rohi.

Wana prügi hunnikude peal, aedades ning tee ääres. Warred püsti, 1—2 jalga pikad, karmased, arulised. Lehed: õhukesed, koldsest rohelistest karmast ning ümmargused tõmps põiktükise jagatud. Õied

walkjad-kollased, 6 ning 9 ühes koos. Kaunte sees 2 rida mustakad läikjad seemeterad. Rohu jahwt, kui jahwran, aga puhast haijust ja libe. Temast ära-keedetud west aitab wana, mäda haawade peale pan- tud neid terweks saada, ka tüükaid ärawabada. Weised seda rohtu ei söö.

92. Wirn ehk wirna rohi.

Wäljade peal, aedade ääres. Warred 1—4 jalga pikad, maa peal roomamas. Iga liige külges pisike haak, misga ennast külge riputab, kui midagi tema kõrwal. Lillekesed, walged ning kobaras koos, õitse- wad terwe juwe läbi. Seemet wõib kohwi asemel pruukida. Juurtega wõib punast wärwida.

93. Bleedri: ehk Saksamaa lodja-puu.

Pöesajarnane, enamist rohu-aedades. Walged õied laheda laia kobaras, wängest haijust, kuiwatakse war- jus ning antakse higistamiseks, kui inimene ennast on külmetanud, ehk kui temal luu-walu, kael haige ehk kõha. Siis wõta lusika täit kuiwa õisi, wala korteri täis keewa wet peale, kata riista kinni, et rohi ära ei hinga, ning lasse tül aega seista. Siis kurna wedelat läbi ning joo seda wet soojalt sisse; heida ennast süngi maha ning kata soojalt ennast kinni.

94. Wõhu mõõk ehk uhu mõõgad.

Weekraawides ja niiskes heinamaas. Lilled mõõ- ga wiisi, kollased, triibulised; õitseb Mai ja Juuni kuus. Juured paksud, punased. Hea naha park. Kui neid keedad ning raua tüki sisse paned, saad sest musta tinti, misga wõib kirjutada.

Gamba walus saadab rohu jahwt walu ära, kui seda peale paned.

Wormid, waata: Angerpistid.

95. Wõi-lilled.

Muru maa peal, rohu aedades, hoovides, vuedes ning igal pool kasvamas, tunneb teda igauks. Maust on ta wiha. Apteekis tehakse temast rohtu, mis, kui seda sissewõtad, kõhtu lahti teeb ning werd puhastab. Weised söowad seda rohtu kõige tema koldse laia viiedega; sest ta annab rammusat sööti, lehmadel rohkem piima. Kui juuri katki lõikad, kuiwatad ja rööstitad, annawad sulle kõige paremat figorid, mis kohwi juure wõid lisada.

Surma rohud.

96. Saraka niin.

Kuiwas kohas, lagedal, liiwasel maal. Sitsib Aprilli kuus. Lilled on tume sinised; lille-lehed tagasi poole wäänatud. Lehed on karwased, kahe wõrra jaetud, nõnda, et need jälle 2—3 jausse jaetud on. Rohi on 6—8 tolli kõrge ning kange surmarohi.

Hoora marjad, waata: Nr. 8.

Sullu koera rohi, waata: Nr. 9.

97. Sundi piim.

Nimi Saksa keelest wõetud. Rohi kasvab kuiwas maas ja wäljade peal. Kobaral on üleütlise õhukesed, pikerkused, südajarnatsed lehekesed tagasi poole wäänatud. Wars on 2 jalga kõrge, palja kotsjadega, lehed siledad, poole tolli suurused. Rohi on ilma haisuta, kibe piim sees, mis kihwtine. Piima sisse pandud, kui teda üleskeedad, teeb teda punaseks.

98. Kanarpik.

Soo-maas, rabadikus ning kus turbaid. Wars roomab maa peal, kus ta puine ning fergelt juurdub: Warre ülem pool seisab püsti 1 — 3 jalga kõrge, otsas on lehede kopsad korda mööda jaetud. Sõlme jaude külges on lehed ka korda mööda seismas, alumised warredoga, ülemised warreta, munasarnatsed, tõmbid, hambalised 2 — 3 tolli pikad lehed. Warre otsast tulewad lehede nurgast tõmmo, punased õied. Wili on kui maasika mari, aga tohletand ja kihwtine.

Karu käpad, waata: Nr. 18.

Kvera putk, waata: Nr. 25.

99. Konna rohi.

Weekraawides, järwedes ja soo-maas. Sitsib Juuli kuus kolmeõie lehtedega, mis walfjad punased. Mupulise juurest tuleb kolmekandiline, mitme aruline wars, kus külges männasarnatsed oksad. Iga männa külges seisawad 3 munasarnatsed lühikesed, otsekui nabksed lehekused. Muud lehed on teelehe sarnatsed. Kõik see rohi on kange kihwtine.

100. Koolja putk.

Wäljade peal, aedade taga. Wars püsti 2 — 4 jalga pik, jooneline, sõlme-jaudes pisut karmane, punakas, juure poolt pisut krõmpsuline ja õnes. Lehed kolmejaulised, pikerkused, terawa otsaga, põik-tüki wiisi jaetud, jault sileda, jault krõmpsuliiste lehtedega. Õied laias kobaras, walged, Juuni kuus wäljas. Seeme tera ümmargune, file, must kui küps. Warskelt näpu wahel õerutud on temal magus hais. Juured on kihwtised. Warsked õied maarja kiviiga keedetud annawad ilusat kollast wärwi; lehed anna-

wad rohelist wärwi. Noorelt sööwad weised seda rohtu ilma wigata.

Kuffe marjad, waata: Nr. 32.

Kuue pääwa rohi, waata: Nr. 31.

101. Kovera keeled.

Nimi Saksa keelest wõetud. Kaswab igal pool tee ääres. Juurest tulewad lühikeste konjadega 6—7 tolli suured, peale tolli laiad, hambata, karmased, pehmed lehed. Wars püsti, 2 jalga kõrge. Warre otjas walfjad, punased lilled nupis, pahast, uimaseks-tegewast haisust. Rohi on kihwtine. Riitsed sööwad teda ükspäinis ilma wigata.

102. Maa-witsjad.

Kraawides, metsades, wõsudikuis. Warred on puised, wõjulised, winsked, maa peal roomamas ehk ennast muu ligi seiswa kasude ümber keerlemas. Oksad ja lehed seisawad korda mööda, lehed pifa warrede peal; alumised ümmargused kui munad; ülemised kolmes lapis jaetud. Tumeda sinise karmad dield kaswad kahearuliste warrede peal kobaras, kartohwli õie jarnatsed. Marjad on, kui külma saanud, punased, muidu koldsed, sahwtised, erne tera suured. Hais on waha, koor tibe, marjad kihwtised; 30 tüki suretawad inimest ja koera. Bee-lõbes ja sööja paisede wastu saadab ta abi. Hobuste ja lehmade lõõtsutamise wastu antakse tema keedetud lehti. Warsked oksad ajawad hiiri ja rotta metsa.

103. Metsa moorid.

Beekraawides ja rägastikudes. Wars seisab püsti, kandiline, file, 2—3 jalga kõrge. Lehed on lapilised, ümmargused kui munad. Lilled kollased. Juur pruun, sõrme paksune ja kihwtine.

104. Metsniin.

Kuimas metsades, rohu aedades, aedade ääres. Õitseb Aprilli ja Mai kuus. Üksiku warre peal, mis keskel 3 filedaid konsalisi lehti kannab, seisab üks ainus õieke 6 õielehtedega, mis väljastpoolt punased. Lehed ja juur on kihwtised. Kui weised kogemata seda rohutu sööwad, hakawad werd kusema.

105. Mürk.

Weefraawides, tiikides ja kus niiske maa. Puff on 2—3 jalga pik, pakš ja kandiline, õones ja file. Lehed on filedad, pehmed. Lilled on walged. Hais on kui wait, aga jäle. Range surmarohi.

106. Mets salat.

Brügise kohtades, aedade ääres. Warš püsti, file, 3 jalga kõrge. Lehed noole sarnatjed, allapidi seismas, keskest ja serwas okalised, alumised lehed põiktükis jaetud, ääres hambalised. Õied on koldsed, pisukesed, õitsewad Juuli ja Augusti kuus. Kõik see rohi on seeft ja väljastpoolt kihwtine.

107. Tulikad.

Reid on mitmet seltsi, ning tulleb nende wahel wahet teha:

1) Esimene selts kaswab niiskes heinamaas ja weefraawides 1 jalg pik. Warre külges on korda mööda konsata lehed. Juure lehed on konsaga, 2 tolli pikad, filedad. Warre otsas läikjad koldsed õied. Rohi on nii tuline kibe, et ta, kui teda wärskelt ihu naha peale pannakse, rakkusi kui paanswligi plaaster tõmbab. Weistele teeb ta kurja, kui teda kogemata sööwad. Hobustel närrib ta, kui teda sisse sööwad, kopsu ära, nõnda ka lambil. Kui rohi kuiwaks saab, siis ta ep ole enam nii kibe.

2) Teine selts kasvab mäda maas, ka weeraawides ja niiskel heinamaal; õitseb Mai ja Juuni kuus. Warred on 1—2 jalga pikad, siledad, kandilised, võned, juure poolt pakjud. Lehed on siledad. Juure lehed pika konsadega, 3 tolli pikad, kolmelapilised, keskmised 3 lord, teised mõlemad 2 lord lõhkenud. Villed on koldsed, esimese seltsi jarnatsed. Wärskest tuline libe ja tõmbab rakkusi ihu naha peal. Saavad, mis selle läbi tulewad, wõtawad aega, kuni paranewad. Kes seda sisse wõtaks, peaks surema, kui õli, piim ehk soe wesi, mis sedamaid tarwis juua, abi ei saada. Kõige tulisemad kihwtised on Died ja lehed.

3) Kolmas selts kasvab kui esimesed seltsid 1—2 jalga kõrgeks. Alumised lehed on karwased, musta triipsudega, mis alt ülesse laiemaks saavad. Konsad on pikad. Warre lehed on kolmejaulised. Koldsed Died on kui lafiga karastud. Rohi on kui esimest seltsi kihwtised. Kui weised teda söowad, paistetawad nemad üleä.

Neid seltsi on weel rohkem, aga enam ehk vähem kõik kihwtised.

Noowi hein, waata: Nr. 73.

108. Selja rohi.

Bakjus warjulises padrikuis ja metsades. Wars on 1—2 $\frac{1}{2}$ jalga kõrge. Ülemad lehed on karwased, munafarnatsed, hambalised, lühikeste konsadega, wastastiku. Died on haljakad, pisukesed, ilma lillekroonita; lille sees 9—12 lille-närmid. Wilja-nup on kahepeane, kus sees üksainus tera. Rohi on üsna kihwtine. Tema sees on sinine sabwt, ning kui juurt maast wälja wõtad, jääb ta siniseks.

109. Sõrmekübar.

Saksa keele nimi. Seesinane rohi kasvab enamist jaust rohu-aedades iluks: aga ta kasvab ka kõrges, kuiwas, wägemas maas. Wara on 3—5 jalga pik. Lilled on punased ehk kollased kui sõrme kübar, eest pruuni tipsudega. Rohi on kange surma rohi.

110. Wee pipar.

Mäda- ja soo-maas; weekraawides, ka niiskes heinamaas kasvamas. Warred on 2 jalga pikad, ümmargused, siledad ja silmadega. Lehed on 3—4 tolli pikad. Lille pead on peenikesed, maharivumas. Sied walfjad kollased ja roheliised. Kui neid lehti hamaste wahel puretad, on ta kui kõige kange pipar, mis suus rakkusi tõmbab. Et kül rohi kihwtine, pruugitakse teda roa juures pipari rohu asemel. Arstiteaduse temaga ka hobuste wanaks saanud paissi.

Weel tuleb siin jure lisada neid kihwtisi seeni, mis meie maal kasvawad. Nimetame:

III. Kerblase seen.

Metsades ja wõsjudes. Pea on sagedaste 6—9 tolli lai, punane, walge tipsudega. Teda leitakse Augusti ja Septembri kuus. Et kül ilus seen, on ta kihwtine ning suretab inimest, kui teda sööks. Kui piima peale walad, ning paned, kus hulk kerbsi, suretab ta neid, kui temast sööwad. Lutikaid võib ka temaga kautada. Mulju teda peeneks, lõgaks ning lase teda seista, et hakab pahaastama. Sellega wõia seinu ehk sängi praud, kus lutikad siginewad. Kui neid weel näha, wõia jälle, siis kaunwad koguniste ära.

112. Sõnniku seemed.

Kaawawad sõnniku hunnikude peal hobuste talli ligi, wana klaas lawade ja prügi sees. Wika walge juurika peal seisab kellasarnane walgjas kollane müts. Teda ei tohi süüa, sest ta on kibwtine.

Peale neid, tuleb iga niisuguste seemte eest ennast hoida, mis mustad, tume sinised, rohelisted ehk kirjud, pahast haisust ja rutu pahaetawad. Aga ka need seemed, mis süüa wõib, saawad inimesele kahjutegevaks, kui neid lastakse wanaks saada, et uesid sisse tulewad.

Kui nüüd sünnib, et keegi seemi on sõõnud ja sest pööritust tunneb, siis joogu ta sedamaid hulk leiget wot ehk piima, ehk wõiku öli lusika täie ning pista kui see oksjale ei aja, sõrme kurku, et se kahjutegev wälja tuleb.

Kolmas jagu.

Haigused, mis meie Maa-rahwa seas leida on.

Oleme senni lühikest õpetust andnud neist apteeki rohtudest, mis meie maal kaawawad, mis nii hästi haigusis kui maeapidamises pruugitawad, ning mis muu kasu nendest saada.

Nüüd tahame neid haigusi tundma õpetada, mis meie Maa-rahwa seas leida ning mis wiisi nende juures tuleb aidata.

Meil kül ep ole wõimalik, seda asja nõnda seletada, kuidas oleks soowida, et selle poolest ning selle peale õpetud ning harinud mehed seda jõuawad: ommeti tahaksime seda nimetada ning meeletuletada:

Kui ühel inimesel haigus ning wiga peale tuleb, kuidas aidata ehk mis teha, kui muu tohtri abi leida ei ole. Ilma õpetud tohtri abita jääb ifa poolikult ning wäga waene lugu kõige tohterdamisega. Aga kül ifa parem: teada, mis wiibimata ettemõtta, enne kui haigus ehk wiga raskemaks lähäb. Sest kui haigel inimesel wiibimata abi saab, wõib tema häda sagedaste lühendada ehk ka hoopis ära käända. Kui hoone ühest nurgast põlema hakab, kustutab tulukest kapa täis wet; aga kui jo tund aega põleb, on karta, et kõik hoone ärapõleb.

Kumal wiis on ifa, et inimesed, kes haiguse langewad, tüki aega weel tahawad järele waadata ning oodata, mis sest peaks saama ning kas ta ise-enehest ei peaks paremaks minema. Aga kui see waatamine ning ootamine ka ei taha aidata, mis siis? Jah, seal on siis mitmed nõuandjad, mehed, naesed, papad, mammad, naabrid, kes seda ning seda tunnewad, juhatawad, kiidawad, õpetawad, mis haigust peaks ärasaatma. Seal on esimene kõwer nõu: sauna minna, ehk kupu wai werd lasta ning niisugused asjad, mis mõistmatad inimesed ettemõtawad otsegu katseks. Aga saunast toob mitu haige enesele rängemat haigust, sagedaste surma. Kui saun ka inimesel kül hea, kes omas terwises; sest et ta ihu puhastab ning luuliikmeid sitkeks teeb, on ommeti hoopis teine lugu haige inimesega. Terwises olles tunned ja jo pärast sauna ja wihitlemist ennast üsna nõrga ja wõimatuma olewad, kui palju enam peab ommeti sauna palawus haiget inimest wõimatumaks ja jõutumaks tegema. Pealegi teeb ta haigust weel kurjemaks, sest et haiget inimest nii suure hoolega külmetamise eest ei wõi hoida, kuidas tarwis oleks.

Mil aeal ja mis haiguses saun tarwiline, on ifa siin al nimetud haiguste juures tähendud.

Nõnda on ka kupulaskmine kardetaw asi. Mitmed arwawad, et kui terwise juure jääda, iga aasta paar kord tarwis werd lasta. Tühi luulmine! Mitab see ka mõnikord, teeb ta teisel puhul suuremat kahju. Sellepärast, et see nii wäga suurt kahju haige inimesele wõib teha, ei tohiks ükski ilma õpetud tohtrit küsimata haigele werd lasta. See on see esimene, mis tuleb tähele panna. Beri on, mis ihule eluwõimu annab. Kui rammusast, tugewast inimese ihust werd lased, wõib see temale sagedaste wäga hea ja tulus olla; sest et ta kergemalt uut wõimu wõib wõta; aga kust haige omas nõdruses wõimu saab paraneda? Sellepärast kanna hoolt, kes ja haige, et ja uimuse läbi enesele surma ei walmista, ning sina, kes ja nõuandja, et ja kõwera nõu läbi inimese surma oma hinge peale ei koorma.

Haiguse tundmisest.

Haigust peab enne tundma, kui wõimalik on aidata. Selle tundmise juures on palju tähelepanemist. Mõned haigused on kergelt äratunda, mõned wäga raskest; liialt, kui mitmed haigused ühte koku lööwad. Õpetud arst nõuab haige käest kõik järel. Tema küsib: kuidas haigus on tõusnud, ning kui kaua aega ta jo külges olnud? Kas temal palaw wai külm? Kuidas elu-sooned peksawad, rutu wai pikameisi, kangeste wai nõrgaste täieste wai tasaste, ühte wiisi wai muutmise wiisi, ehk kas soone peksmine hoopis seisma jääb? Ta nõuab järele, kas rinnad raskestes saawad hingata wai kergelt, kas nad walu tunnawad ehk mitte? Kas keel suus pealt walge? Kas kõht

Iahki wai kogoni ummuses? Kas weelaskmine walus, tume, walge wai punane? Kas magamine rahuline wai rahuta ning muu niisugused asjad.

Uga kui arst ise haige käest kõik seda ei wõi küsida ehk läbikuulata, on tarwis ika, üht mõistliku inimest arsti juure läkitada, kes selgeste tema läbikuulamise peale mõistab kosta. Tema peab siis ka hästi tähelepanema ning meeles pidama, mis õpetust arstilt oli antud, ning kõikipidi selle peale waatama, et haigele sedamööda saab tehtud. Muidu ei wõi õiget abi saada.

Nimetame nüüd haigusi ise.

Palawikud.

Balamifuks nimetab Maa-rahwa "Kooli-raamat 4las jagu 1854" "palaw, tuss, wäsimus ja uimone pea, mis iga äkilise haiguse juures leitakse." Kõige ülemad ning rängemad on:

I Soe töbi.

Kelle peale seesinane ränk haigus langenud, hakab külmetama. Kui külmetamine kaub, hakab suur palaw peale. Kange peawalgu, luu-kondide walgu ning jampsimine. Sööma isaldust ei ole, muud kui aga suur janu. Keel suus on kuitu ning walge. Ilma arsti abi ning rohuta on arwaaste selle haiguse juures aidata. Haige tallitaja suurem hool olgu, kõik mis haigele kahjulik wõib olla, temast cemal hoida, ja muretjeda, et haige jõud ja ihu rammu mitte nii pea otsa ei lõpeks. Seks tuleb tähele panna: tuba, kus sees haige woodi seisab, ei tohi mitte üleliig soe olla; parajast kõetud tuba, kus sees terwe inimene rõõmsaste elada wõib, on ka haigele kõige

mõnufam ja tululikum. Wärsket karastawat õhku ei tohi ka mitte haige toas puududa, ja peab teda afnast wai uksest, mis just mitte woodi wasta ei tohi olla, sisse lastama; sest suitsuses wai wingusees kambriis ei wõi keegi haige terweks saada. — Kõige parem jook haigele on puhas külm kaewu wesi; ehk kui temal kõht wäga lahti on, keedetud kaera tangu wesi. Haiged peawad palju jooma, ja sagedaste peab neile jooki pakutama. Et haige jõud mitte rutuste ära ei kau, tuleb temale üks ehk kaks kord päewas piima ehk liha leent anda, aga mitte wäga palju korraga. Wäga hea ja tarwilik on haiget külma weega mitu kord päewas pesta, ehk teda külma märja linade sisse mässida. Seda tuleb kõige pealt siis teha, kui ihu wäga palaw, kui palawik wäga kange on. Peawalu wastu on kõige parem abi, kui jää tüfisi raku sees, ehk lund nartsu sisse mässitud pea peale pantakje. Kui haige wäga wäsinud ja jõutu on, wõib temale ka natuke kanget õlut, ehk weel parem joodawat wiina anda. Haigus lõpeb kolme ehk nelja nädala pärast, mõni kord ka juba kahe nädala pärast. Kui haige toibuma hakab, on ta nii üsna nõrk, et ta jalade peal ei saa seista. Sellepärast on ka suurt hoolt kanda, et temale rasket, raswast, suitsutatud toitu ei anta. Sest see läbi wõib haigus sedamaid tagasi lüüa ja rängemaks saada, kui enne oli. Toibuja haige söögu sagedaste päawal aga mitte palju korraga. Jäme leib on esimest otja peale haigust kahjulik, liha toit ja liha leem annab temale kõige ennemine jälle kadunud rammu tagasi.

2. Külm töbi ehk palawik, hall töbi.

Selle haiguse juures hakab esiteks külm peale, et

hambad suus wabisewad. Siis saab ihu nii palawaks, et ta higistab. Kui see mööda on, näitab kui oleks inimene jälle termises. Aga pääwa faks ehk kolm wahet, hakab ta uueste külmetama, palawat tundma ning higistama.

Niisugune haigus tuleb kõige enamast sest, kui inimene ennast külmetab, palawast külma kätte lähäb, ehk kui ihu higine, et teda äkitselt jahutakse ehk kui külma, märja maa peal, liialt sooses kohtades ööseti magatakse. Kui haigus ka kaub, wõib ta ommeti sedamaid, kui sa hooletu oled, liiaste sööd ehk jood, ehk palawalt tuule kätte lähäd, rängem, kui ennegi jälle tagasi tulla.

Nii pea kui haige külmetama hakab, peab ta woodisje heitma. Teda peab soojalt kinni katetama ehk tema ihu sooja willaste rätikutega õõrutama. Juua wõib temale natuke teemet anda. Kui aga ihu palawaks on läinud, siis on külm west, natuke korraga wõetud, parem jook. Enne kui higistamine hoopis otsa ei ole lõpnud, ja ihu jahedaks saanud, ei tohi tõbine woodist wälja tulla.

Kõige parem arsti rohi, ehk kül kallis, on, kui jõuab osta: Kinin. Sedasinast rohtu jaetakse apteekis, paljuks iga kord tuleb wõtta. Aga iga on teda siis sissewõtta, kui tõbi ey ole peale tulemas.

Maa-rahwas arstib seda haigust jee läbi, et 20 wai 30 pipari tera wiinaga sisse wõtab, siis hästi ratja sõidab, nõnda et ihu läbi ja läbi palawaks saab ning higistama hakab. Siis heidab inimene ennast sängi maha ning katab ennast soojalt kinni. Selle juures ei tohi enne üleüldisest, kuni ihu kogniste jahedaks saanud, ega tohi ka mitte külma tuulesse minna. Kui palju niisugune arstimine awita-

nud, ehk kui sagedaste sest kahju tõusnud, ei ole mitte teada.

3. Siffonna palawik.

Haigus on sest äratunda, et inimene forraga toidu isaldust kautab, et temal ägatus kõige roa eest, et temal mõru, hapu ning mäda magu suus, et keel suus kollane, et südame koht raske, et mau koht ja pea kangeste walutab. Haige tunneb sagedaste pööratust ning kõht on enamasti jaust ummuses.

Tarwis oksendamise rohutu anda, et haige wäheste 3 kord oksendab.

Bääwa pärast on rohutu sisse anda, mis kõhtu pehmete lahti keedab, see on klauberi soola pisukeste lusika täie korteri keewa wee peale, kuni kõik sool on leitud.

Kui mau koht kangeste walutab, näpistab, on enam seda soola anda.

Haigus on pikaline, ning ei taha enne 3—4 nädalat lahkuda. Tarwis arsti abi ja nõuu otsida.

4. Luuwalu palawik.

Haigel on kord külm, kord palaw, tunneb walu luuliikmetes ning ajab kangeste teda wet lasta. See sama tuleb palawalt, on tume ning jääb riišta põhja kui punane teilisikiwi - jahu seisma. Eõogi isaldus puudub, pea walutab ning luuliikmete walu on läbi ihu ümberjooksmas.

Mõnikord aitab higitsemine ning wõib haigele keedetud wleedripuu viete wet juua anda, luuliikmed kampwri salwiga wõida ning aeg aeal erne suure tükise kampwrit sisse wõtta.

Uga kui palawik nii üsna tuline ja fange, ka walu üleüldse väga suur; siis on tarwis werd lasta,

ning poole lusika täie salpeetrit noa otja jau offendamise=juure pulwriga, mis keedetud kaeratangu wedelaga kokkusegad, iga kahe tunni pärast söömalusika täie sisse anda. Alaneb palawik, siis tuleb salmiaku anda: pool teelusika täis noa otja täie offendamise=juure pulwriga segatud, ilma et siis tohib werd lasta.

P ö l e t i k u d.

Teine selts äkilisi, enamast raskeid ja rutust surmawaid haigusid nimetakse „Kooliraamatu 4^{mas} jaus l. f. 39“ arsti keele: põletikuks. See on, kui üks wäljaspoolne ehk sisemine liige nõnda pakile werrega täidetud saab, et weri seisma jääb ja haiges liikmes otsekui põlema hakab, mis wäga kangeid piisti walu teeb. Siin on werelaskmine kõige suurem arsti rohi, mida warem, seda parem. Põletik nimetakse kofta mööda, kuhu ta tuleb, kui:

5. a) Pea=aju=põletik.

Haigus on wäga kardetaw ning rutu surmale saatmas, kui parajat õiget abi ei saa. Ta hakab külmetamisega. Selle järele tuleb tuline kuuw palaw. Pea on palaw, silmad punased, läikjad, ei taha tule walgust kannatada, kõrwad mitte kära kuulda. Pea=sooned peksawad kangeste ning hingamine on äkiline, rutu ning jääb sagedaste seisma. Haige offendab palju savi ning on temal krampid. Pärast jääb ta kui uimaseks, kus ta ühtegi ei tunne.

Haigus tõuseb enamast jaust, kui weri kangeste pea poole ajab, ehk kui pea mingi wiiga saanud, ehk kange wihastamisest ning wiinajoomisest.

Siin on kääwarrest werd lasta, ehk ka silma takka, ehk kukla takka kupu lasta, ning were wälja-

woolamist tük aega sooja wee läbi, misga werd äräpühid, edast saata. Pea juukse tuleb maha ajada, jääd raku siise panna ning pea peal hoida, ja nii pea kui ta äräjulanud, uueste jääd siise panna, et see külmast pea peal seisab. Siis tehku haigele sooja jala wet, kuhu siise korteri täis soola panna, ning sinepi plaastrid sääremarjade peale. Blaaster tuleb seda wiisti teha: Wõta sinepi jahu seda mööda plaaster suur peab olema. Kui söömalusiku täit wõtad, ulatab see plaastriks mõlemi sääre marjade peale. Wane sinepi jahu kausikese siise ning wala aeg aealt palawat wet peale, kuni pehmeks warajaks taignaks saab. Määri seda kämbla suuruse nartsu peale, ning finnita plaastrit sääre marja ümber waelaga, aga mitte liialt finni. Kui plaaster jo 10 minutid ehk weerand tund ihu peal on seisnud, wõta teda ära, ning pese seda kofta, kus plaaster oli seisnud, kuumma weega ära, et sinepist enam ühtigi järele ei jää. Ja nõnda tee iga kord, kui sinepi plaastrit paned. Juua andku temale rohkeste keedetud wleedri puu wet, et higistama hakab. Kui haige aja pärast toibuma hakab, on hoolt kanda, et temale söömise ning joomise poolest kõik keeldud saaks, mis werd pea poole wõiks ajada, nagu kohwi, teewet, õlut, wiina.

6. b) Sūdame põletik.

Haigus on sest äratunda, kui inimese rinnad finni ning lõõtsutawad, ilma et kõha juures. Mineskus kipub sagedaste peale palawikuga. Soonte peksmine on wäga rutu, aga pehme, madal, mitte ühesugune. Walu sūdame kohal. Sellesinatse haigusega on rinna-põletik enamast jausst üheskoos. Sest on anda, mis kopsu põletikus antakse.

7. d) **Mau-pöletif.**

Kange palaw, pistja walu mau kohal, mis, kui mingi toitu wõtad, kaswab. Haigel on sagedaste pöoritust, ifutamist, ahastust, frampid.

Selle juures on werd lasta, aeg ajalt jäätükikesi haigele anda, pöoritust wäheneda. Keeda kumelid ning pane seda temal paksu nartsu wähele, nii palawalt seda wõib kanda, mau peale. Aeg ajalt anna tükikese kampsurid kumeli keedetud weega sisse. Haige olgu pikali maas, kuni walu hoopis on kadunud. — Kui süüa isaldab, ära anna eestotsast muud, kui kaeratangu leent, ning hoidku haiget kõige kõwa toiduse wõtmise eest.

8. e) **Soolte-pöletif.**

Sedasinaast haigust on äratunda kangeft, põlewast, pistjast, lõpmatast walust mau kohal. Ta ei wõi kõigewähemat külgepuutumist kannatada. Kõht on seest ummuses. Haigel on pöoritust, suurt ahastust, kange jänu. Seda madalam soonte peksmine, seda enam walu.

Tee sedasama wiisi haigele, kuidas mau-pöletifus tuleb teha. Aeg ajalt anna sooja wanni, lusika jaulina öli. Pane paanswligi plaastrit mau kohta. Kui haige jo hakab toibuma, kanna hoolt, et mau koht soojaste saab peetud. Pärast hoia teda, et ta rasket, raswast ehk kõwa toitu ei saa.

9. g) **Maksa-pöletif.**

Kellel maksa-pöletif, selle näu karm on üsna kollane. Walu tõuseb rinna poole üles, kange piste juures. Haigel ep ole sööma isaldust. Keel suus on walge ehk kollane. Und ep ole ka mitte.

31) Niisugusel haigel on tarwis werd lasta, klauberi joola siise anda, mis seest lahti keedab. Kui walu kangelmaks saab, pane 10 tüki kaani maksja kohta. Kuu aega pärast haiguse äralahkumist ei wõi inimene wõimu kätte saada. Sellepärast on tarwis, tüf aega weel pruufida, mis siiskonda rammukamaks teeb, ning mis arstist tuleb küsida.

10. h) Kopsu-pöletik.

Kange kõha. Palju röga, mis walge, roheline, werine. Rinnade sees on kange walu, ühel pool enam kui teisel. Keel on kuiv, walge; paled punetatavad. Söögi isu ei ole haigel, seda enam aga juur janu. Kõht on enamiste ummuses. Hingetõmbamine on waewaline, raske, sagedane; werejoonte peksimine rutuline. Ihu on palaw, peawalu kange. Haige ei saa magada, sonib mõni kord unes. — Kopsupöletiku haigedel ei tohita mitte werd lasta, sest et selle läbi ihu rammu ära nõrkeb ehk ka hoopis ärakaub. Kõige parem on külma wee siise kastetud rätikuid haigele rinnade peale panna, ja neid iga 5 minuti takka ueste jälle wette kasta. Selle läbi kaub walu ära ja saab hingetõmbamine kergemaks. Haigus lõpeb 3, 5 ehk 7 päewa pärast. Kohtudest ei tule muud pruufida kui neid, mis tohter kirjutab ja heaks arwab.

Koog olgu kerge. Raswast ning suitsutatud liha on keeldud, kõwad mune n. m. Aga tangud ning muu keedused, met, lialt wärsket piima, ning nii soojalt ta lehmast tuleb.

11. i) Kurgu-pöletik.

Sagedaste sünnib, et kurf äkitselt haigeks saab, walutab ning et inimene waewalt jõuab neelda; sest

et keele-nisa paistetand. See ajab kõhale, ofsele, jülitamisele. Ahastus on selle juures suur ning uni kaub ära.

Kui seda wiga külmetamisest on hakanud, wõta salwei ehk raudreia rohtu, leuta selle sees pisut salpeetri soola ning met. Selle weega kõrista ennast mitu kord pääwas. Kui paistetud ning walu kangemaks lähäb, pane sinepi ehk wene seebi plaastrit, õhukeste nartsu peale määritud, kaela ümber. Wii-mast nimetud kanna nii kaua kael ning kurl paremaks saab ning uenda seebi pealemäärimist kaks kord pääwas.

Hakab ehk haige raskeste hingama ehk puhuma, siis wõta hea peu täit raudreia rohtu, kummelid ning ädikat tassi täis, keeda seda weega, ning tõmba auru kurgu sisse. Seda wet sojenda mitu kord weel ning tõmba auru sisse.

Uga saab haigus weel raskemaks, siis peab muu süü selle juures olema, ning jääb arsti hooleks. Sest niisugune haigus wõib wäga hirmus külgehakaja, mis prantsuse haiguseks nimetakse, olla. Uga niisugune haige ligi hoidku igauks minemast, ehk tema õhku sisse tõmbamast. Ta on üks hirmus tuli, mis, kui inimese külge hakanud, tema ihu ning kõik luu-liikmed ärarikub.

12. k) Ninna-pöletik.

Ninnad hoopis kinni. Kange walu ning piiste rinnades. Ei saa õiete hingata ega kõhida. Hingamine on rutu. Kui hinge sisse tõmbad, teeb jul walu, aga sa pead, kui ka suure walu juures, hinge sisse tõmbama, kui sa ei taha äraläkastada.

Haigele tuleb käewarrest werd lasta, enam mitte, kui forteri täis. Sisse anna salpeetri soola.

Kui haige kergemaks ei saa, ehk weel rängemaks, tuleb weel werd lasta ning offendamise rohtu anda. Kui piste järele ei jää, pane 12 tüki kaani selle koha peale, kus walu, ehk lase kupu ning anna salmiaki soola poole teelusika täie sisse. Seesinane haigus jookseb kopsu põletikuga kokku. Seitsemel pääwal lõpeb haigus, kui ta parajalt mööda lähäb.

T ö b e d.

13. Kuiv töbi ehk tiiskuse haigus.

Haigus näitab ennast kõige enamast kuiwa koha läbi, kus juures mädast ning werist röga wälja sülitakse. Rinnad tõmbab kinni ning ihu lähäb lahjemaks, öösel higitsemas.

Inimesed, kes palju tuules tööd teewad, põllu ning maa-tööd, ei karda seda haigust. Ükski inimene, kel kuiv töbi, ei wõi terweks saada, kui tema ennast hästi ei liiguta tuules töötegemises. Kes palju istuwad, seda haigust wõiwad saada, aga mitte rutu kautada.

Kuijuguine haige õerugu ennast hommikul kui õhtul omas sängis maas olles üleüldse oma ihu sooja ning kuiwa willatse riiega ehk ka pehme harjaga hea tül aega. Teisel pääwal õerugu ta ihu, liialt selja-luu sea raswaga hästi, nõnda et peaaegu õerutud koht kuiwaks saab, ning et rasw ihu naha sisse tungib. Nõnda tehku tema nädal aega ehk kaks. Ta magagu jahedas kambriis, joogu õhtul enne magama minemist kruusi täis salweirohu teemet külmalt ära. Kõige parem toit haigele on: ruki jahu kõrt, läätsesja oa-sup, ning wärske, praegu lüpsatud piim, kui teda mitu korda pääwas juuakse.

14. Kõhu tõbi.

Sedasinaft tõbe on jagedaste maa-rahwa seas leida, ning on selle tõbe wahel wahet teha, kui aga seest läbi käib. Sellesinatjes kõhu-tõbes on suurem walu siisikonnas. Haigel on alati häda wäljaminna, ilma et muud kui aga werd tuleb, ehk ka paljas waht. Haige on rahuta, tahab jagedaste ofsendada. Pea walutab, on palaw ning kõhtu kisub koku. Tõbi hakab teiste inimeste külge, ning näha kus seda tõbe leitakse, et seal ka palju surewad.

On siis niisuguses haiguses suurt hoolt kanda ning aegsaste pruukida. Head teeb: kumeli, münti ning piparmünti ehk lina-seeme keedetud wet jua, sinepi plaastrit mau kohta panna ning soojas ennast jängis pidada.

Wõta tükkelst kampsurit, õeru seda sea raswaga kõik hästi koku, et kõik ennast läbi segab, ning wõia haiget kõhu alt 2 ehk 3 kord pääwas; pärast pane willast riide tüki peäle. On kõhu walu wäga kange, siis hoiu sooja putru rienartsju sees kõhu peal, ehk pane 10—20 kaani mau kohta.

Haige hoidku ennast midagi raswast ehk kõwa toidust söömast; waid söögu kerget rooga, kaera tangu leent; aja pärast pisut liha, mis praetud; mustiku ehk maasiku marju, kui nende aeg on.

Kui kõhu tõbi kergelt on hakanud, aitab jagedaste, kui haige inimene korterit jau praegu lüpsitud sooja piima wara hommikul, kui magamast ülestõuseb, joob. Zoomaajaks wõtku haige aga keedetud wet, kuhu siise rööstitud leiba panna ning ära jahutada.

Wõta firsi-puu waiku, mis rohuaeledes rohkestes firsi-puist näed wälja keema. Lase teda kuivaks saada

ja tõuka teda peenekõ. Siis võta temast nii palju kuuma wee sees ärasulatada, kuni vedela tummi sarnatseks saab. Seda jega piparmünti weega ning anna sest iga kahe tunni pärast söömalusika jau haigele sisse.

Riidetaw arstija rohi inimestele kui weikstele on: Sanglepa urwad kui needsamad sügisel ajal walmis. Neid kuivata, tõuka neid kõige seemnega, mis nende urwade sees, pulwriks, ning anna sest üks söömalusika täis — täiskaswanud inimesele sisse, lapselle kolmat jagu, mis nii palju, kui üks teelusika täis arwata, ikka 12 tunni pärast, see on: kord homikul kord õhtul. Rehmadele anna kolm söömalusika täit päewas sisse.

15. Koolera tõbi, ehk kõhu tõbi offendamisega.

Haigus tuleb ühe korraga peale offendamisega. Kõht on seest lahti ning käib kui wesi läbi. Kõhul kange walu. Jalad on külmad ning kramprid kujukwad jalgu ning sääremarju koku. Külmal higistamine on kõige üle ihu. Keel suus on külm. Soonte peksmine jääb koguniste ära. Haigel on suur ahastus, walu. Silmad on kanged, langewad auku. Kui selles haiguses rutu abi ei saa, on ta rutu surmale.

Kui kramprid peaks kodu käes olema, võta tükki leuta ning õeru seda piiritusega et kramprid enam ei ole järele jäämas. Rasta willase riie tüki selle sisse, et ta hästi selle krampripiiritusega on joodetud. Sellega wõia haiget kõhu alt, rindu, sääremarju. Anna temale iga tunni järel erne suure tükki kramprid läbilastud kaeratangu tummiga sisse. Rata teda soojalt finni ning pane kuuma tehtud

teliškiva jalge alla ning jalge kõrva. — Oksendamise vastu anna aeg ajalt tükkese jääd suhu ning anna joomaajaks kaera tangust keedetud wedelat.

Et haigus niisugune, et inimese juurest kõik võim ärahaub mis teda jõutumaks teeb iseennast aidata, olgu inimesed tema juures, teda roojastamise riista peäle tõsta ning aidata. Sest awalik on, et igaühel jälle aabst, kui niisuguse ropu haiguse juures tuba roojastud saaks. Sest jälestusest võiksid inimesed seal juures ka seda haigust saada. Ülepea on ifa kõiges raskest haiguses, kus juures haige ei tohi õue minna, ning kus ta ennast kergelt võiks külmetada, tarwis roojastamise riista muretseada. Peale seda ajab foolera töbi haiget ühtepuhku oksale, aga ometi on tarwis, et haige ase, kus ial võimalik, kuiwaks saab peetud, et hea, puhas tuule õhk toas ning et sagedaste kadaka marja suitsetamist saaks tehtud.

Kui haige ju hakab toibuma, olgo tema toidus kaera tangu sup. Bahest andko temale pehmeks keedetud mune, ehk sooja piima muna rebuga läbi õerutud. Tüki aja pärast võib siis lihaga keedetud supi süüa. Kui kõht siis ifa enam õpind rooga vastu võtma, võib rammusamat toidust anda.

16. Wee-töbi.

Wee-töbi on niisugune haigus kus inimese ihus, ehk ihu-naha wahel wet kokujookseb, nõnda et ihu kui ülesäetud ning paistetand. Niisugust weekokujooksmist leitakse ka peas, rinnas, kõhus ning muu koh-tades. Kui selle haiguse vastu abi ei otsita ning haigus wanemaks läheb, saab ta ka rängemaks ning saadab surmale.

Seefimane haigus tõuseb see läbi, et inimese ihu nõrgaks saanud, ehk ka mu haigusest, mis ep ole diete ning hästi arstitud saanud, ning et inimese seedmine koguniiste on rifutud, ehk et tema seestpiddine wõim on järele jäänud.

Seda haigust ei wõi nüüd mite ühel wiisil arstida, ega ole ka selle wastu üht ja sedasama abiruhthu. Enne peab järele kuulama, mis asjast haigus tulnud ning selle juures arsti nõuu ning abi otsitama.

Abirohud, mis ilma arstita wõib pruufida, kui wee-tõbi ihu-naha al, on aga niisugused, mis haigust fergitamwad.

Seal siis saadab suurt fergitamist kadaka marja wet teeta ning seda mõni ford pääwas juua. See ajab haiget wet lastma. Ehk keedetud wleedri puu õie wet juua, mis higistama ajab. Ehk wõta ka katki leigatud wai õerutud wärskke mädareika juuri, wala õlut peale, lase seda poole pääwa seista ning joo sest aeg ajalt poole porteri jau. Haige wõib ka hommikul ning õhtul teelusika täie sinepi seemet sõsse wõtta ning magama heitmises kui ülestöusmises willatse riiega, mis enne kadaka oksa ehk marja suitsuga läbi suitsutud ning soojendud, ihu üleüldse hästi õeruda. Mau kohta õerugu ta mõni ford pääwas sooja linaseemne õliga hea tüf aega. Haige püüdku nii palju aga wõimalik ennast liigutada, et seedmine mite koguniiste ärarifutud ei saa, ning kandku hoolt, et toit mite raske ega kõwa.

17. Lange tõbi.

Haigus on hirmus. Rõjub inimese sooned koku. Ihu on üleültse framwisk. Pea uimane, luuliikmed hakawad wärisema. Silmad keerlewad peas, wahtu

ajab suust, meeled mõtet kauwad ning inimene langeb kui puu tüf pitkale maha.

Niisuguses õnnetu haigusese kandku hoolt, et haige rahule saab et ta ennast ei pahanda ega wihasta. Andku temale palju külma wet juua. Pesku pead külma weega. Wäga hea peab olema iga kolme ehk nelja nädala pärast haigele kufla pealt kuppulasta.

Haigel tarwis, et ennast palju liigutab, hästi kõnnib, et tema raskest ega raswast rooga ei wõta, ning liialt ennast wiina joomise cest hoiab. Wärskest wet joogu ta sagedaste ning rohkesti.

Kui lastel lange töbi näitab olewad, ep ole see muu, kui et nendel solkmeid ehk ussa. Antakse siise ussi ehk soolika rohutu meega, ehk ka küüslauku, mis puruks muljutakse ning wähem poole teelusika täie meega segatud siise antakse. Ehk kui on paar tilka juuda sita tropi. Kui laps wanem, antakse enam.

17. Jookswa töbi.

Walus haigus, mis inimene peagaegu ei arwa ära kannatada. Tuuliikmed walutawad ühes ehk teises kohas. Walu on otsekui ühest teise kohta jooksema.

Haigus tuleb kõige enamast tugewa inimeste peale, kes jo kolmekümne aastased. Sagedaste tuleb see haigus ühe korraga peale: Pea, kae-warrede, jala-de peale. Sagedaste tuleb ta õhtul, öösel, wiimib, waewab inimest waluga, et kõik tema ihu wabiseb ning wärioseb, ning kaub siis äkitjelt ära kuni õhtul tagasi tuleb.

Haigus tuleb inimese peale kõige enamaste see läbi, et ta palawast ühekorraga külma tuulde lähäb, ehk ennast äkitjelt jahutab, ehk et ta ennast hästi ei liiguta, ehk et ta palju sööb, wiina joob ning magab.

Ses tõbes saadab suurt fergitamist ning abi kui haige seda kohta, kus walu teda piinab, wene seebi ning piiritusega wõiab abju ees, kui põleb, ning seda kohta siis dieti kuumalt kinni katab. Nõnda tehku nii mitu kord walu tuleb, kuni ära jääb.

Weel parem on, walutawa kohade peale sinepi plaastrit panna, ehk sealt kuppulastka.

See on ka, kui feedetud wloedri puu öie wet jood, et ihu hästi higitsema hakkab, kui haigus külmetamise läbi on tulnud. Aga hoidku haige ennast külmetamast, muudu tuleb walu kängemast peale.

Peale seda wõid ka 25 tilka terpentini öli porteri piimaga sisse wõtta, seda kohta ja liiget mis walutab, terpentini wõida ning hästi sisse õeruda, ennast siis mahakeita, soojaste kinnikatta ning nii kaua sängisse jääda, kuni ihu enam ei higitse.

Kui haigus oma waluga taganeb, wõta 3—4 porteri täis kadaka marja feedetud wet pääwas juua ning ennast saunas weel terpentini öliga wõida. Salad olgu isäraniis soojaste peetud. Raswast, suitjutud, kõwa toitu on keeltud.

Isisugused walu haigused.

19. Peawalu.

Mitmel inimestel on sagedaste kange peawalu, mis kaua aega kestab, ilma et ta tahaks lahkuda. Inimene tunneb ennast selle juures nii üsna wõimatu, et ta ühtegi ei wõi teha ega ette wõtta. Enamast jauft tuleb niisugune peawalu sest, et inimene vead on külmetanud, palju söönud ehk wiina joomisest ehk wingust.

Selle juures nüüd abi saata, võta keedetud vledri puu õie wet juua, jala wet teha lehelisega, pikali maha heita ning soojaste finni katta, et hästi hakad higitsema. Sääre marjade peale pane sinepi plaasrit ehk ka panswligi. — Peawalu tõuseb ka sest, et inimese seedmine sant. Kõwa roog koormab sellepärast kõhtu. Võta oksendamiseks sisse ehk mis kõhtu lahtikeedab, liiguta ennast tuules hästi ning joo palju külma wet. — Mõni kord kaub peawalu ka see läbi et rätikut ädika ja wee sisse kastad ning pea-ümber seud ning rahuliste pitkali maas oled.

Kui peawalu juures aeg aealt oksela ajab, siis see näitab kül pealt, kui tuleks rifutud seedmisest; aga ometi on hoopis teine süü. Kui niisugune haige-olemine ruttu ei lõpe, siis on tarwis arsti juure ruttada, et abi leida. Sest kui selle juures wiivitakse, võib see haigus surmale olla. Ometi võib iga sedagi teha: pane sinepi plaasrit rinna peale ning sääremarjade peale, kaani kaela ümber, ehk anna jala wet ning lasse haiget pikali maha heita.

20. Silma-walu.

Silmadega on kardetaw lugu, sest et see õrn liige fergelt kibe suitsu läbi haigeks võib saada, ehk ka see läbi, et sa tule ligi seisad, palju tule sisse waatad, ehk et sa palawast forraga külma tuulde lähäd, ehk et tuule hõng sisse peaseb.

Selle filmad punased, walutawad, ehk paistetand ärgu tehku muud midagi selle juures, kui et filmad sagedaste külma puhta weega peseb, nartsukest mõni-kord kofku paneb, külma wärske wee sisse kastab ning filmade peale paneb, kuni filmad terweks saawad. — Kui see ei peaks aitama, pane filma taguse kofta kaani.

Kui sünnib, et filmist otse kui soolane wesi jookseb, siis see näitab seest süü olewad, ehk et kõht ummistuses. Selle wastu wõta Ematuse sahwti poole tassi täie piima weega 2—3 kord päewas juua.

Kui pisikesed putukesed silma sisse lendawad ning suurt valu teewad, siis ei tohi filmi õeruda ehk muljuda. Kõige parem on: wõta peenikest paberi tüki, keerle seda õhukesse rulliks koku, kasta peenemat otja wee sisse, tõsta silma liige üles, et näed, kus putukene on ning wõta teda tasailukeste wälja.

Nõndasamuti on ka järele waadata, kas ei peaksid ehk mõni silma riipse karmad sissepoole keerletud olema. Selle süü läbi lähwad filmad sagedaste haigeks, ning on siis tarwis tohtri juure minna, kes neid peenikese näpistajaga wälja kisub.

21. Kõrwa valu.

Kui sünnib et kõrwad walutawad ning kõrwades pistet, siis on enamast jaust see valu külmetamisest tulnud. Selle wastu aitab, kui sa keedetud wleedri puu õie wet õhtul jood ning toorest sibulast tükki kõrwa pistad, mis sa hommikul magamast ülestõus- tes jälle uuest wõid sisse panna.

Kui see ei aita, pane kõrwade taha ehk selja peale paanõwligi plaastrit. Pole seda sul käes, siis wõta nase niine puu koort, waata Nr. 51 ning pane peale.

On putukene kõrwa sisse lendanud, siis on kõige parem abi selle wastu õli sisse tilkuda.

Kui kõrwad kinni jäänud, see läbi, et inimene enamast on külmetanud, ehk et tuule hoog sisse puhunud, siis wõta enne magamaminemist sinepi plaastrit sääremarjade peale panna. Kui sest ei peaksi abi saama, siis wõta teisel õhtul ja la wet.

22. Samba walu.

Kui kõik hambad suus walutawad, siis on tarwis, kui ja seda hirmust walu tahad kautada, et paanswligi plaasrit ehk nase niine puu koort kõrwa-de tahta ning kuflasse, ehk selja peale paned, enne magamaminemist jala wet teed, kuhu sisse tuhka ning soola panna, ning et hea tük aega jalad sees hoiad.

Kui üks ainus hammas walutab, mis õnes ning katki söödud, siis on hea selle peale ehk selle sisse, nii suurelt hammas tarwitab, wäljakiistud riidet ehk poomwilla keerletud tüfikest tõkati sisse kasta ning õne hamba sisse panna. Aga ka hamba walus, et kül selle wastu mitmesugused rohud, ei aita muu, kui et wigast hammast lased wälja tõmmata. Sest kui hammas wigane ning katki söödud, ei aita ta ühtigi enam, muud kui aga, et walu teeb. Pealegi hakkab wigane hammas teisi ka wigaseks tegema.

23. Rõhu walu.

Rõhu walu on mitmesugune, näpistamine, põle-mine, pistmine, otsekui saaks siskond lõhki kistud. Rõht on enamast jaust finni ning ummuses. Haigus tuleb külmetamisest, ehk kui väga kõwa ehk liiga rooga oled wõtnud. Ei ole mitte hea, igaford rohtu sisse wõtta, kuidas see sünnib, et wiina pipariga sisse wõtad, walu lähäb see läbi palju suuremaks, ilma et abi saaks. Sagedaste aitab jo, kui magamast ülestõustes, ilma enne midagi söömast, lusika täie head õli sisse wõtad ning selle järele külma wet peale jood. Kui walu ei peaks lõpma, wõta soo-ingwere wet jua.

Kui krampwid rõhtu fangeste kofku kisuwad, wõta keedetud raudreia rohu wet jua, mau kofta

sooja õliga õeruda ning pärast jälle soo-ingwere ehk foi-rohu wiinaga wõida.

Mitmele on heaks abiks, hommikul kui õhtul mau kohta külma weega õeruda ning keedetud ülekäia rohu wet juua.

Kui seest läbi käib ning walutab, ei ole sest suurt lugu pidada, kui see aga vaari päämaks jääb. Külmetamisest tulnud, wõta ennast soojas pidada, kumeli ehk piparmünti wet juua, willast riidet ümber tõhtu mässida, jalgu soojas pidada ning raswase toidu ning wiina wõtmise eest ennast hoida.

Naesterahwa haigused.

24. Naeste asjad.

Naesterahwas saamad oma päris asjad 14 kuni 17ma aasta wahel ning nimetawad neid ka riiete pealsiks. Need tulewad 3 ehk 4 nädala pärast, jääwad 3—6 päewa ning lõpewad 45—50ma aasta wahel hoopis ära.

Kui naeste riiete pealsed korras ep ole, on awalik, et inimene haige. See tuleb enamast jausst külmetamisest. Kui siis niuded ning mau koht walutawad, tehku jala wet ning joogu rohkeste sooja kumeli wet. Jääb see ilma asjata, pandku sinepi plaastrit sääremarjade peale, lastku reiede seest poolt — kupp, haiget sängi heita, weel sooja kumeli wet juua, ning soojalt ennast kinni katta. On selle peale waadata, et haige mitte ummistuses ei ole, ning kerget toitu, kui odratangu leent, wõtab.

25. Walged riiete pealsed.

Kui fiibe, pistja fiibe, kollane, walge, roheline, mäda wälja tilkub, wõta ennast alt külma weega mõnikord pääwas pesta, ehk paar kord pääwas tüf aega külma wee sees istuda, reisi ning jalgu willase riiega õeruda, jalgu soojuste pidada, tuules ennast hästi liigutada tööd tehes ning selle peale waadata, et kõht mitte ummistuses.

26. Kui naene kätima peal, mis selle juures tarwis tähele panna.

Et naesterahwas raskejalusjeks saanud, on enamast jautst sest äratunda, kui naeste asjad ära jääwad, rinnad paisuwad ning ofsendamine ehk põõritus sagedaste peale tikub. Aga et need mitte ifa tõsised, on selgemad tähed, kui lapseloomuse liigutamist ning elutuksumist wõib tunda. Nii pea seda tunda, on pool kätima aeg mööda, see on 20 nädalat, ning mahasaamiseks jääwad weel 20 nädalat järele.

Iga naesterahwas, kes kätima peal ennast tunneb, mõistku kül ning teadku ifa, seda elu, mis ta oma südame al kannab, elu Jumalast olewad, kellele temal selle eest on kosta. Sellepärast on naese püha kohus, kätima peal olles hoolt kanda, et ta mitte kergemeelikult ennast kahju alla ei saada ning see läbi enne aega maha saab.

Enneaegne mahasaamine sünnib 3 ning 7 kuu pärast. Aga et see mitte ei sünni, waid et õigel ajal, ning kuida oma korras, mahasaab, nõnda, et terwed lapsukesed ilma tulewad, on tarwis tähele panna:

Rõige äkilise ehmatuse, wihaastamise raske asja tõstmise ning kandmise eest tuleb ennast kõikipidi hoida.

Nii pea naene mingi walu tunneb, heitku ta ennast pikali maha ning puhkagu seliti paari tunni aega.

Kui aeg aealt walu ristluisi läbi käib ning mau koha poole allalitsub, heitku selili maha, õerugu seljaluu sooja wiinaga.

Iga päew mingi ta tuules kõndima ning ennast talutama. Argu istugu palju.

Rõht ärgu olgu ummuses. Rõhtu ei sünni anda. Joo met piimaga, wõta lusika täie puhast õli ning joo wet peale.

Kanna hoolt rinnade eest, et sa neid ega kõhtu ei tõuka ega ei waijuta; ning et wõõ ei saa liaste finni ümberpandud.

Rõige külmetamise eest hoiu ennast ning jalad pea fuiwalt ning soojalt.

27. Mahasaamisest.

Kui lapsuke üheksamas ning kümnesmas kuus sünnib, nimetakse seda aegliseks, mis warem, enne-aegliseks sündimiseks.

Enne õiget ja parajat mahasaamist hakkab walu ristluisi läbi käima, weerand tunnist ikka rutemine, alla poole wajumas ning litjumas. Walu saab ikka kängemaks ning walmistab mahasaamist. Kui wet-med wälja jooksnud, hakkab lapse-waew ning tungimine alla poole rohkem. Tungimised on ka tühjad; jellepärast ärgu tungigu lapse waewas olles mitte äkitselt. Kui walu ning ahastus kängemaks lähäb, pidagu hinge tagasi, siis on pärast kängemaks ning kängemaks tungida, kuni lapsuke ilmale sünnib.

Sängi jala poolt olgu lina kindlaste kinnitud, et lapse waewas oleja selle külge ennast paremine wõiks hoida ning toetada.

28. Nurga woodi.

Kui päramised wälja saadetud, pandku nurga naest sooja, kuiwa süngi, mähkigu temale laialt wööd leha ümber, aga mitte liiaste kinni, kandku temale tassi täie sooja kumeli wet juua ning lasku teda rahu sees puhkada. Nurga naene saagu hoitud kõige külmetamise ning pahanduse eest, jäägu wähemalt 9 päewa süngi ning ärgu wõtku kolmes esimeses päewas muu toitu, kui tangu leent ning feedetud piima pisut õllega segatud. Ärgu joogu ta muud, kui aga seisnud, ehk feedetud wet, kuhu siise rööstitud leiba wõib panna. Meljandamast päewast wõib liha lahja suppi süüa. Hoolt on kanda, et kõht mitte ummuses.

Toas olgu soe, aga mitte palaw. Kuus nädalat pidagu nurga naene, olgu ka, et ta ennast terwises tunneb, weel haigede arus, see on, et ta kõik hästi ning hoolega tähele paneb, mis nurga naeste kohus.

29. Ninnad.

Kui nurga naene ise oma last tahab imetada, siis on tarwis, et see, kes esimest kord nurga woodisse saab, paar kuud enne rinna otsa wiinaga õerub, et rindu imemiseks walmistada. Aga kes ise last ei saa imetada, ehk ka, kes last ärawõerutab, selle rinnad hakawad kangeste paisuma, nõnda et kõwaks paistetuseks saab. Selle juures paremat ei wõi teha, kui poomwillu rinnade peale panna, neid soojaste pidada ehk paistetust sooja õliga wõida ning soojendud poomwillu peale panna. Wõta ka õli, soolamata wõid

ning pisut waha, sulata plaastriks kofu. Kui jahedaks saab, määri õhukeste teda nartsu peale ning pane plaastrit üle kõige rinna. Kui rinnad kõwaks saanud, ning kui paistetust ei taha taganeda, wõta: odra ehk kaera tangu ning linaseemnet, — kõigist korter — pisut wleedripuu õisi, keeda kõik tük aega sea raawaga ja piimaga pudriks ning pane seda kuumalt kahe nartsu wahel mitmel korral pääwas haige rinna peale. Tee seda nii kaua kui paistetust pehmeks lähäb.

Kui nisa otsad imemisest katki, ning imemine suurt walu teeb, on kõige parem abi selle juures: õnneks tehtud porkani tüki nisa otja peale panna. Need tükid on ikka wärskke wee sees pidada.

Upteekist saab selle tarwis ka wäga head salwi, mis kakao-salwis nimetakse.

Uga ära katsu muid soseldamisi, muidu lööb see asi kurjaste ning teeb haawu rinna sisse.

30. Nurga naeste palawik.

Nii kaua nurga naene nurga woodis, wõib ka palawik temale suurt häda teha. Niisuguses palawikus tunneb haige suurt walu mau kohas, mis üles ajab ning kõigewähemat külgepuutumist ei salli. Haige on koguni rammetu, kurb, piim rindades ning nurga asjad jääwad maha, kange janu, liig offendamise tüki peale, ning 3—4 pääwa pärast wõib see palawik surmale saata.

Tahab nurga naene sest hädast ilma jääda, kandku ta hoolt, et ta seda mööda kindlaste teeb, kuidas ülemalt on õpetud.

Uga kui niisugune hirmus häda peale tuleb, on wiibimata tarwis tohtri juure minna jabi otsima.

Last tuleb sellegipärast ema rinna külge panna, et piim ära ei kagu, rinnad sooja õliga mõida, kaani mau kohta panna ning sooja ülekäia rohu wet juua.

31. Nurga naeste walge paistetud.

Esimese nurga järel näitab ennast ülema reie peal paistetud, mis üsna kõwa, väga rutu tõuseb, suurt walu teeb ning 8—14 päewa wiib. Kui abi ei saa, lähäb paistetusega väga kurwaks.

Terpentine õli, willase riiega peale õõrutud, saadab, kui seda mõni kord päewas teed, sagedaste abi. Aga kui see ei peaks aitama, on tarwis paistetuse peale kupu lasta, ehk paanswligi plaastrit peale panna ning keedetud wleedripuu õie wet juua.

32. Kuida lapsukesega tuleb teha, mis praegu ilmale sündinud.

Last tuleb, nii pea ilmale tulnud, sooja wee sees seebiga pesta, aga mitte sauna wita, pisut kummeli wet anda ning rahule panna. Kolme, kuue tunni pärast wõib last ema rinna külge panna. Esimene nurga naese piim on lapsele väga terwiline; sest et ta seda musta rooja, misga ilmale sünnib, kõige paremine ärasaadab. Riisugune seebipuhastamine on aeg ajalt lapsele tarwis ning rabarberi siirupit poole ehk pisuke teelusika täie sisse anda. See saadab kõik lapse kõhust ära, mis temale näpistamist ning walu teeb.

Ema kandku hoolt, lapsele head imemist anda, ning ärgu söögu ega joogu midagi haput, mis temale näpistamist teeb.

Kui lapsuke palju karjub ning jalgu kokkisirub, tunne, et ja midagi haput oled söönud ehk joonud. Sa tunned seda ka, kui lapsuke otsikui peenikest muna walge tükka roojastab. Siis anna lapse-rohtu, ehk kui on: magneesia sukruga teelusika täie, ehk sooja kummeli wet, ning sega pisut ülekäia rohtu juure.

Rõige mõnusam toit lapsele on isa ema piim. Ku see temale ei ulata, anna poolt jagu lehma piima poole jau weega keedetud ning sukruga magusaks tehtud.

Baha wiis on lapsele nupi imeda anda, et teda waigistada. Lapsuke tõmbab see läbi palju tuult sisse, mis temale kõhu walu teeb.

Argu lastu ema last võsel rinna külges magada. See läbi ei taha laps enam muu wiisil magada, ning karjub nii kaua kui teda jälle rinna külge võtad. Aga enam seda ka sellepärast ei tohi teha, et ta last kergelt võib äralämmatada ning lapse tapjaks saada.

Lapse magamise ase seisku ikka nõnda, et pääwa walge mitte filmi sisse ei paisa, ega et ta kõrwalt pääwa walge poole ennast ei kääna, kust tuleb, et ta filmad kõeriti jääwad nägema.

Pese lapse filmad iga päew külma puhta weega ning hoiu neid suitsu ning palawa eest.

Pese lapse suud iga päew. Pane sõrme ümber pehme nartsukesse, kasta sooja wette ning vühi suud ümberringi puhtaks. Muidu lõowad walged willid lapse suhu, mis temale palju walu teewad. Kui neid jo pisut näha, võru tasaste neid walge peenikeseks jahuks tõugatud sukruga ära ning pese suud salwei keedetud weega.

Pese last ka iga päew alt. Sest kui laps märjaks saanud ning ei ja pestud ega kuivaks tehtud,

Karjub ta ning tahab kuiwalt magada. Suurt walu teeb temale ka, kui reiete wahel audund. Seda kohta tuleb sagedaste pešta, kuiwatada ning kartohwli tärklisist peale puištada; aga kui jälle märjaks saab, sedajama wiisi teha.

Kui last mähid, ära tõmba mähkmed nõõri wiisi kinni. Dns laps 3 kuud wana, siis lasse teda iga päaw ilma mähkimata; tül aega selili maas olles ennast liigutada, kuni ärawäsiß. Kuuendamast kuust mähi last aga ööseks.

Dns laps jo poole aastane, wõid temale jo pisut liha lahja suppi, ehk muna rebu anda. Kui hambad läbi, anna aeg aealt pisut liha, mis üsna pehme ning küpsitud.

Üleüldse hõia last, liialt kui hambid teeb, külmetamise eest.

Laste haigused.

Laste haigused on mitmesugused ning waewalt äratunda. Sellepärast tuleb neid seda enam hoolega tähele panna.

Kui pea palaw ning suu ilatab, siis hakab hambid tegema. Ei ole paremat kui tihti suhkru wet juua anda ning jalgu kui keha soojaste pidada.

Kui lõuad kokukisub krampwis, mis enamast jaust külmetamisest tuleb, anna lapsele sooja wanni ning pane sinepi plaastrit rindade ning sääremarjade peale.

Kui lapsel kange nohu, ning silmad märjad, hingamine raske, wõia õhtul nina üleüldse küünla raswaga ning anna pisut leedetud pärna puu õie wet juua.

Kui kõha teda ei lasse magada, pane küpsitud

sibulat ööseks lapse rindade peale, ehk feeda sibulat meega ning anna sest aeg aealt teelusika täie ehk poole.

Kui laps öösel hammastega kiristab, siis näitab temal folkmed olevad. Anna lapsele noa otsa täis soolika rohtu meega segatud kolm ford pääwas, ehk ka küüslauku piimaga feedetud.

Easte palawikud ning muu haigused on enamast jaust täiskaswanud inimeste haiguste jarnatsed. Sellepärast on ka nende arstimine seejama, muud kui aga et pisukesele lapsele weeranda ehk pool weeranda jau rohust annad, mis täiskaswanud inimesel tuleb wotta, ning seda mööda lapsuke wana on.

33. Rõuged.

Kui rõuged, ilma et neid oleks külge pantud, iseenesest inimese ihu peale lööwad, on seehinane haigus liig raske ning kardetaw; sest et palju inimest suretab. Aga kui rõuged ka muist ei sureta, hakawad külge ehk kisuwad inimese näu katti ning teewad teda jõledaks.

Tulewad rõuged iseenesest inimese külge siis hakab pea walutama, silmad ning nägu punetama. Ihu lööb külmaks ning palawaks. Bööritus tõuseb südamest. Nelja pääwa pärast lööwad pisukesed wistrikud näusse, siis kaela peale, rindade ning kõige ihu peale. Aeg aealt lähwad rõuged suuremaks kui erne terad, ning mäda tuleb wistrikude sisse. Üheteistkümmemal päawal jääb paistetuse järel, wistrikud hakawad kuuwama, poor lõhkeb ning wieteistkümmne pääwaga kaub haigus. Selle juures on hoolt kanda :

Haige ärgu olgu palawas toas. Tuul toas olgu jahhe. Tuule hõng ärgu käigu haige peale.

Magamise ase ärgu olgu pehme, waid ennemine kõwa. Haige ärgu olgu mitte liialt finni kaetud.

Joomaaeg olgu keedetud kaera- ehk odra-tangu wesi, kure marja sahwtiga segatud, ehk, mis kõige parem, külm wesi.

Süüa wõib haigele anda, kui rõuged walmis saanud, mis ta on õpind sööma, aga pisut forraga.

Kui haigus hoopis mööda läinud, hoidku, et haige ennast ei külmeta. Muidu lööb silmade peale, et inimene pimedaks, ehk lööb kõrwade peale, et ta kurdiks saab. Kui silmad finni ning rähmased, et neid kergelt lahti ei saa, audugu neid aeg aealt leige piimaga.

34. Warju- ehk abi-rõuged.

Et rõuged mitte iseennesest ei tuleksid, mis läbi palju inimesti suretawad, on kätud lastele, kes jo poole aastased ning nende järgmistele warju ehk abi-rõugeid panna. See sünnib siis iga aasta. Kui abi-rõuged pannakse, on tarwis hoolt kanda, et seda rõuge-lima ei saa ärapühitud, muidu on tarwis neid nueste panna. Et lima külge hakand, on sest näha, kui kolmandamal päawal see loht, kuhu rõuged said pantud, punetab; neljandamal päawal enam, siis näitawad ennast jo pisukesed wistrikud, ümberringi punase äärega, selle juures on lapsel pisut palawiku. Kuwendamal päawal on wistrikud suuremad, jooksewad teistega koku. Seitsemel päawal hakab lima wälja jooksema, ning on paras aeg teda wõtta ning tallele panna, et sellega jälle teistele rõugeid wõib panna. Kaheteistkümnema päawaga hakawad wistrikud kuitwama, koor seisab neli nädalat peal.

Kui wistrikude ots ei näita allawaunud olewad, kui wiendamal päawal palawiku ep ole, ehk kui see

jo punase äärega kolmandamal pääwal tuleb, siis abi-
rõuged on tühjad ning ei tõlba.

Et särk ihu külge, kuhu rõuged on pantud, ei
kuiva, võta pisut õli, kasta sellega nartsukest ning
pane rõugede peäle.

Tuule-rõuged näitavad warju-rõugede sarnat-
sed, aga kauwad jo 3—4 pääwa pärast ära. Külmeta-
mise eest tuleb kõigipidi hoida, ehk et laps ennast liialt
palawaks ei tee.

35. Leeted ehk Leetrid.

Leeted hakawad jahmatusega. Ihu lööb pärast
palawaks, pea hakab walutama. Silmad on pais-
tetanud, punased, ei salli wäga walget. Kõha lööb
sagedalt rinnad finni, südame pööritus ajab üles,
paha magu suus. Meljandamal ehk wiendamal pää-
wal näitawad ennast näu peäl, siis muu ihu peäl
punased tipsud ning ajawad suureks punaseks ple-
kiks laiale. Kolme pääwa pärast hakawad siniseks
lööma, kauwad siis aeg aealt ära ning ihu nahk
hakab kastas olema ning soomustab.

Selle haiguse juures ep ole küll mitte suurt walu,
aga tarwitab seda enam hoolikandmist ning ha-
rimist.

Kui rõuged jahedalt, tuleb leeted soojalt hoida.
Need ei salli kõigewähemat tuule hõngu, haige olgu
ika finni kaetud. Tuba olgu pime, sest kui
pääwa walge filmisse tuleb, jääwad filmad pimedaks.
Kui ihu pisut külma saab, lööwad leeted tagasi
ihu sisse ning jünnitawad muud raskeid haigusi
ning surma.

Haige joogu aga keedetud wet, laeratangu wet, ehk pihu täis raudreia rohtu toobi wee sees keedetud ning pisut meega segatud.

Rasket rooga, kui liha, mune, leiba, ärgu söögu haige, waid kaera ning odra tangu leent, piima n. m. n.

Kaub haigus, siis on tarwis, et jälle jalale saanud inimene ennast hoiab külma tuulesse minemast ning jäägu weel paari nädalat toas. Muidu lööb haigus ihu sisse ning tõusewad muud kurjad haigused.

Kui leeted ihu sisse tagasi läinud, mis äratunda, et rutuste ära kaowad, siis on tarwis lusika täie wleedri puu õisi forteri wee sees keeta ning haigele juua anda, soojalt kinni katta, et hästi higistab ning tehku nõnda, nii kaua leeted jälle wälja tulewad.

36. Sarlaki tõbi.

Sellefinatse nime al tunneb kül kõik Maa rahwas wäga hästi seda hirmust tõbe. Tema nimi tuleb sest elkjast punasest sarlaki kalewist, kelle karwa tõbi on olemas. Haigus on weel enam, kui rõuged ning leeted külge hakamas.

Et ta nii tige, kardetaw ning kuri tõbi, et kuhu ta kord sisse tükib, kõikisse puutub, kes lapsed, ning külge hakab, siis on tarwis neid haigeid, kel sarlaki tõbi, kui ka neid, kel rõugeid ning leeted iseäranisse panna.

Sarlaki tõbi hakab palawiku ning offendamisega. Kael paistetab. Kurf ei saa ilma suure wäljaluta neelda. Laps tuimuses, sagedaste jampsimas.

Kolme ehk nelja pääwa pärast lööwad kaela, rinna ning siis ka kõige ihu peale suured punased plekid, suuremad, punasemad kui leeted, ning ajawad ihu peal laiale, et ihu elijas punane näitab. Kui see siis kolme pääwa pärast kaub, saab haigele kergemaks. Pealmine ihu nahk hakab kätutama ning tuleb otsegu ktiid, ehk soomused ehk suurema tüki wiisi ihust maha ning nõnda weel kaks ehk kolm pääwa.

Enam, kui kõik muud haigused, tarwitab sarlaki töbi hoolikandmist, tähelepanemist. Kõige vähem kõwerus teeb suurt kahju.

Et haige kurt enamast jaut walutab ning neel mist keelab, wõta salwei rohtu ning keeda seda pisut meega. Sellega kõristagu haige ennast sagedaste ning sülitagu siis suust wälja. Seda ärgu jätku tegemata, nii kaua kurt annab neelda.

Peale seda pandku sinepi plaastrit kaela ümber. Kõik ihu wõib raswaga wõida.

Head abi saadab ka, kui linast rätikut külma wee sisse kastad, wet hoopis wäljawäänad ning kaela ümber mässid. Tüli aea pärast, ning kui rätik kiuwaks saanud, tee sedasama wiisi.

Kui haigele juua annad, ära anna muud, kui wet, ning wõid pisut kuremarja sahwti juure segada. Iseärانىs hoidku haiget külma tuule eest ning et tuule hõng peale ei tule ega riide tuul.

Tuba olgu parajas soe, aga mite palaw, laps olgu soojalt kinnikaetud ning on selle eest hoolikanda, et ta ennast lahti ei kata. Laps jäägu nii kaua kui aga wõimalik sängi.

Kui hakab toibuma, ärgu lasku teda toast wälja minna ning hoidku teda kõige vähemalt kaks nädalat külma tuule eest.

Seeft kui seda nõnda wiisi ei tehta, tõusewad raskemad haigused, mis surmale saadawad.

Kui haige süüa isaldab, andku temale kaera tangu leent. Kui pärast jo muud rooga wõib süüa, ärgu andku temale rasket ega raswast, ning aga pisut korruga. Nii pea laps uueste pödema hakab, pane teda süngi, anna keedetud wleedri puu õie wet ning kata teda soojalt finni. Last ärgu lubagu enne mite süngist wälja, kuni ta kõigipidi ennast terwises tunneb olewad.

37. Wuuetus.

Näitawad ihu peal punased plekid tolli suurusest. Nende peal tõusewad hull pisikesi wistrikuid, mis 5 — 6 pääwa sei awad ning sarlaki sarnatsed soomused soomustawad. Haigus lähäb ka sarlaki töbega ühte, tuleb sedasama wiisi arstida ning on kõik sedasama tema juures tähele panna, mis sarlaki haigusest on õpetud.

38. Kõha töbi.

Lastel iseäranis tuleb sagedalt ka kõha läkastamisega. Seesinane kõha on nii üsna fange tige, et selle juures werd wälja kõhiwad. Kui aeg aealt hakawad kõhima, siis see ei taha koguniste lõpeda, ika uueste on kõditamine kurgus ning kõhiwad lapsed waljuste, fange hingetõmbamise ning läkastamisega, et hing ära jääb ning et lapsed krampwid saawad. Kõha on kardetaw ning hakab külge. Sellepärast tarwis, haiget last mite teiste ligi lasta. Kawa aega wõtab, kuni haigus lõpeb, sagedaste mitmed nädalad. Kui hoolega teda ei arstida, jätab ta ehk kurja rinna haigust järel, ehk saadab surmale. Haige arstimist wõta sedawiisi ete:

Pane teda hoopis teise tuppa, kus jaha ning hea tuul. Kui õues külmal tuul, keela toast wäljaminemast.

Ära anna haigele mitmesugust rohtu forraga, kui üks ei aita, teist. See teeb aga kõha kurjemaks, tigidamaks.

Keeda Salwei rohtu piimaga ning anna seda aeg aealt lapsele poole lusika täie. Sellega wõid tüd aega edasi ajada, kuni abi näha.

Rinnade peale ning mau kõha ümber kandku haige willast riie tüki, ning kandku seda seest aeast kuni kõha hakand. Rinnad wõib ka sea raswaga wõida.

Soomiseks on haigele wäga terwiline, temale palu takijast tarretand keeta ning seda pisut haawal anda. Sööd olgu ainu ükski kindel toit, mite wedel.

39. Laste furgu põletik.

Lastel on ka weel isisugune kõha, mis, kui selle wastu rutu abi ei saa, surmale saadab. Seesinane kõha on niisugune, et paistetuse lapse hinge kõri kinni paneb ning seest häkitselt peenikesena haka kinni matab, nõnda et laps ei saa hingata. Kui lapsele siis kõha peale ütib, on tema furgu heal otsegu kukekõulmine kuulda. Pale jääb siniseks ning kui rutu abi ei saa, läkastab ta ära.

Lastel peale tuleb seesinane kõha liialt õõsel. Sellepärast pandku seda enam tähele, kui niisugust healt kuulda ning rinnad kinni, korisewad.

Ofsendamise rohi aitab selle juures kõige paremine.

Wõta selle tarwis tüki kübara musta, tõuka seda peeneks ning pane teelusika täit nelja söömalusika täie keedetud wee sisse ning las seda äraliguneda. Sest rohust anna siis lapsele iga weerand tund poolt söömalusika täit sisse, kuni ofsendama hakab. Seeläbi saab see nahk, mis ennast furgu peale heitnud, wägiselt wäljalükatud ning lapse kõha ning furguga saab sedamaid paremaks. Kui rinnad pärastki weel kohisewad ning finni, anna weel ofsendamiseks sisse.

Hoia last pärast külmetamise eest ning anna soja piima ning kaera tangu leent süüa.

40. Kõha.

Palja kõha wastu on mitmesugust abi rohtu. Kõige paremad on:

Wõta met, aneraswa ning pisut äädikat. Keeda seda läbi ning anna aeg aealt teelusika täit.

Sega met piparmünti rohuga, mis enne pulwriks õõrutud, ning anna seda teelusika wiisi sisse.

Parem on weel palu takija rohtu pruuni sukruga keedetud, lusika wiisi pääwas mõni kord sisse wõetud.

Wõta üks jagu paisu lehti ning kaks jagu pruuni sukrut, õõru seda üsna peeneks, sega siis kõik hästi kokku ning sest wõta iga hommiku ning õhtu teelusika täie sisse, kuni kõha kaub.

Pane kaela ümber willast riidet ning kanna seda nii kaua sul kõha.

Ka rinna peal wõid hea suurt tüfi willast riidet kanda. Kui rinnad finni, wõid weel kuiwa sinepit riie peale, mis kaela kui rinna peal, puistada.

Wõta wene seepi, määri seda nartsu peäle, ning kanna kaela ümber. Kui seep kuiwaks saab, määri jälle uueste peale.

Keeda õlut mee ja muna rebuga ning wõta aeg aealt tassi täie juua.

41. Pea kärnad.

Need on niisugused, mis kui paks koor kõige üle pea käib. Laste pea peale tulewad sagedaste see läbi, et laste pead hästi puhtaks ei pesta. Kui hooletumal wiisil selle juures tohterdakse, saunas wõidmise ning muu kõweral wiisil, tulewad muud haigused, mis filmade ehk kõrwade peale lööwad.

Kui kärn peast seebiga ning leige wee pesemise läbi, mis iga hommiku tarwis etewõtta, nõnda, et pea pärast jälle hästi saab kuiwaks kuiwatud, ära ei kau, peab muu süü juures olema.

Kui pea kärnad otsegu ühe kooraga pea peal seisawad nõnda, et peal kui jahu näitab, kus al mäda wistrikud, on tarwis pea juukse äralõigata ning angria nahast mütsi kanda, nõnda, et ta mite kitsalt pea peal finni ei seisa. Selle juures tuleb järelewaadata, mis Nr. 1 on õpetud.

Selle haiguse wastu on parem, kui ifa, kus wõimalik, arstilt nõuu küsida, sest et haigusest muidu suuremat kurja inimesele wõib sündida.

Kiidetakse muidu weel hea olewad hülge raswaga pead wõida, ehk ka searaswa sisse tõugatud peterfili seemet segada ning selle salwiga pead wõida.

Uga kui see haigus seest on tulnud, wäljaspidised abirohud ei wõi aidata ning on seest pruukida.

42. Sängelised.

Teine kárnade sugu on sügelised. Need on peenikesed wistrikud, mis káe sõrmede wahel ning muu ihu kohtades ennast náitawad. Seda enam neid õõrutakse, seda enam sügelewad. Sagedaste lõõwad sügelised üle kõige ihu ning hakawad külge, kui niisuguse külge pnutud ehk tema riided selga paned.

Ka sügelised tõusewad see läbi kõige enamast, kui lapsed ei sa puhtaste peetud, pestud ning puhastud.

Kui sügelised kasimata ning ropust elamisest on tõusnud, on tarwis ihu seebi ning weewli pulwriga pesta. Seda wahtu, mis ihu peale tuleb, lase tüli aeaks peal seista, ning siis pese ennast pärast. Seda wõid iga pääw ete wõtta.

Wõta kadaka marju korteri täis, wala toop wet peale ning keeda tüf aega. Selle weega pese seda kohta, kus sügelised, mõni kord pääwas. See annab wága head abi.

Uga kui sügelised see läbi weel ei taha lahkuda, wõta tõrwa seepi. Tee sest wahtu ning wõia seda nende kohtade peale, kus sügelised on olemas. Hea on seda sojas saunas teha.

Õõnesugused münd ihupealsed haigused.

43. Noos ehk eliting.

Seesinane haigus tuleb sagedaste, kui inimene ennast ehmatanud, ehk wihastanud ehk külmetanud.

Kel roos külge lööb, tunneb pea valu, kus palawik juures. Kahe ehk kolme vääwa pärast tunned sa oma ihu külges, siin ehk seal kohas pistjat fibedat walu. Haige koht hakab ifa enam paistetama. Paistetatus on pehme. Kui sõrmega peale litsud, waub ta alla; aga tõuseb rutu jälle ülesse, kui sõrme ära wõtad.

Kel üksford roos külge löönud, wõib seda sagedalt jälle uueste sellisama kohha peale saada.

Ülepea on nüüd selle haiguse juures tähele panna seda.

Kel roos külge lööb, wõtku palawikus otsendamise rohtu, kui mis sagedaste sünnib, ka tema koht ühte wõrra on haigeks jäänud.

Tema waatku selle peale, et koht mite ummistuses.

Haiget kohta hoidku sojas, et ta koguniste külmas ega märjaks ei saa.

See läbi kaub roos sagedalt iseenesest ära, aga mite sinise sukru paberi ehk sõna peale puhumise läbi, mis üks rumalus ning suur ebausks. Paberit wõib kül peale panna, aga sellepärast, et see koht, mis haige, kuiv seisab.

Kõige parem on, haiget kohta terpentini eliga määrada, ning teda siis poomwilla sisse mähkida.

Kui roos arapuhkenud, wõta wärskke muna rebu, teelusika täis keedetud rööska koort ja õli; sega kõik nisujahuga salwiks koku ning pane seda hommikul ja õhtul uueli haige koha peale. Selle järel kaub walu pea ära ning paise paraneb.

Uga et roosi tulemist ülepea teelda, on tarwis, et need inimesed, liialt nurga naesed, kes ennast ehmatanud ehk kangeste äraohkand, sedamaid külma wet joowad; weel parem, kui hea hulk peeneks tõugatud sukuga wet joowad ning oma meelt wai-
gistawad.

44. Sinine wil.

Sinine wil on otsegu koera nael. Esiotsalt erne tera suurune, tõuseb ta aeg aealt suuremaks raskuks. See on esmalt punane ning lööb pärast siniseks. Tema sees on üsna tuline fibemustakas kollane mäda. Mõni kord on ta naha wabel koguni lage. Mõni kord otsegu suur muhk, mis sagedaste kui üsna kurjast sugust, et inimene teisel ehk kolmandamal pääwal sest sureb.

Kel wil külge lööb, on esmalt palawikus, pea walutab, et inimene kui uimane, südamest tõuseb pööritus, sööma-isaldus kaub; meel on rahuta.

Wil lööb otsegu roos ühe ehk teise ihu kohta, tuleb enamast jaust suwe aeal, kui wäga palaw ilm. Ta lööb liialt nende külge, kel ropu ning kasimata elamise läbi weri ärarifunud.

Uga et haigus fardetaw ning rutuste kurjale lööb, tarwitab ta rutu abi.

Esmalt on haigele oksendamise rohku sisse anda. Sääremarjade peale ning kufla taha on paanswlig pliaastrit panna.

Kui haige on oksendanud, anna temale, kui on, 20 tilgakest kampwri äädikat, iga 2 tuni pärast sisse. Kui ei ole, juhtub ehk kampwrit olema, anna temale erne suurusest tükkisest äädikaga sisse.

Panswligi plaastrit wõid ka willi peale panna; kui ei ole, pane küpsatud sibulat peale.

45. Sööja.

Sööja on kõwa paistetuse, mis ilma waluta hakab, mitme ihu kohtadesse, lööb, kui näusse, suu, nina, rinna ehk muu kohtadesse, kus ta tüf aega, ka terve aasta wõib seista; aga siis üheforraga tulise waluga seda kohta, kuhu ta on löönud, hakab ärasööma.

Haigus tuleb ärarikutud werest, liialt ihu muljumise, pigistamise, ehk tõukamise läbi, nõnda ka, kui pisukest hawakest parajaste ep ole arstitud.

Haigus on kardetaw. Sellepärast tarwitab ta, nii pea niisugune kõwa paistetuse ennast näitab, tohtri juure minna, kes wiga ükspäinis mõistab ära lõikada. Sest kui see paistetuse ifa enam kaswab ning weri seest hakab wälja jooksema, hakab seesama ka kõik kohad, kuhu ta puutub, ümberringi sööma. (Sellesarnane on ka „Prantsuse“ tõbi.)

Ummeiti on tarwis, nii pea niisugune sööja ennast näitab, haige koha külge kaani panna, ning selle järel panswligi plaastrit peale panna. Nõnda samuti ka sääremarjade peale.

Kui koht ummistuses, peab haige rohtu sissewõtma, mis seest lahti keedab.

46. Us sõrmes.

Nõnda nimetakse paistetust sõrme otsades ehk ka muu kääe kohtades.

Sõrmed saawad palawaks ning walutawad. Kõige mõõda lähäb walu nii kangeks, pistab käest

ning kääwarrest üles läbi, et inimene walu pärast äraminestab, ofsele tükib ning öösel ei saa magada.

Kui niisugune paistetud hakab, kasta sõrme kõige kääga lehelise ehk seebi wee sisse, mis diete kuum on, ning hoia kät selle sees 4 kord pääwas terwe tunni aega. Kui wesi jaheneb, wõta jälle sooja.

Kui sa nõnda ei peaks abi saama, wõta küpsetud sibulat ning hoia sõrme sees.

Ehk keeda tangu sea raswaga ning pea sõrme selle sees nii kuumalt seda wõid kannatada. Seda wõta jälle uuendada, nii pea seesama ärajahatund, et ta ifa kuum.

Niisuguse paistetusega ep ole naeru asi. Kui wiga sügawamalt sõrme sisse lööb, hakab ta konti katki sööma, nõnda, et sa oma sõrme wõid kautada.

Sellepärast ära wiitwi sellega, et sa tahad enne tük aega weel näha, mis sest peaks saama.

47. Paised ehk mädanik.

Paised on esmalt kõwad ning punetamas. Tulewad enamast jaust ärarikutud werest ning on mitmesugused.

Räitab paistetud punane, kuiw, palaw, walus, siis on tarwis tema ligi kaani panna. Pärast pane kumelist keedetud paksu paise peale ning uuenda seda aeg aealt.

Räitab koera naela olewad, siis pane keedetud tangu hülge raswaga peale.

Ehk met jahuga segatud plaastriks tehtud. Kui mäda hakab wälja jooksema ning paise ääred weel alles punased ning kõwad, pane sedasama

plaastrit ita uueste paise peale. Võid ka küpsatud sibulat peale panna.

Hoolt on kanda, et inimene, kel paise, wina ega õlut ei joo, waid aga külma wet, ning et kõht mitte ummuses ep ole.

Mädaniku arstimisest õpetab fooli raamat 4. jaggo 56 l. k., et külma wesi selle juures esimene ja ülem arsti rohi, ning teine jälle puhtaks hoidmine.

48. Haawad.

Haawad, mis inimese ihu külge saawad, on mitmesugused. Et kül suurt asja ühest haawast ep ole, wõib ommeti kõigest pisemast haawast, kui seda hooleta ehk arstimata jätad, ehk kanget, kui wiina, äädikat, terpentini õli, panswligi plaastrit, peale panned, kuni wiga tõusta.

Olgu nüüd haawad wärsked wai wanad: kõige esimene on iga ühe haawa juures, teda külma weega pesta ning puhastada, nõnda et midagi sisse ei jää.

Kui haawad uued, wärsked, noaga lõigatud ehk kirwega raiatud, siis litsu haawa ääred hoollega kokku, et need üheskoos seisawad, ning mähi linast nartsu ümber.

Kui haaw niisuguse ihu kohta juhtunud, kus teda diete ei saa kinnisiduda, siis on tarwis plaastrit peale panna, mis läbi haaw saab kinni peetud.

Seda plaastrit wõid isegi wäga hästi teha. Wõta pihna täit wärskid raud reia rohu õisi lehtedega ning leeda seda poole toobi kange õllega. Jäta seda terwe öö läbi seisma. Pane siis sinna juure lamba raswa, waha ning waifu, iga ühest

nii palju kui tõisest, et sest paksu salti saab. Liiguta padas kõik hästi kofu, lase kõik kolmandamaks jauks siise teeta, wõta tule pealt maha ning lase külmaks saada. Seda plaastrit, õhufeste nartsu peale wääritud, wõid igauhe haawa peale panna, ilma et ta midagi paha teeks, waid enamiste teeb ta head.

On sulle haaw sovnute peale löödud, et weri ei taha soiku jääda, siis on tarwis, haawa õige külma weega pesta, ning käsna, mis külma wee siise kastetud, nii kaua peal hoida, kui weri koguni kinni jääb.

Kui sa ennast kangeste oled muljunud, ehk tõukanud, et sest muhu ihu külge saad, siis wõta linast nartsu, kasta seda üsna külma wee siise, wääna wet wälja, pane nartsu paksult kofku ning haige koha peale. Kui narts kuumaks saanud, tee uueste sedasama wiisi.

Kui inimene raskest haiguses maas on olnud, et ihu nahk äranühkinud, on kõige parem, haige selja alla pika karwase naha tüki panna, nõnda et karwane pool ülewel. Kata selle peale siledaste lina ning wõia haige risti luu siku raswaga.

Kui haawad jo wanaks saanud, et nemad kogune ei taha terweks saada ning kondid seest katki sõowad, wõta pcenekst tõugauud läätse jahu, sega seda õli ning õllega saltiks ning pane seda nartsuga iga kahe tunni pärast haawa peale.

Kui haaw jala külges, siis ära hoiu jalga maas, waid pingi peal, ning ära tee wägise kõndimise läbi haige jalale waewa.

Saun ei kõlba mingi haawadele ning on selle eest hoida.

Nartsud olgu puhtad ning pehmed. Mis on prugitud, tarwis liguneda ning pesta, aga ka hästi kuivalt haawa peale panna. Mis jo kord prugitud narts, ei tohi mustalt wana mädaga peale panna.

Wiina ning õlut ei tohi haige koguniste juua. Toit ärgu olgu raswane ega raske.

Sünnib, et wana haawade ääred ümberringi otsegu tuimaks saawad, nõnda et seal kohal mingi tundmist ep ole ning et kõik mustaks lööb, kui oleks ärapõlenud; siis nimetakse seda külmaks põletuseks (kalter Brand).

Kõige paremat abi saadab selle wastu: peeneks tõugatud tamme puu koor $\frac{1}{2}$ ℔ 2 toobi weega keedetud, nõnda, et kui seda nartsu läbi furnad, korteri jagu järele jääb. Kui ta ärajahenenud, kasta selle wedela sisse nelja kordselt kokkupandud linase nartsu ning pane seda haige koha peale, kus tuleb aududa. Nõnda tee iga poole tunni pärast; aga iga kord jälle värskelt wäljapestud lappi peale panna.

49. Hullu koera hammustamisest.

Kui werd haawast wälja jookseb, on tarwis seda maid ning wiibimata haawa pigistada ning laialt kista ja teda sooja weega pesta, et weri paremini wälja saab jooksta ning pane kupu sarwe haawa peale, et werd hästi wäljatõmbab. Mida usinam sa seda teed, seda parem. Pärast, kui weri hästi wälja tõmmatud, pese haawa roheline seebiga ehk lehelisega, ning puista panswligi pulwrit haawa sisse. Kui paar tundi on tõmbanud, pese haawa temast puhtaks ning pane jälle uueste pulwrit sisse.

Kui hammustud inimene rutu ei peaks kodu saama, ei ole siis muud nõuu, wõta värsket

mulda, ning pane haawa peale. Püüa kistud haawa weel laiemaks kista, et veri hästi wälja tuleb, ning pane ifa uueste seda mulda sisse. Pärast pese haawa puhtaks ning puista panswligi pulwrit sisse. Ika on tarwis sedamaid, ehk ommeti nii rutuste kui wõimalik, õpetud arsti abi tarwitada.

Kui panswligi pulwrit käes ei peaks olema, ei ole siis muud abi ega nõuu, kui haawa tulise rauaga wälja põletada.

Ehk wõta püssi rohtu, puista haawa sisse ning pista siis põlema.

Kui hul koer inimest hammustanud, ilma et kuski tild werd oleks wäljatulnud, on tarwis sellegi pärast hammustud kohta lõigata, werd wäljavigistada, ning panswligi pulwrit sisse puistada.

Kanna hoolt, et sa haawa enne 9 nädalat ei lasa kinni minna.

50. Kuski äratunda, et koer hul.

Koer on furb, ei söö ega joo, ei kuule oma peremehe kutsmist, lasseb kõrwu, saba lontis ripuda, keelt suust wälja, ei haugu, waid uriseb ning on wihane. Ta jookseb sinna ja tänna, karwad seisawad püsti, lõuad laiadi, ta kukub maha jookstes, kargab rutu üles, ila woolab suust wälja kuni ta paari pääwa pärast sureb.

Kes koerast on hammustud, ilma et teab, kas ta hul wai mitte, pandku koera sedamaid kinni kahe nädala aeaks, andku temale süüa ning juua ning lasku teda, kui ta iga pääw sööb ning joo, 3 nädala pärast lahti.

51. Man hammustamifest.

Kui madu find on nõelanud ehk hammustanud, wõta sedamaid külma wet, pese ning leuta haawatud kohta hästi.

Kui sul wet käes ei peaks olema, pane mätta tükki peale. Pärast õõru õli haawa sisse ning wõta tükkifest kampwrit sisse.

Ehk seu seda hammustud kohta mõlemilt poolt kõwaste finni, et haaw paljalt keskele jääb ning et weri ei saa ihu sisse jooksta. Pärast lõika hammustud kohta suuremaks ning puista panswligi pulwrit sisse. Kui tüki aega haawa sees on seisnud, tee jälle uueste nõndasamuti.

52. Põletamifest.

Oled ennast põletanud, siis kasta põletud kohta sedamaid wee sisse. Kui see koht niisugune, et see ei sünni, wõta linast nartsu, kasta wee sisse, wääna wet wälja, pane nartsu paksult kokku ning põletud kohta peale. Seda uuenda mitu korda, et see koht külmalt seisab. Parema on Kularõõsi wesi.

1) Nõnda annab ka head abi õõrutud kartuwlit põletud kohta peale panna ning seda ühtepuhku uuendada.

2) Ehk wõia põletud kohta hästi õliga ning pane poomwillu peale.

3) Ehk wõta poomõli ning õõru seda muna rebuga koku, ehk ka piima-koort lina õliga ning pane haawa peale.

Kui põletud rakud suured, lõika neid lõhki ning lase wet wälja jooksta, aga jäta pealmist nahka peale. Kui raku al mäda, pane wiimselt (3) nimetud salwi faks kord pääwas peale. Enne kui

haawa finniseud, litsu fergelt pehme nartsuga mäda wälja ning pese neid sooja weega puhtaks.

Kui walu fibedamaiks lähäb, wõta kummelid, keeda neid piimaga ning pane nartsu wahel kuumalt peale. Sellega uuenda pealepanemist nii pea jälle külmaiks saab.

Palawiku wastu, mis ifa põletamise juures, wõta noa otsa täis Salmiaki wee sees leitud sisse.

53. Kui õrilane ehk mesilane pistnud.

Nii pea kui õrilane ehk mesilane pistnud, püüa sedamaid kihwtise astla wäljatõmmata ning siis wärsket wet ehk mulda, ehk rööska koort ehk poomõli peale panna.

54. Kui surmarohtu oled saanud.

Kui keegi surmarohtu on saanud, tunneb ta sedamaid hirmust tulist põlemist ning näpistamist kõhus. Selle juures tarwis ka sedamaid ning ilma wiimata suur hulk kuuma wet õliga ehk sulatud wõiga juua, et surma rohi saaks wäljaoksendud.

Kui seda rutu ei saa, wõta ane sulge ning pista tema pehmed otsa kurgu sisse.

Ehk wõta teelusika täit sinepi jahu, sega seda klaasi wee sisse ning joo seda.

Ehk wõta head paksu seebiwet ning joo seda kolme, nelja minuti pärast, igakord tassi täis.

Rõige muu surmarohtu wastu on hea hulk peeneks tõugatud jüsi sisse wõtta.

55. Kui inimene alwatud.

Kes alwatud, ei jõua omad luuliikmed liigutada. Sagedaste lööb ihu üleüldsest kangeks, sagedaste

aga pool ihu. Haigus ajab ehk teelt kangeks, et ei saa rääkida, ehk heidab silmade peale et ei saa näha, ehk kõrwade peale, et ei saa kuulda.

Kui inimesel niisugune haigus, siis on tarwis, enne kui magama lähäb ning kui hommikul ülestõuseb, kõik ihukohad üleüldse willase riiega ehk harjaga hästi õruda.

Seda wõid ka teha mädareikaga. Tõuka ehk riivi teda peeneks ning õõru temaga hommiku ning õhtu alwatud kohad.

Kui haige palawaks saanud saunas, õõru teda seebi-wahu ning wiinaga.

Ehk wõta linase kotti, pane sinna sisse sipelgaid kõige pesaga ning seda ühe püti sisse. Siis wala keewa wet peale ning lasse kinnikaetud tüki aega seista. Wõta kotti siis pütist wälja, pane linast riie tüki paksumt koku, kasta seda wedela sisse ning pane alwatud koha peale, kus see siis hea tüf aega wõib seista. Aga seda alwatud kohta püüdku haige alati liigutada.

Riisuguses haiguses tuleb ka seest pruukida. Sga pääw wõtku haige teelusika täit pulwriks tõugatud sooringwerit.

Parem on ingwer, kui sest 2 ehk 3 kord pääwas poole teelusika täie wõtad.

56. Luupaenaja.

Mõni inimene tunneb magamises enese peal kui rasket koormat litsumas ning wajumas. Une nägu näitab selle juures hirmsat litsujat, kui oleks karu ehk muu hirmus elajas. Inimene püüab tema no lahti saada, aga ei saa. Suur hirm ning ahastus

on juures. Aga see tuleb paksust werest, ehk kui inimene selja peal magab.

Kes nüüd sest hädast tahab lahti saada, ärgu söögu liiaste enne magama minemist, waid wõtku noa otsa täit ingweri pulwrit sisse ning joogu hea hull külma wet, kõndigu weel tüf aega, siis heitku maha.

Aga kui näitab temal liialt werd olewad, et sooned kangeste peksawad, siis on tarwis werd lasta, teedetud kummeli wet juua ning hästi soojas ennast pidada.

Seäranis on hoolt kanda, et kõht mitte finni.

57. Kuu-töbine.

Misugune haige teeb unes aaju, kellest ta üles ärkades ühtegi ei tea. Ta kõnnib, räägib, ronib üles hoone katuse peale. Lapse eas leitakse kõige enamast jaust seda haigust. Mõne inimeste juures jääb ta eluotsani.

Kui haige kerd oma ronimist on hakanud, ärgu keelgu, ega hõikagu teda nime pärast. Ta ärkab kül üles, aga saab kanged frampwi.

Kõige parem on, teda sängis finnisiduda, aga nõnda, et see temale haiget ei tee.

Magamise ase ete pandku wanni külma weega seisma, kuhu sisse, haige peab astuma, nii pea kui ta unes ülestõusta tahab.

58. Kui inimene wigane kubemest.

Kes kubemest wigane, selle sooled kätwad põise, tulewad omast asest ning ripuwad koti wiisi wälja. Enamast jaust käib ta põise, mau kofta ning na-

baſſe. Haigus tuleb, kui inimene midagi rasket on tõſinud, landnud ehk ka kuffunud.

Kiſi pea kui ſooled kergelt wõib tagaſi ſeada, ep ole muud tarwis, kui aga mähkiſpael (Bruchband), miſ ſoolte wäljakipumist keelab. Aga kui ſooled wabele ſiſſe pigiſtud, et neid ei ſaa tagaſi lükata, kui nad walutawad, ofſele ajawad ning kõhtu ummiſtawad, on elu eefi karta.

Kes ſeädlik ning mõiſtilik inimene, kaſku, kui arſti ei ſaaks ligi olema, ning enne tema tulemiſt, ſooled tagaſi paigale ſeäda. Ta wõtku wälja ripuwad ſooled pihuſſe, nõnda et ſõrmed ſoolte kõrwal. Siis tõmbagu neid piſut ihuſt ära, tõſiku neid üles ning wajugu neid hoolega tagaſi ſiſſe. Kaſtu neid ſoolte ligema kõhta ſeada ning ſiis kõik ſiſſe lükata. Haige olgu ſelili maas ning tõmbagu jalgu koku; aga ärgu tungigu ega kiſendagu mitte, waid püüdku wait ning rahul olla.

59. Kui inimene maraſtud ning muſjutud.

Kui inimene kahju ning wiga ſaanud ſee läbi, et ihu wägifiſelt maraſtud, ehk et tema pea peale on löödud, ehk et ta on kufunud, ilma et ta mingi liiget oleks murdnud, ſiis on tarwis linane rätiku pakſult koku panna, wette kaſta, wäljawäänata ning haige koha peale panna. Nõnda tehku 2 päänä. Siis wõtku Kulardi wet ning tehku ſedaſama wiifi. Aga tehku nõnda hoolega ning ärgu arwagu niifugult arſtimist naeru aſjaks. ſeſt ſee annab kõige paremat abi ning hoiab, et wiga suuremaks ei läha. Kõik muu tohtertamiſed ſelle juures on enamalt jauſi kahjutegewad.

Kui pea suurt wiga saanud, nõnda et inimene meelest ära jääb; on tarwis sedamaid werd lasta, juuksid peast äralõigata, ning jääd seapõie sees pea peale panna ning klauberi soola sisse anda.

60. Kui inimene ennast seesi katkestanud.

Seda nimetab Maa-rahwas ka: et naba asemelt ära. Kui raske koorma tõstmise ehk kandmise läbi naba kohal valu on tunda, võib kül olla et mõni örn soon ihus katkestanud; aga kui naba asemelt ära võiks minna, peaks lugu kurjem olema.

Selle üleliija tõstmise läbi tõusnud wiga wastu on kõige parem see suplemine ning et mau kohta hoolega ning tasaste õliga õõruda. Seest pruukimiseks wõta Arnika rohtu kolm sõrme täis, keeda seda poole toobi õllega, kurna seda läbi ning joo poole jau 4 tunni pärast, aga teise poole jau jälle tunni pärast ära.

61. Kui luu-liige wälja wäänatud.

Kui luu-liige omast asemest wälja wäänatud ning jälle tuleb tagasi ja sisse seada, on tarwis, et inimene, kes seda katsub ehk etewõtub, teab ja tunneb, mis wiisi ihu liikmed ihus koku seadetud.

Wiga saab aga suuremaks, kui mõistmatad inimesed wäljawäänatud liiget, mis muidugi suures walus, sinna ja tänna hakawad tõmbama, wenima, kistma.

Selle juures ep ole muud, kui wiibimata arsti abi otsida. — Aga enne kui teda saada, lasse wäljawäänatud liiget rahul; kui käewars, pane temale midagi toetamiseks alla; kui jalg, siis olgu see sängis wälja sirutud. Pane nartsu, külma wee sisse

kastetud ning wälja wäänatud, ühte puhku haige liikme peale. Kui see soojaks saab, uuenda seda jälle ning wala Arnika tropi ka peale.

62. Kui luu-liige on murtud.

Seda tunned, kui luu-fondid sees ragisewad. Kui kääwars murtud, siis wõib seadlik inimene ka ilma arsti abita forda saada. Eõika 2 ladast filedast puust, pisut lühem kui ülem kääwars. Mähi nende ümber pehmet linast riiet. Tee linase riiest paela 2 tolli lai, 12 küünart pik ning panne seda rullisse kokku. Wõta weel mõned nartsud kaela ning pane haiget tooli peale istma. Üks hoiab mõlema kätega ülemat kääwart finni, et murtud koht alla poole jääb. Teine tõmbab haiget kääwart küünarpuu liikmest tasafelt aga hästi alla poole, kuni tunda, et luufondid kääwarre sees ühetasased on. Pane nüüd murtud koha ümber wee sisse kastetud tüki linast riiet, et ta hea file peal seisab. Siis seada ladased, mis enne ka wee sisse tarwis kasta, mälemilt poolt murtud koha peale, aga ühetasa ning ilma et pigistawad. Wõta siis seda pika paela ning kinita temaga ladased nõnda, et sa murtud kohast hakad, siis ülespoole ning siis allapoole mähid. Aga ära fisu liialt finni; waid parajalt, et kõi 8—12 pääwa wõib seista. Kui haigel sel wahel suurt walu peaks olema, wõta mähkmet lahti ning pane sedasama wiisi jälle uueste ümber. Kui sa 3 kord, ika 8—12 pääwa pärast, nõnda oled teinud, siis on luufondid paranend. Lase sellegi pärast mähkmet weel ümber seista ning kääwart rätiku sees kanda, mis kotiwiiši

ümber faela finnitud, nõnda, et kääwars rahul seisab. Aga murtud kääwars wõtab 40 pääwa, enne kui terweks saab; lastel 20 pääwa. Kohtu pole tarwis sisse anda. Hoolt on tarwis kanda, et kõht mite ummistuses. Wiina ega õlut ei tohi juua. Toit ärgu olgu raske. Sääre ning puusa murdmine tarwitab arsti abi. Sel wahel on ühtepuhku märja ümberpanemist tarwis.

53. Mineistus ehk nõrgastus.

Mineistus on, kui inimene korruga ots gu hingeta mahalangeb, et ta kül terwises. Enne seda hakawad kõrwad elisema, silmad on kui udus ning soone peksmine jääb maha.

Mineistus tuleb enamast jaurt sest, kui inimene wingu saanud, liiaste söönud ehk oma ihu rammu on sundinud, ehk palju werd on kautanud, ehk ehmatuse, ehk rõõmu läbi; lastel, kui neil solkmed; naesterahwal, kui nurga woodi saawad.

Et inimene ka niisuguses mineistuses otsegu surnud ja hingeta ning sagedaste külmi ning kange kui surnu keha, siis ära arwagu sedamaid inimese koguini surnud olewad. Sest kui temaga tahaksid teha kui surnuga ning teda külmasse wälja kanda, wõiksid teda, kui tõeste weel ep ole surnud, seeläbi suretada.

Aga kui inimesel ühe korruga nõrgastus peale tuleb ning ta maha langeb ja kangeks saab, purska esiteks külma wet tema walgesse. Sega wiina äädikaga ning pese tema pea otsa. Pea seda ka nina al ehk põletud anesule haifu. Wõta teda riidist

lahti ning katsu pisut äädikat suhu walada. Aga kui see kõik ei aita, siis on inimene:

64. Pifas minestuses.

See teeb inimesel koguni furnu nägu: Sagedaste on jo pif minestus tõeste surmaks peetud, sest et inimene kats ja kolm pääwa kange ning külmi kui furnu koha. Kõik tähed selles pifas minestuses on petlikud. Minus tõsine täht, et inimene tõeste surnud, on furnu hais ning kui ihu hakab pähastama, mis ennast esmalt näitab, kui silmad au ku langewad. Kui niisugused tähed ep ole olemas, peab sedawiiñ tehtama:

Wii niisugust inimest pifas minestuses, kus puhas tuule õhk, wõta teda riidest lahti, pane teda sängi ning võru teda willase riie ehk harjaga üldsfelt. Puhu suu suu wastu õhku sisse, ning tilguta kange kampori piiritust südame kohta, pane kuumaks tehtud teillis kivi jalade kohta ning mõlemilt poolt ümberringi, nõnda ka südame koha peale. Sel wahel katsu sooja wanni suplemist teha. Võru südame kohta ning jala alt sinepi jahu willase riie ehk harjaga ihu peale ning tilguta 5—6 jalga kõrgelt külma wet südame koha peale, pista sula lipuotsa kurku, lasse kupu südame koha peale. Kui see kõik ei aita, lasse inimest, kes pifas minestuses, rahul, soojas sängis, kuni furnu hais näitab, et ta tõeste surnud on.

65. Nabandus.

On niisamune äkiline haigus. Inimene jääb forraga hingetumaks, otsegu minestuses. Aga see

ep ole mineetus, sest wahelt hingab ning puhkab haige.

Selle juures on sedasama teha ning tähele panna, mis mineetusest õpetud.

Pane haiget, kui teda riidest oled lahti wõtnud, süngi. Seada tema pea aset kõrgeks ning wõta tema ihu üleüldiselt soja wiinaga willase riiega, ehk ka sinepi jahuga õrdruda, liialt kõhu alt. Katsu temale tükkise kampririt, ehk teelusika täis sinepi jahu sisse anda. Kui ei peaks abi saama, on tarwis wiimimata arstilt abi otsida.

66. Wiina joomise nõrgastus.

Kui õpind wiinajoodik liija wiinalakumise läbi nii kangeste ennast täis joonud, et ta liikmetest kogniste kangeks lähäb, on kõige parem, tema peale külma wet walada, ehk piima ehk teelusika täis soola leige weega furku walada.

Kui ta nägu punane, tursund ning inimene waevalt saab hingata, on äkiline surm karta, ning tarwis werd lasta.

Silma taguse kohta wõid ka kupu lasta ning jalad sooja wee sisse panna.

Joobnud inimene peab sagedaste jo see läbi surema, et kui ta joobnud peaga mahasatab näu peale ning nii madalalt peaga maas on, et ta paremate ennast ei saa heita ega pöörda. Aga inimene näitab ka

67. Mahakukumisest

sagedaste kui surnud olewad. Kui niisugune õnnetus juhtunud, siis on awalik, et pea kõige enamast

kahju saanud. Külm wesi on ka selle juures kõige parem abi. Sedamaid wõta õnnetuma inimese pea külma weega pesta. Kasta linase rätiku wette, pane seda paksult koku pea peale. Nii pea kui rätik soojaks saab, kasta teda jälle külma wee sisse ja tee sedasama wiisi. Aga pese ning võru ka kõik tema ihu üleüldiselt. Pärast võru teda kuulas, kõrwa taga, südame ning rinna kohal sinepi jahuga. Kui wesi ei peaks aitama, katsu kupu lasta. Ära jäta maha kõik, mis võimalik katsuda, inimest elusse ülesäratada. Sest kui ta ka pealt näitab hingeta ning surnud olewad, võib ommeti weel elu tema sees olla. Nõnda võib ka olla,

68. Kui inimene wälgust mahalöödnud.

Sest sagedaste sünnib, et wälf, kui inimest mahalöök, ommeti surnuks ei löök, waid teda aga uimaseks teeb, nõnda et ifa weel hing tema sees ning et teda jälle võib elusse äratada, liialt, kui ihu siniseks ep ole löönud. Kui võimalik, on tarwis sedamaid werd lasta, võib ka külma wet palja ihu peale walada, ihu võruda, ehk hinge sisse puhuda.

69. Äraupunud.

Kui inimene weel mitte kaua aega, ehk mitte enam kui 5—6 minutit wee sees ep ole olnud, võib temal weel hing sees olla. Nii pea kui ta weest wäljatõmmatud, puhasta tema suud, puhu tuult suhu. Pea olgu kõrgeste ülesse seatud sängis. Wõta inimest riidest lahti. Võru sooja willase riiega kõik ihu üleüldiselt, pane sooja wiina sisse kastetud nartsu südame kohta, kuuma tehtud tei-

liskiva jalade alla. Kui inimene palgest sinine, lasse käwarre pealt werd, aga muidu mitte.

Rii kaua kui seda teed, muretse sooja wanni suplemist, võru teda uueste harjaga südame kohal ning jalade alt, selja luu ning pea otsa wiinaga. Puhu õnnetumale õhku suu suu wastu sisse, 5—6 kord. Wõta siis, kui sul on, teekannu täis külma wet ning lasse wet tilgawiisi 9 jalga kõrgelt haige ihu peale langeda. Seda ning õhu sissepuhumist võta iga poole tunni järel ete. Kui haige wannist wälja wõtad, pane teda jälle sängi ning võru teda. Kui sedawiisi 6 tundi oled teinud, ilma et elu oleks tagasi tulnud, lasse õnnetumat weel 6 tundi sängis ning pane tähele, kus elu tähte on näha. Kui wähemat pilgutamist silmis peaksid nägema, siis haka jälle rutu võruma ning katsu temale, kui wõib neelda, pisut sooja kumeli wet sisse walada.

70. Äralämmastamisest

Kes wingus ehk muu kurja tuule hõngust äralämmastatud, seda pane wärske tuulesse, ning lasse temale werd. Kus weri paksult näitab kokujooksnud, wala külma wet palja ihu peale ning äädikat suhu. Võru südame kohta ning mau alt kampsuri piiritusega, pese sellega pea otsa, hoia seda nina al ning wala uueste äädikat suhu.

71. Ärafülmand.

Kui inimene ärafülmand, siis on see mõnikord see läbi sündinud, et tema ehk külmas uniseks saanud ning magama uinunud. Kardab inimene külma käes olles, ennast surnuks külmetawad, siis püüdku ta wägise ennast liigutada ning kõndida. Aga kui

inimene ommeti on magama uinund, siis ärgu toogu teda sooja tupa. Võta teda riidist lahti, mata teda lume sisse, nõnda et pale lume seest wälja seis-
mas. Kui lund ep ole, kanna ärafülmand inimest külma tupa, wõta koti riidet, kasta seda külma wette, pane tema palja ihu ümber ning haka teda õõruma. Kui ihu mitte enam kange ei ole, siis pane teda sojema tupa, sojenda teda aeg aealt, willase riiega teda üleüldse õõrudes, puhu õhku tema suhu, wala teelusika täis äädikat kurku ning õõru ka pea otsa ning nina alt äädikaga. Kui tema jo hakab toibu-
ma, siis anna temale keedetud wleedri puu õie wet juua, et ta hakab higitsema ning kata teda soojaste finni.

Kõik kui inimene sõrme ehk jala warwast ära-
fülmab, ning haige luuliige punaseks lööb, paistetak, walutab, põleb ja sügeleb ning wiimselt muhku üles-
ajab, mis iga kord, kui paha märg ilm on, suurt walu teeb, aga suwel, ärahaub ja talwel jälle tuleb, siis wõia teda, kui ta weel ep ole ärapuhunud, kolm ehk neli kord pääwas kampweri piiritusega sojas, kui abi lõeb.

Õhk: wõta toobi täis odra jahu, keeda seda 3 toobi weega, et 2 toopi järele jääb, wala 1 toop wiina ja 1 toop äädikat juure ning tee seda iga kord kuumaks, kui sa ärafülmand luuliiget tahad sisse panna, ning hoia teda 2 kord pääwas 5 minutid sees.

72. Ülespoonud.

Kes ülespoonud, näitab ka surnud olewad. Teda tuleb sedamaid maha lõigata. Kui ta weel kaua ep ole ripunud, on lootata teda weel elusse äratada.

Werd lasta on siis kõige esimene. Aga enne võruugu ihu ning liialt seda kohta, kust werd tuleb lasta, hästi külma weega. Tema palget võru äädikaga, lasta rätiku äädika sisse ning seu tema pea ümber. Kui näitab hinge weel sees olewad, wala temale äädikat sisse. Aga kui hakab hingama, anna temale sinepi ehk panswligi plaastrit rinnade ning sääremarjade peale ning nõnda ka jala tallade alla. Kõik seda peab katsuma ning ifa peale tehtama, kuni hingesse tuleb. Sedasama wiisi tuleb sellega teha, kes on ärakägistatud.

73. Äralüfastamisest.

Inimene võib ka see läbi surra, kui tema koge-mata midagi kurku saab, mis temal ep ole wõimalik alla neelda, waid mis kurku finnijääb. Kõige enamast sünnib see, kui lapsed luisi kalu süüa saawad, et kala roog kõrisse jääb, ehk fondi pinnake, ehk ka õmbluse nõel, kui seda suhu pistawad wallatuse pärast. Aga kui niisugune teraw asi kurku finni jääb, ilma et wõimalik oleks allaneelda, siis anna tük kri-wa leiwa koorikut, mis jämedaste puretud peab allaneelama, ning see läbi seda terawat asja äralütab. Aga kui seda wiisi toime ei saa, wõta tükkise liha, ehk peenikest linast naritsu tüki, mis furgust läbi sünnib, seu seda nõela täie niidi külge finni, ning lase niidi otsa käes pidades, seda kõwaste külge seutud tüki allaneelda, aga tõmba seda jälle rutu tagasi.

Kui ei saaks allaneelda, wõta tüki peenikest raati. Pane seda kahelordselt koku ning seu traadi otsa tükkise toorest liha, ehk tule-taela kõwaste finni. Seda aja siis mõni kord furgu sisse ning wälja. Aga see sündku rutu.

Kui nõel ehk suurem kala roog furfu jääb, on tarwis hea hull muna walget toorelt allaneelda, kuhu sisse lõikwad asjad finni jääwad ning wäljaotsendud saawad.

Kui siis enam terawad furgus ep ole tunda ning kõhtu läinud, siis on tarwis hea hull tangu pudru süüa, et need terawad asjad wäljatühjendamise läbi ära lähwad.

Kui lapsed midagi, kui erne terasid, kiwikesi ninasse ehk kõrwu pistawad, tuleb neid hoolega peenikese näpistajaga wälja tõmmata.

Kui pähkle foor ehk erne tera furfu jääb, tuleb see sagedaste jo seeläbi wälja, et kõwaste kula peale koputakse.

Kui midagi silma sisse tulnud, mis walu teeb, katsu siis hoolega seda peenikese linase riie tüfiga, mis wee sisse tuleb kasta, wälja pühkida ning filmi külma weega pesta, aga ka pärast linase riie tüki paksult koku pandud, külma wee sisse kastetud ning wäljawäänatud filmade peale panna.

Kaamatu juhataja.

I. Jagu.

Terwise hoidmisest.

	Lehe L.		Lehe L.
Mis on terwis?		Ta on elu ja terwist ritu-	
Kohus: terwist hoida.		mas	8
Mis läbi haigust teelda?	3	Haigele, nurga naestele ja	
Mis elu-maja poolest tähele		lastele wiina ei paigastgi	
panna	4	tohi anda	—
Mis elamisest?	—	Töötegemise läbi võib kõi-	
Koy elamine rikub terwist	—	geparemine terwist hoida	—
Pääwa paistet ja puhast		Laiskus teeb nukraks, jõutu-	
tunle õhku on terwel kui		maks, enneaegu wanaks	9
haigel tarwis	—	Töötegew inimene tunneb	
Jhu ja riided olgu puhtad	5	arwaste puudust,	—
Pea kate suwel kerge	6	Laiß ita	—
Külmetamise eest tarwis		Magama heita ei tohi täis	
ennast hoida	—	sõõnud sõhuga;	—
Haige inimese riided ei tohi		ka mitte ahju taha;	—
selga panna	—	ega riides; ega et pea	
Wari teekäimises	—	paksuste kinni mähitud;	—
Liig sõõmine ning joomine		ega kui wingu toas;	—
on kahjutegew	—	ega õues märjas;	—
Leib olgu küps	—	ega padjade peal, kus	
Haiget ei tohi sundida süüa	7	tõbine maganud;	—
Wesi kustutab janu kõige		ega tohi lapsed magada	
paremine	—	wana inimeste kõrwal;	10
Olu teeb werd paksuks	—	ega pödura lastega ühes	
Wiin on inimesel surma		koos.	
rohi	—		

II. Jagu.

4. Apteki rohud, mis meie maal kaswawad,
Maa=, saks=, ja ladina keele nimetega.

Nummer.

A lant. <i>Wahrer Alant.</i> Inula. Helenium.	1
Angerpistid ehk wormid. <i>Rother Steinbrech, Schwer-</i> <i>telkraut.</i> Spiraea filipendula.	2
E ma tus. <i>Erdrauch, staubender Bovist, Tauben-</i> <i>kropf.</i> Fumaria officinalis.	3
S ärja kapsad ehk koisid wiina lilled. <i>Schlüsselblume.</i> Primula veris.	4
S allitu tirsid. <i>Brunnenkresse.</i> Sisymbrium Nasturtium	5
S apu oblikas. <i>Sauerampfer.</i> Rumex acetosa.	6
S arafa niin. <i>Wiesenküchen-Schelle.</i> Anemone pratensis.	96
S eina putk. <i>Angelika.</i> Angelica sativa.	7
S hooa marjad. <i>Einbeere, Wolfsbeere.</i> Paris quadrifolia.	8
S ullu koera rohi. <i>Bilsenkraut, Hyoscyamus niger.</i>	9
S undi piim. <i>Wolfsmilch, (Euphorbie.)</i> Euphorbia Esula.	97
S änese oblikad. <i>Sauerklee.</i> Oxalis acetosella.	10
S coofia rohi. <i>Ehrenpreis.</i> Veronica officinalis.	11
S äekapsad, Käotus, Kookslhed, Kortshhein. <i>Frauen-</i> <i>mantel.</i> Alchemilla vulgaris.	12
S adakas. <i>Wachholder.</i> Juniperus communis.	13
S alkuni rohi ehk sea wööd. <i>Gänserich.</i> Potentilla anserina.	15
S allad. <i>Treudensfuss Bärlapp.</i> Lycopodium Selago.	14
S amarik. <i>Kamar.</i> Heidekraut. Erica vulg.	16
S ana koolja, südame rohud. <i>Schaarbokskraut.</i> Ranunculus ficaria.	82
S ana persed. <i>Hundekamille.</i> Anthemis cotula.	17
S anaryp. <i>Siebenfingerkraut.</i> Comarum palustre.	98
S aru läpad. <i>Küchenschelle.</i> Anemone pulsatilla.	18
S aru putk. <i>Bärenklau.</i> Heracleum Sphondylium.	19
S assi naered. <i>Gundermann.</i> Glechoma hederacea.	20
S e rblase seen. <i>Fliegenblätter-Schwamm.</i> Agaricus muscari s.	111

Kirbu rohi. <i>Flöhkraut.</i> Polygonum persicaria.	21
Kitse hein. <i>Sedum, fette Henne.</i> Sedum telephium.	22
Kobru lehed. <i>Gemeine Klette.</i> Arctium Lappa.	23
Koera kõõmlid ehk koera pööri rohi ehk koera putk. <i>Gefleckter Schierling.</i> Conium maculatum.	25
Koera teeled. <i>Gem. Hundszunge.</i> Cynoglossum.	101
Koera õispuu waata: Lodjapuu	
Kõõmlid. <i>Kümmel.</i> Carum carvi.	24
Kõrbe osjad. <i>Schachtelhalm, Zinnkraut.</i> Equisetu mhiemale.	30
Koi rohi. <i>Wermuth.</i> Artemisia Absynthium.	26.
Koldsed miina lilled, waata: Härja kapsjad.	
Koldsed kupu lehed. <i>Gelbe Seeblume.</i> Nymphaea lutea.	28
Kollad — nõia kollad. <i>Kolbenmoos. Bärlapp.</i> Lycopodium clavatum.	27
Konna rohi. <i>Wasserfroschkraut.</i> Alisma Plantago.	99
Koolja putk. <i>Wilder Kölberkern, Kalbskropf.</i> Chaerophyllum.	100
Kopsu rohud ehk rämmalga kõrwad. <i>Lungenmoos.</i> <i>Lichen pulmonarius.</i>	29
Kuue pääwa rohi. <i>Schwarzer Nahtschatten.</i> Solanum nigrum.	31
Kufe marjad. <i>Scharfes Sedum, Mauerpfeffer.</i> Sedum acre.	32
Kulli tüüned. kuskitud. <i>Ruprechtskraut.</i> Geranium robertianum.	33
Lamba kõrwad. <i>Rundblättriges Wintergrün.</i> Pyrola rotundifolia.	34
Lamba nisad. <i>Ackerpferdeschwanz.</i> Equisetum arvense.	35
Lamba oblikad. <i>Schaafampfer.</i> Rumex acetosella.	36
Leestok, lipstok, e. faru rohi. <i>Liebstock.</i> Ligusticum Levisticum.	37
Linnu rohi. <i>Vogelkraut, Hühnerdarm.</i> Alsine media.	38
Lodjapuu ehk koera õispuu. <i>Hollunder, Attich.</i> Sambucus Ebulus.	39
Lustiad, lusted, faru saer. <i>Roggentrespe.</i> Bromus secalinus.	40
L uutõbe malu rohi, peetrid. <i>Weisswurz.</i> Convallaria Polygonatum.	41
Maa-möölad. <i>Benedicten-Kraut.</i> Geum urbanum.	44
Maa-witsjad. <i>Bittersüss, Alpranken.</i> Solanum Dulcamara.	102

Mädareigas. <i>Meerrettig. Cochlearia armoracia.</i>	43
Madaras. <i>Labkraut. Galium verum.</i>	42
Maarja sõnajalg. <i>Hauswurz, Hauslauch. Sempervivum tectorum.</i>	45
Maaska rohi. <i>Erdbeerkraut. Fragaria vesca.</i>	46
Metsa moorid. <i>Wilder Pastinak. Pastinaca sativa.</i>	103
Metsniin. <i>Waldanemone. Anemone nemorosa.</i>	104
Metspipar. <i>Haselwurz. Asarum europaeum.</i>	47
Metsalat. <i>Wilder Salat. Lactuca scariola.</i>	106
Müntid: lõnna münt, piparmünt. <i>Münze. Mentha.</i>	48
Mürk: <i>Breitblättriger Merk, Wasser-Eppich. Sium latifolium.</i>	105
Must juur. <i>Schwarzwurz, Beinwelle. Symphitum officinale.</i>	49
N ääred, <i>Pimpinelle, Bibernelle. Pimpinella saxifraga.</i>	53
Naeste punad ehk Arnika. <i>Bergwolverlei, Johannisblume. Arnica officinalis.</i>	50
Nase niinepuu, kiiwitsa-puu. <i>Kellerhals, Seidelbast, Daphne mezereum.</i>	51
Naadid. <i>Girrsch, Bärenklau. Aegopodium podagraria.</i>	52
Nõges. <i>Waldnessel. Stachys sylvatica.</i>	54
O lantad: waata: naeste punad.	
Dras rohi. <i>Quecke. Triticum repens.</i>	55
P aisu lehed. <i>Huflattig. Tussilago farfara.</i>	57
Baldrian, waata: Ülekäia rohi.	
Balu takijas. <i>Isländisches Moos. Lichen Islandicus.</i>	56
Bartsi hein. <i>Schwengel, Mannagras. Festuca fluitans.</i>	58
Beetrid, waata: luntõbe, walu rohi.	
Bilbe lehed. <i>Teufels Abbiss. Scabiosa succisa.</i>	59
Böldhumalad. <i>Tausendgüldenkraut. Gentiana Centaureum,</i>	60
Böie rohud. <i>Seifenkraut. Saponaria officinalis.</i>	63
Poi rohi ehk Jänese munnid. <i>Geflecktes Knabenkraut. Orchis Morio.</i>	62
Poiud ehk poi-rohi. <i>Beifuss. Artemisia vulg.</i>	61
Porsad — soo kaelad, soe lanad. <i>Porst, Porsch, Rosskraut, Wilder Rosmarin. Ledum palustre.</i>	64

Bunad — Une rohi.	<i>Gemeine Dosten.</i>	Origanum vulg.	65
Naud nögesed.	<i>Grosse Brennessel.</i>	<i>Urtica dioica.</i>	67
Raud reia-rohud.	<i>Schaaßgarbe.</i>	<i>Achillea Millefolium.</i>	66
Rabanduse rohi.	<i>Quendel, wilder Thymian.</i>	<i>Thymus Serpyllum.</i>	68
Rebase händ.	<i>Wiesenfuchsschwanz.</i>	<i>Alopecurus pratensis.</i>	71
Reika hein, tenged, haraka ladwad.	<i>Ackersenf.</i>	<i>Sinapis arvensis.</i>	70
Reinwarß ehl Reinwarred.	<i>Rainfarren.</i>	<i>Tanacetum vulg.</i>	69
Ristifhein, Härjapea-lehed, Härja pead.	<i>Klee.</i>	<i>Trifolium pratense.</i>	72
Roowi hein.	<i>Frauenflachs, Löwenmaul.</i>	<i>Antirrhinum Linaria.</i>	73
Saksa kana, Saksa kanapersed, kummelid.	<i>Gemeine Kamille.</i>	<i>Matricaria Chamomilla.</i>	74
Salw — salwei rohi.	<i>Salbei.</i>	<i>Salvia officinalis.</i>	75
Sönajalg.	<i>Farrenkraut.</i>	<i>Pteris aquilina.</i>	76
Sea kapstad.	<i>Bachbungen.</i>	<i>Veronica Beccabunga.</i>	77
Selja rohi.	<i>Perennirendes Ringelkraut.</i>	<i>Mercurialis perennis.</i>	108
Sönniku seened.	<i>Mistblätter-Schwamm.</i>	<i>Agaricus fimetarius.</i>	112
Sinep ehl Tölk.	<i>Hederich.</i>	<i>Erysimum officinale.</i>	78
Sörmefübara rohi.	<i>Fingerhut.</i>	<i>Digitalis lutea.</i>	109
Soo-ingwer ehl kalmus.	<i>Gem. Kalmus,</i>	<i>Acorus Calamus</i>	80
Soo-tainad, Hundi turifad, Soho möögad.	<i>Breitblättrige Rohrkolbe.</i>	<i>Typha latifolia.</i>	79
Süidame rohud, kana foolja.	<i>Scharbockkraut.</i>	<i>Ranunculus Ficaria,</i>	82
Tamme loor.	<i>Eichenrinde.</i>	<i>Cortex quercus.</i>	81
Tee lehed.	<i>Grosser Wegebreit.</i>	<i>Plantago major.</i>	83
Tedre madarad.	<i>Aufrechte Tormentille.</i>	<i>Tormentilla erecta.</i>	84
Tönifesed ehl tönised.	<i>Gem. Betonie.</i>	<i>Betonica officinalis.</i>	85
Tudar ehl tuder.	<i>Gem Leindotter.</i>	<i>Myagrum sativum</i>	86

	Nummer.
Tulilad. <i>Kleiner Sumpf-Hahnenfuss. Ranunculus flammula.</i>	107
Uba lehed. <i>Bitterklee. Menyanthes trifoliata.</i>	87
Ühessa wäGINE, Ühessa mehe wägi. <i>Wollkraut, Königs-kerze. Verbascum Thapsus.</i>	88
Ülekäia rohi. <i>Baldrian. Valeriana officinalis.</i>	89
Walged kupu lehed. <i>Weisse Seeblume. Nymphaea alba.</i>	90
Bee-pipar. <i>Wasserpfeffer. Polygonum Hydropiper.</i>	110
Were rohud, punase ehk öue tõbe rohi. <i>Gemeines Schöllkraut. Chelidonium majus.</i>	91
Birn ehk Birna rohi. <i>Klebkraut. Galium Aparine.</i>	92
Bleedripuu, Roera oispuu, Salsamaa lodjapuu <i>Hollunder, Flieder. Sambucus nigra.</i>	93
Wõhu mõõt ehk Uhu mõõgad, e. Muf. <i>Wasserschwert-Lilie. Iris pseudacorus.</i>	94
Wõi-lilled. <i>Löwenzahn. Leontodon Taraxacum.</i>	95
Wormid, waata: Angerpistid.	

2. Mis juures Aptekirohtusid ja juuri tuleb pruufida.

	Nummer.		Nummer.
Ärawõrutada last	48	Hobuste haawad, kui jo	
Alwatud liikmed	4	wanaks saanud	18. 110
Haiwastamise rohi	85	Hob. kui halwaste naelatud	88
Hamba higemed kiinit.	44.80	Hobuste walge kale	20
Hamba walu wastu	51. 94	Hobuste woolmed	20
Haawa-rohud: 12. 22. 39		Higistamise rohud	1. 13
45. 49. 50. 61. 83. 91		65. 69. 89. 93.	
Haawu, mis neid kofufi-		Hullu meelt tegia rohi	25
sub:	34.	Kärnade wastu	1. 13. 23
Haawad, kui wärsked	12. 50	Kale (walge) hobustel	20
Hiiri metsa ajada	9.40.88.102	Kallist tuhka saada	23
		Kattusid finnitada	45

	Nummer.		Nummer.
Keeduse rohud	2. 6. 45	Laft wõõrutada	48
49. 54. 58. 62.		Lehmade lõõtsutamise w.	102
Kerbfiid hobustest äraajada	9	Lehmade rammus sõõt	95
Kera wai laia usfi wastu	76	Leiwale head magu anda	24
Kilgide wastu	28	Lendwat liiwa fiinitada	15
Kirbude wasto	21	Lendwa tõbe wastu	26
Kõha ja rinna haiguse		Liiwased teed parandada	16
rohud	11. 57. 43	Linnude sõõt	38
Kõhu haiguse wastu	13. 26	Lõõtsutamine weikstel	17
44. 48. 53. 74. 80. 84. 87.		Lutifid kantada	39. 111
Kõht kui läbi käib	67. 48. 49	Luu-walu wastu:	13. 41. 43. 51
Kõht kui ummuses	3. 5. 6	Märja ja kuiwa suwe t.	10
37. 39.		Mahasaamist, enneaegset	
Kõhtu fiinitada	80	feelda	83
Kõhtu, kui koku kifub	24	Maa kirpe äraajada	26
26. 66.		Manna tangud	58
Kõhwi asemel pruugita-		Matta ja Madratsi teha	79
wad rohud	62. 92	Mesilasi uimasete teha,	
Kollane wärw	12. 16. 42. 52. 100	et met lasewad puust	
Kopsu tõbi	43 50.	wäljamõtta	26
Kopsu tõbi weikstel	5. 29	Muljumise wastu	27. 45
Krampwi kõha	74	Raeste riie peälsed	61. 74
Külge hakaja haiguse		Raha part	12. 16. 28. 64. 66. 84
wastu	7. 13	Ruum sigadel	28
Külmetamise wastu	13. 93	Ruum weikstel	56
Külm palawik	44. 67	Üksendamise rohud	25
Kuiwa tõbe wastu	77	32. 41. 87.	
Kunsenbalsam	68	Õli andja rohud	86
Kurgu paistetuse wastu	75	Õli, mis klaasis, puhastada	63
Kurgu tõbe wastu	43. 75	Õllele hapnemist feelda	20
Lammaste kõhu tõbe		44. 65.	
wastu	26.	Paisede wastu	26. 75
Lammaste kopsu tõbi	75. 87	Paised kui sõõjad	102
Lammaste määntamise		Paistetuse, mis äktselt	
wastu	57	tõuseb	26
Lammaste sõõt	36	Paistetust ärasaata	39
Lange tõbi	61	Part, waata: Mahapart.	
		Parmud hob. äraajada	9

Nummer.	Nummer.		
Piim, karand	42	Sinepi asemel	78
Piima andja rohud:	12. 13	Sisikonda finnitada	7. 44
52. 53. 72. 95.		Söömise rohud:	2. 5. 6
Piim, et hapuks ei saa	56	58. 62. 90.	
Piim, mis sest were kar-		Solkmed lastel	26. 69
wafeks saab	36. 37	Suitsetamise rohi külge-	
Piim, kui rinnadest peab		halaja tõbes	13
laduma	48	Surma rohud:	8. 9 18. 25
Pipari asemel	110	31. 96. 98. 99. 100. 111	
Põletus must	22. 50	112.	
Pütid, kus sees piim ha-		Täid, kui weistel	14
puks ei saa	13	Tärklis	41
Punane wärm	42	Tee rohi	46. 65
Punakas pruun w.	16	Tinti rohi	94
Putukeste wastu	26	Tinti plekid pesust wälja	
Rakku tõmbaja rohi	18. 21	teha	10
32. 51. 107.		Tõstmise wastu	50
Rammu sisikonnale anda	1	Ummistuses:	3. 5. 6. 37. 39.
87. 89.		Und tegew rohi	90
Raswafed plekid riidist		Walge naeste asjad	2
wäljawõtta	63	Wähka toita	38
Rabanduse haigus	68	Wärisemine liikmetes	1
Rinnad, kui finni	4	Weikste lõõtsutamine	17
Rinna haiguse rohud	11	Weikste sööt:	6. 12. 20. 38
20. 56.		50. 56. 71. 72. 77. 86. 95	
Rohelist wärwi annawad:		Weikste täide wastu	14. 64
18. 40. 59. 69. 100.		Weikste were kusem. wastu	84
Rohud, kuidas neid kuiwa-		kust see tuleb?	35. 104
tada	leh. f. 11	Were oksendamise wastu	83
Rotta metsa ajada	9	Were puhastamise rohud	3. 5
Sahwrani asemel	91	Were tõbe wastu	90
Saley, mis see on	62	Wihma näitja rohi	38
Sawi seinu finnitada	45	Wilja koi wastu	64
Seebi rohi	76	Wilti kübarate tarwis	79
Seened	111. 112	Wet lasta, kui ei saa	5. 7. 13
Sigorid	95	Woolmed hobustel	20. 47

III. J a g u.

Haigused, mis lehe külge juhatab ülesleida.

Sehe E.

Sehe E.

Abi rõuged	86	Krampw tõhtu tolu ristus	
Araandund, kui laps on	84	mas	76
Arafülmand	114	Külmi tõbi	59
Araläfastand	116	Kuiv tõbi	66
Aralämmatud	114	Kubemest wiga	104
Aranübitud	98	Kupu lastmisest	57
Araupunud	113	Kurgu põletik	66
Alwatud	104	Kurgu põletik lastel	91
Chmatamisest	79	Kuu-tõbine	106
Eliting	94	Lange tõbi	71
Haiguse tundmisest	57	Lapse sündimise juures kui-	
Hamba walu	76	da teha	82
Hambid tegema	84	— haigused	84
Haamad jala külges	101	— hamba tegemine	83
— muljutud	—	— tõha	—
— raiutud	100	— külmetamisest	—
— soonte peale löödud	101	— magamise ase	—
— tõugatud	—	— näpistamisest tõh.	—
— wanad	—	— nobu	84
Haawa plaasrit teha	102	— nupi ei tohi anda	83
Hullu koera hamustam.	—	— rinna külge mil panna	—
kust seda äratunda	103	— rinna külges ei tohi	
Zookswa tõbi	72	lasta magada	83
Kärnane pea	93	— palawikud	85
Katkestand seest	108	— Solfmed	—
Kõha	92	Laste filmad ja suu pesta	83
Kõha tõbi	90	— suu willid	—
Kõhu tõbi	67	Leetud	87
Kõhu walu	76	Luu-liige kui murtud	109
Kõrwa walu	75	Luu-liige kui wäljawäänat.	108
Kõrwad, kui kinni jäänud	75	Luu-painaja	105
Kõrwad, kui puttuke sisse		Madu, kui hammustanud	103
läinud	—	Mahasaamisest	79
Koolera tõbi	68	Mahasaamine, enneaegne	—
Kopsu põletik	65	Mahakukumisest	112

Eebe E.		Eebe E.	
Mahalöödud walgust	113	Rinnade eest hoolt lenda	80
Maksa põletif	64	Rinna põletif	66
Mau põletif	—	Roojastamise riista eest	
Marastus	107	hoolt lenda	69
Resilane kui nõelund	103	Roos	94
Rinestus	110	Rõuged	85
Rinestus, pitt	111	— abi	86
Ruljntamifest	107	— tübjad	—
Murdmifest, liige	109	— tuule	—
Raba asemelt ära, mis see on?	108	Sarlaki töbi	88
Raeste asjad	77	Saun	56
Rõrgastus	110	Silma walu	74
Rõrgastus wiinajoomifest	112	Sinine wil	96
Rohu	84	Sisikonna palawif	61
Rurga naeste palawif	81	Sõõja	97
Rurga naeste walge paistet.	82	Soe töbi	58
Rurga woodi	80	Soolte põletif	64
Srilane, kui pistnud	103	Sündame põletif	65
Paised ehk mädanif	98	Sügelised	94
Palawif	58	Surma rohu wastu	104
Pea aju põletif	62	Tiiskuse haigus	66
Pea kärnad	93	Tõstmine üleliig	107
Pea walu	73	Tuule rõuged	86
Plaaster haawadele	100	Ülespoonud	115
Põletamifest	102	Us sõrmes	97
Põletif	62	Walgust mahalöödud	113
Prantsuse töbi	67. 97	Wäljawäänatud luu-liige	103
Putuke, mis sõrmas	75	Walge paist. nurga naestel	82
Putuke, mis silmas	75	Walged riie pealsed	78
Raske jalune	78	Walged willid lastel	83
Rabandus	111	Warju rõuged	86
Rinna paistetus, kui last		Wee töbi	70
ärämõerutakse	80	Wiinajoomise nõrgastus	112

Inhalt des III. Theils.

	Seite.		Seite.
Abort	79	Fieber der Kinder	84
Aderlaß	57	— hitziges	58
Alpdrücken	105	— rheumatisches	60
Augenschmerz	74	Fluß, weißer	78
Badstuben	56	Frostbeule	115
Beinbruch	109	Frühgeburt	79
Bienenstich	103	Geburt des Kindes	82
Biß eines tollen Hundes	102	Gift, gegen	104
Biß einer Schlange	103	Gicht	72
Blatter	85	Gehirnentzündung	62
— blaue	96	Geschunden	98
— falsche	86	Geschwüre	98
— Schutz	—	Geschwulst, weiße	82
— Wind	—	Grind	93
Brand, kalter	102	Halsentzündung	66
Bräune, häutig	91	— bei Kindern	91
Bruch	104	Herzentzündung	65
Brust-Entzündung	66	Hitziges Fieber	58
— Geschwulst beim		Husten	92
— Entwöhnen	80	— der Kinder	83
— Sorgfalt dabei	82	Insekt im Auge	75
Cholera	68	— im Ohr	—
Darmentzündung	64	Kaltes Fieber	59
Drachenschuß	111	Kinderkrankheiten	84
Dürresucht	66	— Erkältung	—
Entzündung	62	— Fieber	—
Erhängen	115	— Knupfen	83
Erkältung der Kinder	83	— Leibschmerzen	—
Erkenntniß der Krankheiten	57	— Säugen	—
Ersticken am Dunst	116	— Schlafstelle	—
Erschlagene vom Blitz	113	— Schnupfen	84
Ertrunkene	114	— Schwemmen	83
Fallsucht	71	— Kopfschmerzen	73
Fallen	112	Krebs	97
Fieber	58	Krähe	94
— kaltes	59	Kroup, häutige Bräune	91

	Seite.		Seite.
Leberentzündung	64	Schröpfen	57
Lungenentzündung	65	Schwindsucht	66
Lungenschwindsucht	66	Schwämmchen	83
Magenschmerz	76	Schwangerschaft	78
Nasern	87	Senfpflaster	58
Rondsucht	106	Stichhusten	90
Nachtgeschirr	69	Syphilis	67. 97
Nervenfieber	58	Toller Hundesbiß	102
Niederkunst	79	— zu erkennen	103
Dhnmacht	110	Ueberheben	107
— Trunkener	112	Unterleibs-Entzündung	64
Ohrschmerz	75	Verbrennen	102
Pocken	85	Verrenken	108
— falsche	86	Verfrieren	114
— Schutz	—	Verschlucken	116
— Wind	—	Wassersucht	70
Regeln, weibl.	77	Weben	80
Rose	94	Windpocken	86
Ruhr	67	Wochenfieber	81
Scheintod	111	Wocheneschwulst	82
Scharlach	88	Wunden	100
Schlagfluß	104	Würmer	85
Schlangenbiß	103	Wurm am Finger	97
Schnupfen	84	Zähnen	83
Schreck	79	Zahnweh	76

Arsti rohud,

mis igas majas ja majapidamise tarwis
pidada.

Kädikad		Dumanni liifworit	10	sey.
Zingwerit 1/2 lb.	7 1/2 koy.	Panswligi pulwrit	10	—
Kampwrit	10 —	Pipar	3	—
Kampwri piiritust	10 —	Puuõli	15	—
Klauberi soola	5 —	Rinna rohtu	10	—
Rõõba rohtu	10 —	Sinepit	10	—
Rübara musta	5 —	Soolika rohtu	5	—
Krampwi tropid	10 —	Salpeetrit	5	—
Kulardsi wet	7 —	Saimiaku	5	—
Lakritsi	5 —	Terpentiini õli	10	—
Lapse rohtu	5 —	Weewlit	3	—
Õksendamise rohtu	10 —			

Apteegi rohud,

mis isi wõib korjata.

Alantii juur.	Maarja sõnajalg.
Arnika ehk naeste punad.	Naeste punad.
Õma tuis.	Nase niine-puu.
Härja kapsad.	Palu takijas.
Heina putke juur.	Piparmünt.
Zooksia rohi.	Poi rohu juur
Kadaka marjad.	Põdra sämlad.
Kassi naered.	Raud nõgesed.
Röömlid.	Raud reia rohi.
Roi rohi.	Salwei.
Kummelid.	Sõnajala juur.
Kollad.	Soo-ingwer.
Luu-tõbe walu rohi.	Ülekäia rohi ja juur.
Mäda reikas.	Bleedripuu died.
Maa Rööslad.	

